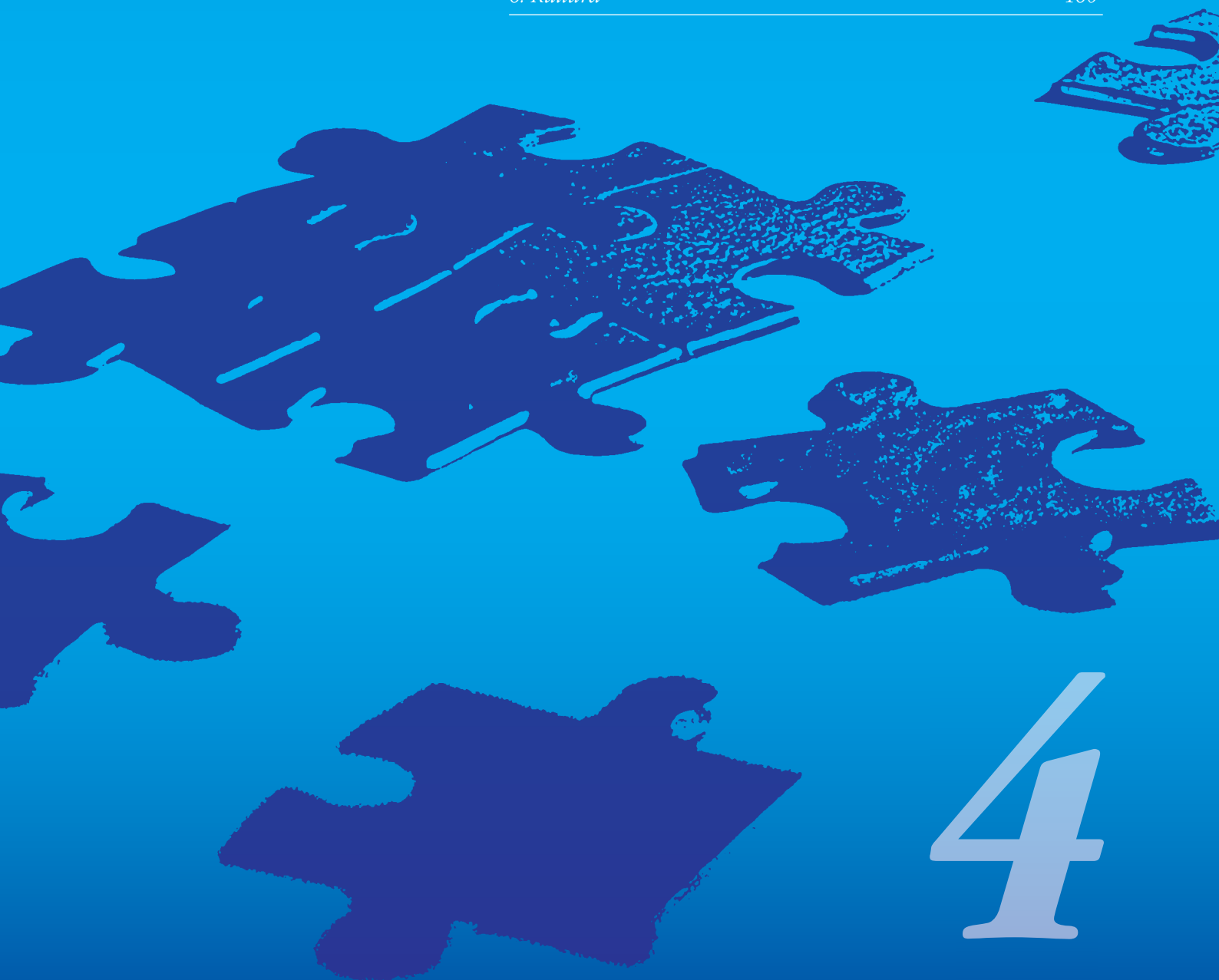

Jana Hradská, Slávka Molnárová

Židovské dejiny a kultúra

<i>Základné pojmy</i>	<i>115</i>
<i>1. Judaizmus</i>	<i>117</i>
<i>2. Dejiny</i>	<i>124</i>
<i>3. Holokaust v Európe</i>	<i>132</i>
<i>4. Židia na Slovensku</i>	<i>142</i>
<i>5. Tradičný každodenný život</i>	<i>147</i>
<i>6. Kultúra</i>	<i>160</i>

Základné pojmy

Kto je Žid/žid?

Podľa židovských náboženských ortodoxných predpisov je ním buď dieťa, ktoré sa narodí židovskej matke, alebo človek, ktorý dobrovoľne konvertuje na judaizmus (prozelyta). Ak je židovského pôvodu len otec dieťaťa, dieťa musí konvertovať na judaizmus.

Podľa liberálnych Židov sa za Židov považujú aj tí, ktorí majú matku nežidovku a židovského otca.

David Ben Gurion (prvý izraelský premiér) povedal, že na túto otázku existuje toľko odpovedí, koľko je náboženských skupín a poňatí judaizmu.

Dodnes neexistuje jednotná odpoveď na túto otázku, a preto štát Izrael dodnes nemá ústavu.

Židovstvo sa však môže chápať aj na národnej báze, na princípe komunikačného jazyka a teritória, alebo na princípe duchovného dedičstva či spoločných dejín.

Pomenovanie Žid/žid

Hebrejské slovo *Jehudi* pôvodne označovalo Judejcov – obyvateľov kmeňa pomenovaného po Jehudovi (Judovi), jednom zo synov praotca Jakuba. Boh dal Jakubovi meno Izrael („Ten, čo zápasí s Bohom“) a toto meno zostalo aj jeho potomkom.

Cez latinčinu sa pomenovanie Žid/žid dostalo aj do ostatných jazykov: anglicky *Jew*, nemecky *Jude*, španielsky *judío*, francúzsky *juif*.

Následkom kresťanskej perzekúcie a všeobecnej protizidovskej predpojatosti sa označenie „Žid“ stalo výrazom pohany. Od 19. storočia sa postupne ujalo aj pomenovanie Izraeliti.

Koľko je Židov/ židov na svete?

Približne 13 miliónov. Až 80 % z nich žije v USA a Izraeli. Zvyšok sa nachádza najmä v Európe, predovšetkým v krajinách bývalého ZSSR. Takmer 3 tisíc Židov žije na Slovensku.

Židovský národ

Jeho príslušníkmi sú Židia – potomkovia dvanástich Jakubových synov, od ktorých bolo odvodené pomenovanie pre dvanásť izraelských kmeňov. Židovstvo sa vyvíjalo a formovalo na základe náboženských predstáv zhrnutých v Tóre a z toho vyplývajúcich predpisov a tradícií. Záleží však na každom jedincovi, do akej miery sa chce podriaďiť, ktoré príkazy a zákazy Tóry dodržiava, koľko je schopný a ochotný z tohto učenia prijať. Dodržiavanie 613 *micvot* – príkazov a predpisov Tóry, ktoré zasahujú do všetkých aspektov náboženského a každodenného života, je vonkajším znakom príslušnosti k židovstvu. Od konca 18. storočia možno badať počiatky procesu asimilácie – úsilia hľadať konsenzus s kultúrou a spôsobom života majoritnej kresťanskej spoločnosti. Malá časť Židov, ktorí prevzali tento spôsob života, prijala krst – väčšinou ako daň za pracovné miesta v štátnej službe alebo akademickej sfére.

Izraelská zem (hebrejsky *Erec Jisra'el*)

Národná vlasť židovského ľudu, navždy zaslúbená patriarchom a ich potomkom. V staroveku sa nazývala aj Zem Kanaán. Po neúspešnom povstaní Šimona Bar-Kochbu proti Rimanom v roku 135 o. l. (občianskeho letopočtu), víťazní Rimanovia pohrdavo pomenovali krajinu Palestínou (podľa porazených Filištíncov). Toto pomenovanie akceptovali aj Židia v 19. – 20. storočí.

Právo návratu

Podľa práva štátu Izrael (*1948) má každý človek, ktorý dokáže, že má aspoň jedného židovského starého rodiča, právo požiadať o izraelské občianstvo. Právo návratu umožňuje všetkým týmto ľuďom imigrovať do Izraela.

Žid alebo žid?

Obe formy s veľkým i malým písmenom sú gramaticky aj vecne správne. Veľkosť prvého písmena závisí od toho, ako jednotlivci vnímajú svoju identitu. Či etnicky (Žid), alebo religiózne (žid).

V tomto texte budeme používať predovšetkým označenie s malým písmenom, pretože sme sa venovali židom predovšetkým ako náboženskej skupine. Tam, kde sa hovorí o Židoch jasne ako o etniku, použili sme veľké písmeno.

ČO VIEŠ O ŽIDOVSTVE

V každodennom živote vyslovujeme veľké množstvo odlišných predstáv o tom, čo je kultúra. Preto je dôležité začať pochopením samotného pojmu kultúra – ako aj procesov osvojovania si kultúry (enkulturácia).

> Ciele

- Získať prehľad o vedomostiach študentov, týkajúcich sa problematiky židovstva či judaizmu
- Rozvíjať spoluprácu a komunikačné zručnosti.

> Cieľová skupina

študenti a študentky základných a stredných škôl

> Čas

30 minút

> Pomôcky

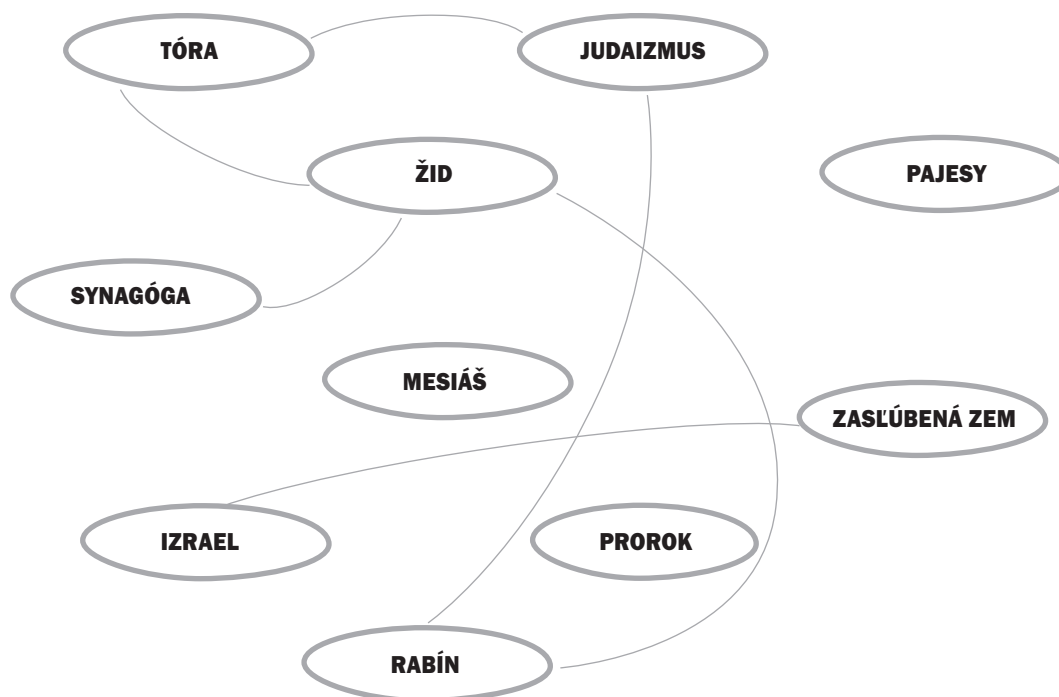
fixky, baliaci papier, lepiaca páska, nožnice

Menora
(7-ramenná)

Postup

1. Práca v skupine: Študentov rozdeľte do päťčlenných skupín. Každá skupina dostane veľký kus baliaceho papier a fixku. Do stredu papiera napíšte veľkými písmenami pojem, od ktorého budú študenti odvodzovať voľné asociácie. Požiadajte ich, aby napísali čokoľvek, čo im v súvislosti s uvedeným pojmom príde na um. Po 15 minútach práce študenti získajú tzv. mapu svojej mysle – už vedia o téme, o ktorej zdanlivo nič nevedeli. Napríklad:

2. Prezentácia: Každá skupina si vyberie člena či členku, ktorá bude prezentovať ich prácu. Baliaci papier nalepte na viditeľné miesto. Pri prezentácii hovorca či hovorkyňa skupiny stručne naznačí myšlienkové pochody svojej skupiny. Po prezentácii každej skupiny umožnite ostatným členom, aby kládli otázky. Získate prehľad o vedomostiach, názoroch a postojoch študentov a na základe tejto aktivity môžete ďalej viesť diskusiu a pracovať s triedou.

Reflexia

Ako sa vám pracovalo v skupine?

Ako ste riešili prípadné nezhody?

Prekvapili vás postoje a názory spolužiakov a spolužiačok prezentované v skupine? Ak áno, ktoré?

Prekvapilo vás, čo už o tejto téme viete?

1. Judaizmus

Podkapitola informuje o charaktere a základných pojmoch judaizmu, ktorých pochopenie je nevyhnutné na ďalšie spoznávanie a správne pochopenie židovských dejín, kultúry a každodenného života, keďže sú tesne späté s náboženstvom.

1.1.

Judaizmus je najstaršie doložené monoteistické náboženstvo na svete a jeho počiatky sa spájajú s menami praotcov Abraháma, Izáka a Jakuba, ktorým sa zjavil samotný Boh. „Otec židovského národa“ Abrahám je židovskou tradíciou považovaný za zakladateľa viery v jedného boha. Hospodin vystavil Abraháma skúške, v ktorej bol Abrahám ochotný obetovať svojho milovaného syna Izáka Bohu, aby tým dokázal, aká silná je jeho viera.

Hebrejské pomenovanie **monoteistického Boha** tvoria štyri písmená hebrejskej abecedy JHVH (hebrejčina nemá samohlásky) a v rôznych jazykoch sa JHVH vyslovuje ako Jahve alebo Jehova. V hebrejčine sa tento tetragramaton nahlas nevyslovuje, a preto sa číta ako Adonój, Adonai (Pán).

Hospodin, Večný pán, Všemohúci, Stvoriteľ. Celkovo existuje asi sto synonymných označujúcich Boha, ktorý stojí nad všetkými vecami, nevzniká a nerodí sa, je vrchovaným pánom sveta a jeho vzťah k svetu určuje výlučne jeho vôľa. Vôľa Božia je najvyšší zákon a príroda je dielom Božích rúk, čím príroda stráca svoju božskú kvalitu; predmetom úcty nie je príroda, ale Boh. JHVH je v Biblii od počiatku pánom histórie a za všetkým je „ruka Božia“. Boh využíva cudzie národy na to, aby potrestal neverný ľud, ktorý opustil cestu Pána a obrátil sa k modlám.

Monoteistický judaizmus obsahuje univerzalistické prvky. Židovská tradícia zdôrazňuje, že židovský Boh je Bohom všetkých ľudí, aj úhlavných nepriateľov židovstva, ktorým židia majú pomáhať rovnako ako svojim blízkym. Tóra na mnohých miestach zdôrazňuje potrebu tolerancie a ohľaduplnosti ku všetkým živým tvorom na zemi, spravodlivosti a súcitu s nešťastnými.

Prijatie morálnych zákonov judaizmu sa spája s významnou historickou udalosťou – odchodom zotročeného izraelského ľudu, vedeného Mojžišom a s Božou pomocou, z Egypta – najsilnejšej krajiny tej doby. Na hore Sinaj Boh odovzdal Mojžišovi na kamenných doskách **Desatoro (Dekalóg)**, ktoré sa neskôr stalo základom aj kresťanskej morálky. Boh, ktorý vyviedol Izraelitov zo zotročenia len preto, aby im odovzdal Tóru, uzavrel s týmto ľudom dohodu, že ho bude chrániť. Boh ponúkol Tóru všetkým národom, ale iba izraelský ľud ju prijal. Zaviazal sa plniť Božie príkazy (teda plniť ustanovenia Tóry a hlásať Božie posolstvo všetkým národom), a týmto aktom sa stal **vyvoleným národom**. Vyvolený v zmysle konať dobro a milovať Boha a byť pod jeho ochranou, nie v zmysle nadradenosti nad inými národmi. Vyvolenosť teda neznamená, že židia sú lepší či múdrejší ako ostatní. Vyvolený národ má kolektívne uskutočňovať Boží plán a prispievať ku spásu celého sveta. Izrael má teda poslanie, ktoré mu zveril Boh.

Judaizmus je viac ako len náboženská náuka – zahŕňa celé ľudské konanie od narodenia až do konca života: je potrebné dodržiavať osobitné náboženské predpisy z Tóry – 613 „*micvot*“ (248 pozitívnych, 365 negatívnych; *singulár micva*), ktoré treba vykonávať s láskou a vnútorným presvedčením. Ich taje môže človek pochopiť svojím rozumom, t. j. štúdiom Písma a náboženských diel autorít, aby si na základe pochopenia v Tóre opísaných dejov

a vlastnej skúsenosti mohol slobodne zvoliť dobro a odmietnuť zlo. Mnohé z týchto príkazov stratili význam po zániku jeruzalemského chrámu v 1. storočí o. l., ale tradicionalizmus dodnes považuje 270 *micvot* (48, 222) za plne uskutočniteľné.

Tóra je v rabínskom myslení nástrojom, ktorým Boh stvoril svet, teda je platná na zemi i v nebi. Boh dal Izraelu Tóru a prostredníctvom nej je stále prítomný na zemi. Názov Tóra v hebrejčine znamená „učenie, ako sa má žiť“. Preto je veľmi dôležité poznať Tóru. Každý žid je povinný Tóru pravidelne študovať. Štúdium má zvláštny vplyv nielen na toho, kto Tóru študuje, ale aj na celý svet. Každé slovo písanej Tóry vyžaduje presný výklad a veľkú pozornosť, pretože sa chápe ako Božie slovo.

Židovský kánon Starého zákona prijala v plnom rozsahu evanjelická cirkev, katolícka pridalala do neho ďalšie knihy – napríklad Makabejské, Tobiaša...

Talmud („Učenie“). Je to kniha, ktorá sa nedá len jednoducho čítať, ale je potrebné ju študovať. Talmud obsiahol všetky aspekty religiózneho i každodenného života, ktoré sú u židov tesne späté.

Človek je podľa židovského monoteizmu stvorený na obraz Boží. V ľuďoch sa teda nachádzajú „božské“ črty, ale predstavovať si Boha na spôsob človeka je mylné, lebo Boh vo svojej celistvosti presahuje hranicu ľudského chápania. Preto je zakázané Boha akýmkoľvek spôsobom zobrazovať.

Podľa judaizmu je cieľom a zmyslom stvorenia **dobro**. Stvoriteľ stvoril svet a živé tvory – ľudí s cieľom konať dobro. Ľudia majú schopnosť vybrať si medzi protikladnými silami dobra a zla. Schopnosť vybrať si medzi nimi, premôcť zlo a konať dobro, umožňuje človeku spätosť so Stvoriteľom, pravým prameňom dobra, a tým si splniť svoju úlohu na svete. Ak dobro získa prevahu v živote človeka po jeho celoživotnom osobnom zápase, nadobudne pravú blaženosť. Jednak vo svete nesmrteľných duší, ktorý sa nazýva „záhrada Eden“ (*Gan Eden*); jej opakom je „peklo“ (*Gehena*). No i na pozemskom svete môže človek získať istú mieru Božieho šťastia tým, že sa duchovne pozdvihne. Napríklad prostredníctvom prorockých zjavení, štúdiom Tóry, ako aj povznesením, ktoré prinášajú šabat, sviatky a iné príležitosti.

Každý človek má väčší či menší sklon k dobru či zlu. Aj zlo je dielom Božím, nie dielom zlého ducha. Tieto prirodzené vlohy sa zohľadňujú, a preto sa človek posudzuje podľa toho, ako využíva svoju slobodnú vôľu. Judaizmus preto nepozná pojem **dedičného hriechu**. Pozná len prvotný hriech Adamov, ktorý však nezaťažuje budúce generácie. Skutky človeka sa zvažujú posúdením jeho minulých, súčasných a budúcich vzťahov k blízkym, k rodičom, deťom, príbuzným, priateľom a spoluobčanom.

Väčší dôraz sa kladie na skutky než na abstraktnú vieru. Skutky človeka sú najvyšším meradlom uvedomenia a zbožnosti, a keďže každý človek robí v živote chyby, judaizmus vyzýva k pokornej náprave: „*Pokánie, modlitba a dobročinnosť odvracajú zlý osud.*“

Mravnosť nie je osobnou záležitosťou jednotlivca, pretože hriech každého človeka odďaľuje príchod Božieho kráľovstva, a zároveň zneuctuje Božie meno v očiach neveriacich.

Otázka **Mesiáša** patrí ku kľúčovým rozdielom medzi kresťanstvom a judaizmom, ktorý žije v očakávaní jeho príchodu. Judaizmus nepovažuje Mesiáša za spasiteľa a vykupiteľa hriechov, tak ako kresťania Ježiša Krista, ale považuje ho za človeka, ktorý bude naplňať mesiášske proroctvá. Mesiáš teda nie je rozhodujúcim

Zvitky Tóry

sú zabalené v zamate a sú uložené v Arche v každej synagóge. Tvoria ich „stromy života“ (dva drevené valce so striebornými korunami a zvončekmi na korune – symbolmi Božej vrchovanosti) a sú písané v hebrejčine. Ľudská ruka sa tohto posvätného zvitku nesmie dotknúť – preto sa pri čítaní používa ukazovátka. Keď zvitok príliš zostarne a nedá sa už používať, nezničia ho, ale pochovávajú ako človeka.

Písaná Tóra

Starý zákon – nazýva sa aj **Tanach** alebo Hebrejská biblia – sa skladá z Mojžišovej Tóry, teda Piatich kníh Mojžišových (**Genesis, Exodus, Levitikus, Numeri, Deuteronomium**).

Ďalšou časťou písanej Tóry sú Knihy prorokov (**Neviim**) a Písma (**Ketuvim**) – Žalmy, Príslovia...

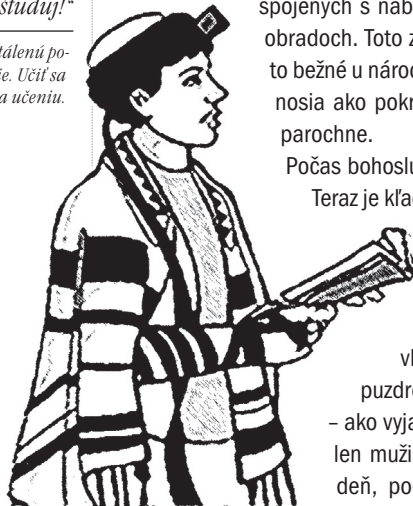
Ústna Tóra

Obsahuje písomníctvo **Midrašim**, vykladové homiletické a zákonné diela, **Mišnu**, traktáty Talmudu, spisy učencov zo 6.- 20. storočia. Táto literatúra sa zaoberá všetkými aspektmi židovstva: zákonom a legendou, svetskými a metafyzickými vecami, správaním a morálkou či rovnováhou medzi štúdiom Tóry a účasťou na svetských veciach.

„Chod' a študuj“

K Hilelovi, veľkému duchovnému učiteľovi v časoch existencie druhého jeruzalemského chrámu prišiel človek, ktorý chcel, aby mu čo najjednoduchšie vysvetlil Tóru. Chcel to urobiť v čase, kým vydrží stáť na jednej nohe. „Tóru môžeš pochopiť v ešte kratšom čase, ako si si myslel... Nerob druhým to, čo nechceš, aby oni robili tebe. To je Tóra – Zákon. Ostatné je len komentár. Teraz chod' a študuj!“

Poznámka: Komentár získal svoju ustálenú podobu v Talmude. Talmud znamená učenie. Učiť sa Talmud, znamená učiť sa učeniu.

aktérom spásy, ale iba predstaviteľom času spásy. Príchodu Mesiáša má predchádzať príchod proroka Eliáša („Eliáš príde pred Mesiášom“). Hybnou silou v dejinách spásy je plnenie príkazov Tóry a zbožnosť. Vykupiteľom je iba Boh – pán dejín.

Predstavy o podobe Mesiáša boli a sú rôzne. Vraj to má byť potomok kráľa Dávida, ktorý obnoví židovský štát, a jeho príchod zároveň pozdvihne celé ľudstvo. Iné predstavy o Mesiášovi sú ako o čisto duchovnej osobe, národnom hrdinovi či naopak ako o nenápadnej a chudobnej osobe. Mnohé zdroje predpokladajú, že jeho príchodu bude predchádzať zápas medzi dobrom a zlom. Potom nastane obdobie šťastia a harmónie, kde nebude priestor pre nenávisť medzi národmi a Židia sa vrátia do svojej starej vlasti.

Medzi človekom a Bohom je priamy a bezprostredný vzťah. **Rabín** preto nie je spojovacím článkom medzi človekom a Bohom – tak ako kňaz u katolíkov či duchovný sudca u protestantov. Židovstvo nepozná funkciu kňaza od roku 70 o. l., keď bol zničený druhý chrám v Jeruzaleme. Rabín je znalcom, učiteľom Tóry a posvätných kníh vôbec. Jeho postavenie mu neposkytuje žiadnu moc alebo hierarchický status. Neexistuje tu pyramidálna – hierarchická štruktúra, ktorá by určovala, kto je vyššou či nižšou autoritou pri posudzovaní nejakej náboženskej otázky. Napríklad hlavný rabín mesta Bratislava je autoritou pre ostatných rabínov, ale to mu neumožňuje, aby jeho rozhodnutia a názory vo veciach viery boli záväzné pre jeho spolupracovníkov a podriadených. Jeho autorita je vybudovaná na vedomostiach a spôsobe života. Rabín vykonáva väčšinu povinností duchovného: obrady spojené s narodením, konfirmáciou, svadbou, uvádza do života zásady judaizmu, zodpovedá za vyučovanie a dohliada na plnenie náboženských predpisov v synagóge alebo náboženských učilištiach; poskytuje útechu. Na čele židovskej náboženskej obce stojí jej predstavený (predseda) a popri ňom rabín.

Aj keď v dejinách sa vyskytlo veľa snáh o vytvorenie **dogmatického** zhrnutia židovskej náboženskej viery, nikdy nebola vytvorená organizácia, ktorá by záväzne kodifikovala židovstvo. Neviedli sa ani dogmatické procesy, nepožadoval sa jednotný pohľad na kanonizované texty. Židovské náboženstvo má **neasketický** charakter. Židia nevykonávajú misionársku činnosť s cieľom obrátiť inovercov alebo ateistov na svoju vieru. Dobrovoľné prestúpenie je však možné. Pôst sa vyskytuje len zriedka, väčšinou ako súčasť prejavov smútku.

1.2.

Synagóga sa stala ústrednou inštitúciou náboženského života po zničení jeruzalemského chrámu Rimanmi v roku 70 o. l. Bola a dodnes je miestom bohoslužieb, výučby a spoločenského styku. Rabíni pri bohoslužbe najčastejšie pripadá úloha kazateľa, pričom bohoslužbu môže viesť ktorýkoľvek dospelý muž. Najčastejšie ju vykonáva *kantor* (na znamenie pokory stojí pod úrovňou podlahy), ktorý dokonale ovláda poradie modlitieb a je aj dobrým spevákom.

Pri tradičných modlitbách sa ženy modlili oddelene od mužov, buď vo zvláštnych modlitebni, za závesom, alebo na galérii.

Ortodoxní židia vykonávajú **modlitbu** podľa tradície trikrát denne, ráno, poobede a večer. Muži musia mať pokrytú hlavu na znak prejavu bážne a pokory, ktorú veriaci pociťuje v Božej prítomnosti. Veriaci muži majú pokrytú hlavu vždy (čiapkou, klobúkom, najčastejšie *kippou* – *jarmulkou* – priliehavou malou čiapkou na temene hlavy), ostatní len pri návšteve miest spojených s náboženstvom – cintorínov, synagóg, pri šábesových a iných obradoch. Toto znamenie úcty a vážnosti nie je len židovským zvykom – je to bežné u národov Blízkeho východu, severnej Afriky či v Indii. Vydaté ženy nosia ako pokrývky hlavy obvykle šatky alebo v súčasnosti častokrát aj parochne.

Počas bohoslužieb v biblickom období sa pri modlitbách bežne kľačalo.

Teraz je kľačanie povolené iba na sviatok Roš Hašana a Jom Kipur.

Súčasťou modlitebnej výbavy ortodoxného židovského mužského príslušníka sú modlitebné remienky – **tefilin**.

Je to malé kožené puzdro na remienku, v ktorom sú vložené kúsky pergamenu s vybranými veršami z Tóry. Jedno puzdro sa pripevní na ľavú pažu vo výške srdca, druhé na čelo – ako vyjadrenie, že chcú slúžiť Bohu citom i rozumom. Tefilin nosia len muži nad 13 rokov a obvyčajne pri ranej modlitbe vo všedný deň, podobne ako modlitebný plášť, šál – **talit**, ktorý má na

jednotlivých cípoch našitých 613 strapcov – presne toľko, koľko je micvot. Malý talit sa nosí po celý deň pod šatami a má neustále pripomínať Božie príkázania. Ženy nenosia tefilin ani talit, údajne preto, lebo ženy nikdy nezabúdajú na Boha.

K typickému vzhľadu židovských mužov významne prispeli **pajesy** – vlasy splyvajúce po tvári pozdĺž uší; bokombrady, ktoré nosia ortodoxní židia. Tento zvyk vychádza z príkázania v Tretej knihe Mojžišovej; pajesy vraj symbolizujú okraje polí v dobe žatvy, ktoré sa podľa tradície nežali, aby na nich mohli zbierať zvyšky úrody vdovy, siroty a cudzinci. Odstrihnutie pajesov znamenalo odvrátenie sa od ortodoxných dogiem a vôľu asimilovať sa s okolitým svetom. Keďže Biblia zakazovala strihať okraje brady, väčšina mužov si nechala narásť celú bradu. Nemusia ju však nosiť ani tí najpobožnejší židia, pretože jej odstraňovanie (chemicky, elektrickým strojčekom či strihaním, no nie holením britvou) nie je porušením biblického zákona.

Tóra

1.3. Hlavné prúdy judaizmu v súčasnosti

Najčastejšie sa uvádzajú nasledovné tri hlavné prúdy judaizmu:

Ortodoxní židia

Striktne dodržiavajú halachické predpisy, resp. tradičné spôsoby konania a celkový životný postoj, odvodený najmä z Tóry. V rámci tohto prúdu existujú dva hlavné smery, ktoré sa líšia v prístupe k realite moderného sveta: Ultraortodoxia (tradicionalizmus) – zaujíma negatívny postoj voči modernému spôsobu života. Neoortodoxia – prijíma moderný život bez toho, aby rezignovala na úplné plnenie halachických predpisov, ktoré však interpretuje pružnejšie.

Reformný prúd

Zrodil sa v 18. storočí, v súvislosti s nástupom židovského osvietenstva (Haskala) v Nemecku. Snažil sa o zladenie nárokov života modernej priemyselnej spoločnosti s tradičnými židovským spôsobom života. Prehodnotil a uvoľnil mnohé halachické predpisy, týkajúce sa stravovania, sviatkov, liturgie, bohoslužieb a podobne. Do bohoslužieb zaviedol organovú hudbu a zborový spev, používanie domáceho jazyka danej krajiny či redukciu množstva sviatkov.

Konzervatívny judaizmus

Je výsledkom napätia medzi tradičným (ortodoxia) a modernistickým spôsobom života (reformizmus). Na jednej strane uznáva nutnosť čiastočných reforiem vnútri judaizmu, ale na druhej strane inklinuje viac k ortodoxnému prúdu (predovšetkým v oblasti prísneho dodržiavania šabat, zákonov kóšer stravovania či hebrejčiny ako výlučného jazyka liturgie).

V priebehu dejín sa vytvorili aj dve veľké kultúrne skupiny židov:

Aškenázski židia pôvodne obývali nemecké Porýnie (Aškenáz je pôvodne biblický geografický pojem na označenie územia Nemecka) a od 14.–15. storočia túto skupinu tvorili ich potomkovia, ktorí sa presunuli do východnej Európy. V 19. storočí odiaľ masovo emigrovali pred ruskými cáorskými perzekúciami do strednej a západnej Európy alebo do Ameriky. Aškenázski židia sa väčšinou prikláňali k ortodoxii. Ich komunikačným jazykom je jazyk *jidiš*, ktorý je odvodený od stredovekej nemčiny a obohatený o slovanské a hebrejské výrazy. Typickým odevom boli dlhé čierne kaftany a klobúky so širokou strieškou.

V Európe však ich kultúra do veľkej miery zanikla v dôsledku holokaustu.

Sefardski židia sú potomkami židov, ktorí pôvodne pochádzali zo Španielska a z Portugalska, odkiaľ boli vyhnaní koncom 15. storočia. Usadili sa prevažne v severnej Afrike, Palestíne, Taliansku či na Balkáne. Medzi židovskou populáciou sú v súčasnosti výraznou menšinou a väčšinu tvoria napríklad vo Francúzsku alebo v Izraeli. Od aškenázskych židov sa líšia predovšetkým inou výslovnosťou hebrejčiny, zvykmi, liturgiou, niektorými odlišnými pravidlami *kašrutu* – vyplývajúcimi z odlišného zloženia stravy, viac orientálnym životným štýlom, obliekaním či používaním zvláštneho jazyka ladino-hebrejčiny na báze španielčiny a portugalčiny.

Otázky k textu o judaizme

Ktoré písomné pramene tvoria základ judaizmu? V čom spočíva vyvolenosť židovského národa? Čo je cieľom a zmyslom stvorenia? Ako sa pozerá judaizmus na historickú postavu Ježiša z Nazaretu? Aký je rozdiel medzi kresťanským kňazom a židovským rabínom? Je židovstvo záväzne kodifikované? Ktoré sú hlavné prúdy judaizmu v súčasnosti?

MILUJ BLÍŽNEHO SVOJHO...**> Ciele**

- Uvedomiť si platnosť a nadčasovosť prastarých morálnych zákonov aj v dnešnej dobe
- Identifikovať korene kresťanskej morálky v židovskom náboženstve
- Určiť charakter, základné črty judaizmu na základe textu (citáty, príslovia).

> Cieľová skupina

študenti a študentky stredných škôl

> Čas

45 minút

> Pomôcky

text

Postup

1. Požiadajte študentov/študentky, aby sa pokúsili sformulovať tri najdôležitejšie morálne zásady, bez ktorých by podľa nich nemohol (nemal) fungovať náš svet.
2. Každá skupina prezentuje svoje postoje. Stručne zapíšte ich návrhy na tabuľu. Na záver prezentácie vyhodnoťte a zovšeobecnite prezentované návrhy. Osobitnú pozornosť venujte tým, ktoré sa opakujú najčastejšie. Je predpoklad, že v návrhoch sa vyskytnú aj morálne normy židovsko-kresťanského pôvodu, a na tie sa zamerajte. Upozorníte študentov, že mnoho morálnych noriem, ktoré považujeme za kresťanské, má korene v judaizme.
3. Práca s textom: Rozdajte triede text so židovskými prísloviami, citátmi. Požiadajte ich, aby si ho dôkladne prečítali a pokúsili sa identifikovať základné črty judaizmu. Počas práce s textom nech si podčiarknu tie výroky, o ktorých si mysleli, že sú kresťanského pôvodu.

Reflexia

Ktorý z výrokov (citátov) vás najviac oslovil? Vysvetlite, prečo.

Viete vysvetliť, akú úlohu zohráva Tóra a Talmud v židovskom náboženstve?

Koľko výrokov „kresťanského“ pôvodu ste si v texte podčiarkli? Prekvapilo vás ich množstvo?

Dokázali by ste vysvetliť, prečo kresťania zaujímali v minulosti výrazne negatívny postoj k judaizmu,

hoci tieto náboženstvá majú mnoho spoločných črt? Povedzte vlastný názor.

Našli ste v texte výrok, ktorý považujete za nevhodný pre dnešnú dobu? Ak áno, vysvetlite prečo.

Výroky z Tóry, Talmudu a legend

Miluj bližneho svojho ako seba samého.

*To, čo je tebe nepríjemné,
nerob svojmu bližnému – v tom je celý zákon.*

Drží sa toho ako židia Tóry.

Bez záprakov žid nedokáže žiť.

Darmo by si hľadal židovský kláštor.

Pravý učenec vie, že toho veľa nevie.

Učenie Talmudu nemá dno.

Učenie Tóry – najcennejší majetok žida.

*Keď sa modlím, modlím sa rýchlo, pretože vtedy sa ja rozprávam s Bohom.
Ale ak čítam Tóru, čítam pomaly, lebo vtedy sa Boh rozpráva so mnou.*

*Nezberaj zvyšky úrody na poli za sebou. Nechaj tieto zvyšky chudobným.
Neobíjaj všetko ovocie zo stromu, nech si zvyšky zoberú tí,
čo nemajú dosť pre seba.*

*Ak dávaš chudákovi almužnu s neláskavou tvárou,
výraz tvojej tváre odníma to, čo udeľuje tvoja ruka,
lebo cena dobrodenia spočíva iba v láske, ktorá sa v ňom prejavuje.*

*Neznášaj falošný chýr, nesvedč krivo. Nechod' s väčšinou páchať zlo
a nesvedč s väčšinou, aby si neprekrúcal pravdu.*

Keď je tvoj nepriateľ hladný, nakrm ho, keď je smädný, napoj ho vodou.

Na základe výrokov sa pokúste charakterizovať judaizmus

DOSKY DESATORA**> Ciele**

- Spoznať základné morálne zásady, ktorými sa riadia židia i kresťania (resp. v súčasnosti aj ľudia, ktorí nie sú príslušníkmi judaizmu či kresťanstva) a porovnať ich
- Pochopiť význam samotnej existencie morálnych noriem
- Uvedomiť si, že boli sformulované už v staroveku a sú platné dodnes.

> Cieľová skupina

študenti a študentky základných a stredných škôl

> Čas

20 – 30 minút

> Pomôcky

texty Desatora a Siedmich prikázaní synov Noemových

Postup

1. Požiadajte žiakov, aby si do zošitov nakreslili maketu dosiek Desatora, prípadne nakreslite jednu veľkú maketu na tabuľu.
2. Rozdajte žiakom príslušné texty s morálnymi normami a stručne ich s nimi oboznámte: V judaizme aj v kresťanstve existuje súbor pravidiel a morálnych zásad, ktoré upravujú vzťahy medzi ľuďmi navzájom a medzi ľuďmi a Bohom. Židia veria, že boli zjavené prorokovi Mojžišovi priamo Bohom na hore Sinaj. Keďže ich bolo desať, nazývajú sa Desatoro. Pôvodne ich mali dodržiavať len židia. Židovskí mudrci z nich však odvodili tzv. Sedem prikázaní synov Noemových, ktoré by mali dodržiavať všetky ľudské bytosti ako potomkovia Noema.
3. Diskutujte so žiakmi o potrebe morálnych zásad a o ich podobnosti u židov a kresťanov. V čom sa odlišuje Sedem prikázaní od Desatora?
4. Vyzvite žiakov, aby si do svojho zošita alebo na tabuľu zapísali Desatoro svojimi vlastnými slovami, prípadne aj iné normy, ktorými sa riadia vo svojom živote.

Reflexia

Vedeli by ste si predstaviť svet bez morálnych zásad? Popíšte, ako by to asi vyzeralo.

Doplnili by ste ešte zásadu, ktorá podľa vás v Desatore chýba a je dôležitá pre súčasný svet?

Viete, akým spôsobom je človek potrestaný za nedodržiavanie morálnych zásad?

Desatoro

1. Ja som Pán, tvoj Boh...

(Uznanie Jeho zvrchovanosti)

2. Nebudeš uctievať nič, čo si sám vyhotovil, ani uctievať žiadne sošky, maľby alebo obrazy, na ktorých je znázornené čokoľvek, čo je medzi nebom a zemou alebo pod zemou...

(Zákaz modloslužobníctva)

3. Nevezmeš meno Božie nadarmo!

(Zákaz rúhania a krivého svedectva)

4. Nezabudni svätiť siedmy deň. Šesť dní pracuj a rob všetko, čo potrebuješ, ale siedmy deň, nech je mojím dňom sviatočného odpočinku...

(Príkaz dodržiavať odpočinok v posledný deň v týždni)

5. Cti otca a matku svoju...

(Príkaz úcty a lásky k rodičom)

6. Nezabiješ!

(Neporušiteľnosť ľudského života)

7. Nezosmilniš!

(Zákaz cudzoložstva a iných sexuálnych priestupkov)

8. Nepokradneš!

(Úcta k majetku druhých a zákaz krádeže, únosu a podvodu)

9. Nepreriekneš krivé svedectva proti blížnemu svojmu!

(Zákaz ohovárania, urážky na cti a krivého svedectva)

10. Nepožiadáš domu blížneho svojho, ani manželku blížneho svojho, ani sluhu jeho, ani slúžku, ani vola, ani osla, ani ničoho, čo blížneho tvojho je!

(Príkaz krotienia majetníckych túžob)

Sedem prikázaní synov Noemových

1. Zriadiť súdy ako záruku spravodlivých vzťahov medzi ľuďmi

2. Zákaz rúhania a falošného svedectva

3. Zákaz modloslužobníctva

4. Zákaz neprístojného sexuálneho správania

5. Zákaz vraždy

6. Zákaz krádeže

7. Zákaz požívania mäsa zo živého zvierata

2. Dejiny

Termín „občiansky letopočet“ uvádzajú niektorí autori o židovských dejinách, náboženstve, spoločnosti a kultúry namiesto označenia „pred našim letopočtom/nášho letopočtu“, pretože ten je len ekvivalentom označenia „pred Kristom/po Kristovi“.

Keďže židia neuznávajú kresťanské tradície, takéto označenie letopočtu môže byť pre nich problematické. My sme to pri písaní tejto príručky rešpektovali.

Podkapitola naznačuje historický vývoj židovského národa a jeho náboženského myslenia v časoch štátnej existencie v staroveku, ako aj v období diaspóry. Taktiež načrtáva vývoj od antijudaizmu k antisemitizmu, ktorý je najtrvalejším a najprepracovanejším prejavom xenofóbie. Latentný antisemitizmus a protizidovské stereotypy sú prítomné aj v dnešnej spoločnosti – zámerom je preto poukázať na príčiny, ktoré k nim viedli a aké mali v minulosti dôsledky.

Dejiny	Antijudaizmus - antisemitizmus
Roky 2000 – 1700 pred občianskym letopočtom Predkovia izraelských kmeňov pochádzali pravdepodobne zo severozápadu Mezopotámie, odkiaľ sa presunuli na územie palestínskej homatiny. <i>Abrahám</i> bol zakladateľ a patriarcha židovstva – „otec národa“. Jeho nasledovníci boli prvými zdokumentovanými monoteistami. Abrahám vypočul Božie volanie, aby sa usadil v krajine Kanaán. Podľa mien jeho dvanástich vnukov od syna Jakuba boli pomenované izraelské kmene. Najmocnejší z nich bol Júda, od ktorého je odvodené aj pomenovanie žid. Úspešné boje o územie Palestíny s ostatnými kočovnými kmeňmi. V dôsledku hladomoru sa izraelské kmene presunuli do hospodársky a civilizačne vyspelejšieho Egypta, kde boli postupne zotročení.	
Rok 1300 pred o. I. Mojžiš vyviedol Izraelitov po 430 rokoch z egyptského otroctva (<i>Exodus</i>) Zjavenie na hore Sinaj – odovzdanie tzv. <i>Desatora</i>. Príchod do Kanaánu po 40-ročnom putovaní, počas ktorého neustále museli bojovať s okolitými kmeňmi. Židovskí proroci, na ochranu pred nepriaznivými vplyvmi polyteistických kmeňov v Kanaáne, požadovali viesť uzatvorený národný a náboženský život.	
Roky 1020 – 1004 pred o. I. Vláda prvého izraelského kráľa <i>Saula</i> - vznik kráľovstva	
Roky 1004 – 965 pred o. I. Kráľ <i>Dávid</i> – do Jeruzalema preniesol tzv. <i>Archu zmluvy</i> s doskami Desatora.	
Roky 967 – 928 pred o. I. Vláda kráľa <i>Šalamúna</i>, ktorému sa pripisuje autorstvo Piesne piesní, Knihy prísloví, Knihy múdrostí a iných častí Biblie. Vybudoval centrálné kultové miesto židovstva – chrám v Jeruzaleme na hore Sion. Po jeho smrti sa kráľovstvo rozštiepilo na severnú časť (Izrael, hlavné mesto Samária) a južnú časť (Judea, hlavné mesto Jeruzalem)	
Roky 722 – 586 pred o. I. Asýrčania zničili Izraelské kráľovstvo. <i>Doba prorokov</i>: jedincov schopných predpovedať budúcnosť, ktorí nemilosrdne i s pochopením kritizovali vlastnú krajinu, nespravodlivosť, útlak, deformácie monoteizmu.	
Rok 586 pred o. I. Druhý vpád babylónskeho kráľa <i>Nabuchodonozora</i> – zničil Jeruzalem i jeho chrám, celú Judeu a mnoho obyvateľov bolo odvedených do zajatia (<i>tzv. babylónske zajatie</i>). Dôsledkom bolo <i>transformovanie náboženstva</i>, dovtedy presne viazaného na stanovené obrady a kult teraz už neexistujúceho chrámu. Namiesto neho vznikali <i>synagógy</i>, intenzívnejšie sa venoval čas modleniu a štúdiu Zákona.	
Rok 539/8 pred o. I. <i>Koniec zajatia</i> – perzský kráľ <i>Kýros II. Veľký</i>, ktorý zvíťazil nad asýrskou Babylóniou, povolil židom návrat do vlasti. V nej však žilo mnoho cudzincov, a preto bola pre židov v mravnom úpadku. <i>Proroci Ezdra a Nehemiáš</i> sa usilovali o jej pozdvihnutie (zákaz zmiešaných manželstiev, vytvorenie jednotnej zbierky rozprávání a právnych textov, platných ako kráľom uznané právo).	
Rok 516 pred o. I. Stavba nového, druhého jeruzalemského chrámu.	

Dejiny	Antijudaizmus - antisemitizmus
Rok 444 pred o. I. Obnovenie formálneho vstúpenia národa do zväzku s Hospodinom – národ sa zaviazal dodržiavať dovtedy len ústne tradovanú <i>Halachu</i> (Zákon). Poznanie náboženských predpisov sa rozšírilo od malej skupiny kňazov na široké vrstvy národa a židovstvo sa zachránilo pred zánikom: biblické knihy boli kanonizované a zapísané v posvätnom hebrejskom jazyku i v ľudovej aramejčine.	
Roky 330 – 63 pred o. I. <i>Doba helenizácie:</i> Alexander Macedónsky dobyl celú Prednú Áziu, vrátane Jeruzalema. Bol považovaný za umierneného panovníka. Miestne zvyky, ani náboženstvo židov nepotláčal. Mnoho židov sa v tomto období usídlilo mimo Palestíny, gréčtina sa prijímala ako komunikačný jazyk – dochádzalo ku kultúrnej asimilácii s helenizmom, ale monoteistický judaizmus už mal voči gréckemu polyteizmu pevné pozície.	
Rok 200 pred o. I. Grécko-židovská symbióza bola pretrhnutá <i>Antiochiom Epifanom</i> z rodu Seleukovcov, ktorý dobyl Palestínu, a zaviedol násilné pogrécťovanie a netoleroval židovské náboženstvo.	
Roky 167 – 165/4 pred o. I. Proti jeho vláde vypuklo úspešné <i>povstanie Makabejcov</i>, ktoré dodnes pripomína sviatok <i>Chanuka</i>. Nasledovala pomerne slabá vláda Hasmonejovcov (Makabejcov) v Judei.	
Rok 64 pred o. I. Rímsky vojvodca <i>Pompeius</i> ovládol celé východné Stredomorje. Judea sa dostala pod správu tyranského <i>Herodesa Veľkého</i>.	Začiatky antijudaizmu v neskorom stároveku
ZAČIATOK OBČIANSKEHO LETOPOČTU (O. L.)	
Rok 6 o. I. <i>Judea</i> bola priamo <i>anektovaná Rímom</i>, ktorý priveľmi zaťažoval jej hospodárstvo.	Napätie medzi monoteistickým judaizmom a polyteistickými náboženstvami antiky má svoju dlhú históriu.
Roky 66 – 73 <i>Neúspešné povstanie Židov proti Rimanom</i> – zánik posledných zvyškov židovskej štátnosti, ktorá bola obnovená až v roku 1948. V roku 70 bol zničený <i>druhý jeruzalemský chrám</i>, tentokrát Rimanmi. V duchovnom zmysle to pre Židov znamenalo vyhnanie šechiny – zjavenia božej prítomnosti medzi ľuďmi. Božia prítomnosť sa odvtedy prejavuje stále menej a duchovno prestalo byť ľahko dostupné. Zvyšky chrámu, ktoré sa zachovali, nazývajú sa <i>Západný múr</i> alebo <i>Múr nárekov</i>. Židovskí pútnici dodnes pri ňom žalostia nad tragédiami židovskej diaspóry a je miestom modlitieb a sviatočných zhromaždení. Začiatok epochy <i>diaspóry</i> – rozptýlenia Židov medzi ostatné národy sveta. Vďaka práci farizejov však Židia nestratili svoju národnú a náboženskú identitu. Založili školu v Jabne a začali niekoľko storočí dlhú prácu na tvorbe <i>Talmudu</i>. Talmudické učilišťa fungovali aj v Babylone a niekoľkých iných mestách. Od 1. storočia o. I. Palestína prestala byť centrom židovského sveta. Židia sa postupne rozptýlili medzi ostatné národy sveta a pôvodne roľnícke židovské obyvateľstvo sa v nových lokalitách muselo preorientovať na iné formy obživy (remeslá, obchod), keďže im bolo upierané právo na vlastníctvo pôdy. Židovskí obchodníci založili komunity v mnohých stredomorských prístavoch a postupne prenikli do kontinentálnej kresťanskej Európy, kde sa stali predovšetkým mestským obyvateľstvom.	V antickom – nábožensky polyteistickom Grécku a Ríme mal charakter netolerovania židovských náboženských zvykov a ohovárania, ktoré vyplývalo z ich nepochopenia (napríklad šabat bol považovaný za dôkaz židovskej lenivosti). Židia boli obviňovaní z nepriateľstva, pretože odmietali splynúť s okolím a v bežnom živote dodržiavali odveké rituály a odmietali prevládajúce náboženské zvyklosti. Tým sa postupne vytváral obraz židov ako ľudí, ktorí vyvolávajú konflikty a vyradujú sa z ľudského spoločenstva. Situácia pre judaizmus sa paradoxne ešte viac skomplikovala po vzniku druhého monoteistického náboženstva – kresťanstva, ktoré po počiatocnom odpore prijímali aj neskorantickí a ranostredovekí panovníci a ktorého idey vyšli z judaizmu, no na druhej strane boli v opozícii voči nemu.
Roky 132 – 135 Neúspešné <i>povstanie Šimona Bar-Kochbu</i> proti Rimanom. Nasledovala masová emigrácia z Judey.	
	Rok 313 <i>Milánsky edikt</i> (o zrovnoprávnení kresťanstva s pohanstvom v Rímskej ríši) – zákaz prestupu na židovstvo pod trestom smrti.
Rok 337 Kresťanstvo sa stalo štátnym náboženstvom v Ríme. V roku 475 o. I. Západorímska ríša zanikla.	
	Rok 483 <i>Theodosiov kódex</i> – zakotvenie zásad sociálnej, ekonomickej a politickej degradácie Židov.
Rok 483 Koncom 5. storočia židovské komunity v ríši Sasánovcov (mesto Babylon) zohrávali dôležitú úlohu – vďaka systému židovských školských akadémií v Babylone a práci mnohých generácií učencov vznikol tzv. <i>Babylonský Talmud</i> – najobsiahlejšia verzia Talmudu, ktorá mala aj najväčšiu autoritu a vplyv.	

Dejiny	Antijudaizmus - antisemitizmus
	Postoj stredovekej cirkvi Kresťanská cirkev vykresľovala židov ako konfliktných vyznávačov škodlivej viery, odporcov väčšinovej, správnej vízie sveta, a teda židia boli „právom“ vyvrhnutí zo spoločnosti, lebo si údajne sami zavinili toto utrpenie. Kresťanská cirkev sa povýšila na jedinou pravú dedičku, nositeľku a vykladačku biblického posolstva, odmietala opis udalostí z pohľadu Hebrejskej biblie (písanej Tóry). Celým stredovekom sa so židmi tiahol prívlastok „vrahovia Krista“, pretože neprijali posolstvo Ježiša Krista. Stvoriteľ ich preto vraj zavrhol a cirkev kresťanskú povýšil. Podľa židovskej jurisdikcie jestvovali štyri spôsoby výkonu trestu smrti, ale ukrižovanie medzi ne nepatrilo. V časoch popravy Ježiša Krista však nemali židia a židovské orgány právo vynášania hrdelného trestu. Toto právo prislúchalo rímskemu prokurátorovi, bolo výsadou a znakom rímskej dominancie. Povera, že židia na prípravu nekvasených chlebov – macesov pripomínajúcich exodus z Egypta a na vysväcovanie synagóg potrebujú krv nevinných kresťanských obetí, bola zdrojom ďalšieho vykonštruovaného obvinenia – z rituálnej vraždy. V skutočnosti židia mali a majú prísne zakázané používať krv pri svojich obradoch a konzumovať ju v akejkoľvek podobe. Keďže židia odmietali krst a trvali na svojich tradíciách, boli obviňovaní z toho, že sú stelesnením zla a synagógy a hebrejčina sú nástrojmi diabla, ktorý sídli v samotnej židovskej duši. Nenávidení židia boli často zobrazovaní ako zvieratá – cap, prasa, hmyz – teda ako niečo čo smrdí alebo obťažuje, parazituje a je v kontraste s čistým kresťanstvom a jeho svetonázorom. Tento protizidovský názor sa plne sformoval už v 6. storočí. Niektorí pápeži sa snažili byť umiernenjší, kým hodnostári na nižších pozíciách často vyvolávali účelovým používaním iracionálnych argumentov nenávisť a násilné protizidovské nálady.
	Rok 1096 <i>1. križiacka výprava</i> bola pôvodne namierená proti moslimom a jej cieľom bolo oslobodiť Boží hrob v Jeruzaleme z ich rúk. Pred samotnou výpravou masy chudobných sedliakov, vedených sfanatizovanými kazateľmi v nemeckom Porýní, rozpútali prvé stredoveké krvavé pogromy voči neveriacim – židom.
	Rok 1215 <i>IV. Lateránsky koncil</i> zhrnul predošlé platné opatrenia a pridal aj nové. Židom bolo zakázané: obrábať pôdu, vykonávať remeslá. Hlavným zdrojom obživy malo byť <i>finančnictvo – peňažný obchod</i> – práca s peniazmi sa totiž v tej dobe považovala za nehodnú kresťanov. Túto činnosť ako jedinou mohli židia vykonávať aj medzi kresťanským obyvateľstvom. Majoritná spoločnosť ich za to obviňovala z nenásytosti a krádeží. Nariadenia Lateránskeho koncilu dovŕšili dlhotrvajúcu premenu pôvodne roľníckeho židovského obyvateľstva na skupinu, ktorá mala v stredoveku dominantný vplyv vo finančnictve a v obchode. Židia nesmeli žiť s kresťanmi v jednom priestore. Žili vo vyčlenených okrajových častiach veľkých miest, v tzv. <i>getách</i>. Tento termín však poznáme až zo 16. storočia. Už od obdobia antiky však môžeme pozorovať segregačné tendencie. Getá tvorili základ neskorších židovských náboženských obcí. V nich sa riadili vlastnou samosprávou a mali svoje náboženské centrum. Izolácia a náboženská sloboda na jednej strane zabraňovali zániku židovských špecifik a posilňovali identitu – rozvíjala sa židovská kultúra, písomníctvo, vzdelanosť. Na druhej strane sťažovali spoznávanie židovskej kultúry zo strany majority, čím prispievali k určitej tajomnosti židovského náboženstva a k vzniku pover, predsudkov voči nemu, ako aj nepriateľských postojev voči židom Až v roku 1555 pápež Pavol IV. nariadil, že židovské bydliská sa musia ohraničiť a oddeliť od kresťanských napríklad múrom. Židia museli povinne nosiť <i>označenie na odeve</i>, v každej krajine mohlo mať inú podobu: žlté alebo červenobiele koliesko, páska na odeve, zvláštne plášte, kapucne, klobúky, čepce, stužky do vlasov, červené zástery pre ženy a modré stuhy. V nemeckých krajinách a krajinách rakúskej koruny bol typický žltý špicatý klobúk. Lateránsky koncil prijal aj nariadenie, že pri prijímaní chleba a vína (Kristovho Tela a Kvi), bude nekvasený chlieb, ktorý veľmi pripomínal židovské macesy, nahradený hostiou – oblátkou. Zrodilo sa krivé obvinenie, že židia <i>znesväcujú hostiu</i>, pália ju, čím ubližujú aj Kristovi. Cirkev vytvorila inštitúcie zamerané na <i>obracanie židov na kresťanstvo</i>, ktoré bolo sprevádzané násilnými krstami, pálením hebrejskej literatúry, resp. <i>vyhnanstvom</i> z mesta či krajiny, ktoré bolo pre židov jedným z najväčších trestov. Vyhnanstvo mohlo byť krátkodobé, ale aj dlhodobé, napríklad z Anglicka (1290 – 1650), zo Španielska (1492 – 20.storočie).
	13. storočie <i>Vzťah panovníka k židom</i>: židia sa stali <i>služobníkmi kráľovskej komory</i>, čo znamenalo, že sa stali majetkom kráľa, a teda aj trvalým zdrojom panovníkových príjmov. Museli mu odovzdávať vysoké dane, za čo ich panovník formálne ochraňoval pred agresivitou majoritného obyvateľstva. V skutočnosti ochrana zo strany panovníkov bola veľmi slabá, čo dokazuje aj množstvo pogromov, pretože teror sa obvykle zameriava na tých, ktorí nemajú dostatočnú oporu v niekom mocnom.

Dejiny	Antijudaizmus - antisemitizmus
	14. storočie Západnú Európu postihla v prvej polovici 14. storočia zhubná morová epidémia, ktorá pripravila o život až štvrtinu obyvateľstva. Pre židov to znamenalo ďalšie obvinenia, že otrávil studne a pramene, aby vyhladili kresťanov. Iniciátormi rozširovania tejto lži, ako aj organizátormi následných pogromov boli najmä príslušníci svetskej vrchnosti. Od tohto obdobia teda zaznamenávame prvé neklerikálne, svetské zdôvodnenia nepriateľstva voči židom. Do <i>pogromov</i> voči židom boli zapojené aj široké ľudové vrstvy obyvateľstva. Tie vzhľadom na svoju nevzdelanosť a zaostalosť boli náchylné jednoznačne a bez kritického posúdenia preberať skreslené názory a povery o údajných negatívnych vlastnostiach židov.
V dôsledku týchto udalostí a dlhotrvajúceho utrpenia veľká časť židov v tom období odišla z územia Nemecka do strednej a východnej Európy. Označujú sa ako <i>aškenázski židia</i>.	
Vzťah s islamom v stredoveku Moslimskí vojaci v pomerne krátkom čase po vzniku islamu v roku 632 zabrali rozsiahle územia – od centrálnej Ázie až po severnú Afriku, Stredomorie a južné Španielsko. Začiatkom 8. storočia žilo takmer 90 percent celosvetovej židovskej populácie na území dobytom moslimami. V islamských krajinách sa vyvinul právny systém (<i>dhimma</i>), ktorý určoval vzťah k inovercom. Židia a kresťania boli tolerovaní ako „národy Biblie“, kým na opačnej strane stáli pohania – „vynavači modiel“. Hoci existovalo mnoho obmedzení aj voči národom Biblie (platenie vyšších daní, nemožnosť vstúpiť do istých spoločenských sfér a podobne), na ich majetok a život sa nesmelo siahnúť. Na rozdiel od kresťanských krajín, židia tu neboli nútení konvertovať – náboženská sloboda bola zaručená. Napriek tomu sa vyskytovali obdobia, keď toleranciu vystriedalo obdobie nepriazne voči židom i kresťanom. Španielsko bolo priestorom, ktoré ovládali moslimovia od roku 711. Postupne sa však nimi ovládané územie zmenšovalo v prospech kresťanských kniežat a kráľov, ktorí v roku 1492 definitívne ukončili arabskú vládu na Hispánskom polostrove. Na moslimskom území mali židia v niektorých obdobiach zaručené väčšinou dobré podmienky na rozvoj vlastnej kultúry, vzdelanosti, obchodu. Napriek tomu, v 9. storočí nariadil kalif Harun al-Rašíd nosenie žltej značky na oblečení, čo neskôr prebrali ostatní európski panovníci. Komunikačným jazykom španielskych židov bola arabčina, hebrejčina i španielčina. Arabská vzdelanosť sa dostala do Európy prostredníctvom židovských učencov, ktorí pôsobili napríklad aj v prekladateľskej škole v Toledu, kde uzrela svetlo sveta latinská verzia Aristotelových prác, dovtedy zachovaných len v arabčine. Po roku 1492 kresťanskí panovníci Ferdinand Aragónsky a Izabela Kastílska vykárali židov z územia Španielska a židov konvertovaných na kresťanstvo (tzv. <i>marranos</i>) ešte dlhý čas prenasledovala inkvizícia. Najviac vyhnaných židov sa usadilo v Severnej Afrike, vo Francúzsku, v Taliansku, Grécku, Turecku, Palestíne, na Strednom východe a v Otomanskej ríši. Tvorili skupinu, ktorá sa označuje ako <i>sefardskí židia</i>. Ich jazykom je ladino-dialekt založený na španielčine a hebrejčine.	Rok 1543 <i>Martin Luther</i> napísal jeden z najútočnejších kresťanských protijudovských traktátov „<i>O Židoch a ich klamstvách</i>“, kde navrhoval páliť synagógy, domy. Luther zmenil svoje pôvodne priateľské stanovisko k židom na nenávisť po tom, keď židia neuznali ním reformovanú cirkev za jedinú pravé náboženstvo.
Roky 1648 – 1658 V tomto období došlo k najväčším protijudovským pogromom v rámci povstania kozákov pod vedením Bohdana Chmelnického. Vyvrážděných bolo takmer 700 tisíc židov na území dnešnej Ukrajiny. Na územiach postihnutých pogromami sa vytvorili predpoklady pre vznik <i>chasidizmu</i>. Chasidizmus presadzoval názory o potrebe slúžiť Bohu s čistou myslou a veselým srdcom. Nekládol dôraz na učenosť a študovanosť, ale na vrúcnosť a vnútornú zbožnosť. Hnutie malo mystický charakter a v 19. storočí k nemu patrila takmer polovica východoeurópskych – aškenázskych židov.	
Rok 1781 <i>Tolerančný patent Jozefa II.</i> – tolerovanie judaizmu v habsburskej monarchii prinieslo židom významnú zmenu. Od tohto obdobia sa pomaly a postupne stávali plnohodnotnou súčasťou spoločnosti.	

Dejiny	Antijudaizmus - antisemitizmus
Rok 1789 <i>Veľká francúzska revolúcia</i> – myšlienka slobody, rovnosti a bratstva sa začala postupne vzťahovať aj na židov	
Koniec 18. storočia Sformovanie hnutia židovského osvietenstva – <i>Haskala</i>, ktoré sa usilovalo o modernizáciu židov a ich kultúry. Z jeho myšlienok neskôr čerpal reformné hnutie judaizmu.	
19. storočie Väčšina židov v Európe získala <i>formálnu rovnoprávnosť</i>. Židom sa otvorili brány svetského vzdelania, vychádzali z brán giet, no možnosti aktívnejšie sa zapojiť do občianskeho života či získať vyššie postavené funkcie boli pomerne obmedzené. Zakorenené predsudky voči židom pretrvávali v mysli spoločnosti. Niektorých židov to postupne viedlo k rozhodnutiu konvertovať na kresťanstvo a prispôsobiť sa životnému štýlu majoritnej spoločnosti (<i>asimilácia</i>). Zrodilo sa <i>reformné hnutie judaizmu</i>, ktoré v náboženskej oblasti presadzovalo zavedenie organovej hudby a zborového spevu do bohoslužieb, používanie domáceho jazyka danej krajiny alebo redukciu množstva sviatkov. Proti týmto tendenciám ostro vystupoval smer novej ortodoxie a akýsi stred predstavoval konzervatívny judaizmus. 19. storočie bolo obdobím zrodu <i>socializmu</i>, ku ktorému židia vyjadrovali pomerne priaznivý postoj, čo však v podstatnej miere oživilo antisemitské tendencie. Mnohí židia, ktorí odmietali protizidovský podtón programov kresťansko-socialistických strán, sa angažovali v sociálno-demokratických stranách, ktoré sľubovali sociálnu spravodlivosť. V oblasti obchodu podporovali myšlienku <i>liberalizmu a kapitalizmu</i>. Konzervatívne vládnuce kruhy považovali tieto fenomény za možné ohrozenie ich postavenia. Židia boli opäť jednostranne vykresľovaní ako bankári, úžerníci, továrnici, vykorisťovatelia, podporujúci revolucionárstvo a voľnomyšlienárstvo. Okrem toho, časť židov podporovala aj <i>sionistické hnutie</i>, usilujúce sa o vznik štátu Izrael v pôvodnej vlasti. Dôsledkom všetkých starších i novších obvinení boli v 19. storočí obvinenia zo svetového <i>židovského sprisahania</i>, nadnárodne a medzinárodne koordinovaného.	Rok 1853 V čase posilnenia právnej rovnosti, slabnúceho vplyvu náboženských dogiem a nábožensky aj hospodársky motivovaného antisemitizmu sa začal rozvíjať <i>rasový antisemitizmus</i>. Dielo francúzskeho kniežaťa Artura de Gobineaua „Esej o nerovnosti ľudských rás“ (téza o existencii nerovnocenných rás a čistote krvi bielej rasy) položilo základy novej teórie rasizmu. Jeho myšlienky boli neskôr rozvinuté v diele nemeckého orientalistu P. Lagarda, ktorý sa už v roku 1884 dožadoval úplnej likvidácie židov. Rok 1879 Wilhelm Marr prvýkrát použil <i>termín antisemitizmus</i>. Jeho tradície a prejavy však boli oveľa staršieho dáta. Z historického pohľadu je antisemitizmus najprepracovanejším a najtrvalejším prejavom xenofóbie, nenávisťi voči cudzincom.
Druhá polovica 19. storočia Mohutná vlna <i>emigrácie židov do USA</i>, ktoré už v 18. storočí ako prvý novodobý štát odstránili všetky zákonné oklieštenia práv židovskej menšiny.	Druhá polovica 19. storočia V niektorých európskych krajinách došlo k vykonštruovaným procesom s občanmi židovského pôvodu. Jeden z najznámejších a najdlhších prípadov je <i>Dreyfusova aféra (1894 – 1906)</i>, v ktorej bol jeden židovský dôstojník francúzskeho generálneho štábu nespravodlivo obvinený z vyzradenia vojenského tajomstva Nemecku a bol odsúdený na doživotie. Spod obvinenia bol oslobodený až po dvanástich rokoch, keď tento justičný omyl hlboko rozdelil francúzsky národ a odhalil prítomnosť a hĺbku rasových predsudkov. Židovská otázka sa na európskej scéne stala <i>politickou otázkou</i>. Obetným baránkom – vinníkom, ktorý „môže za všetko“, teda za súdobé neduhy a mravný úpadok, bývajú obvykle menšiny – národnostné, etnické či náboženské. V tomto prípade to boli židia.
	Rok 1903 V Rusku bol publikovaný pamflet <i>Protokoly sionských mudrcov</i>, údajne tajný dokument z 1. sionistického kongresu v Bazileji (1897). Cieľom tohto publikovania bolo obvinenie ruských židov zo snahy o židovskú nadvládu a skazenie kresťanského sveta pomocou revolúcie a liberalizmu. Po publikovaní nasledovali mohutné pogromy v rámci protimonarchistického obdobia v Rusku. Po nástupe A. Hitlera k moci v roku 1933 sa Protokoly stali v Nemecku povinným čítaním.
	Od 30. rokov 20. st. – 1945 <i>Nacistický antisemitizmus</i> znovuobjavil a demagogicky zneužil všetky historicky staršie predsudky voči židom. V tomto prípade však boli tieto prejavy doplnené o obudné rozmery priemyselného vyvražďovania. Počas obdobia <i>holokaustu</i> prišlo o život šesť miliónov židov.

Dejiny	Antijudaizmus - antisemitizmus
Roky 1948 – 1973 Vznik <i>štátu Izrael</i> (1948). Do prvej svetovej vojny nemali sionistické myšlienky na založenie židovskej vlasti v Palestíne, formulované zakladateľom sionizmu Theodorom Herzlom, reálnu šancu na úspech. Rokovania s Osmanskou ríšou, ktorej patrila aj oblasť Palestíny, strategicky dôležitej suchozemskej spojnice medzi Európou, Afrikou a Áziou obývanej predovšetkým Arabmi a nepočtetnou židovskou menšinou, boli neúspešné. Situácia sa začala meniť v roku 1917, keď Veľká Británia oficiálne uznala sionistické snahy (<i>Balfourova deklarácia</i>). Zakrátko však Británia prisľúbila nezávislosť aj Arabom. Tieto návrhy však boli ťažko vzájomne zlučiteľné (s nárokmi Židov i Arabov). V roku 1920 Spoločnosť národov vyhlásila Palestínu za britské mandátne územie. V 20.- 30. rokoch prišlo niekoľko vln prisťahovalcov židovského pôvodu na toto územie (najmä v dôsledku nástupu nacizmu v Nemecku). Arabskí obyvatelia zaujali negatívny postoj nielen voči prisťahovalcom, ale aj voči Veľkej Británii, ktorá tu postupne úplne stratila oporu. Druhou svetovou vojnou vyčerpaná Británia už nebola schopná udržať si svoje postavenie, preto OSN rozhodla o vzniku dvoch samostatných štátov: arabskom a židovskom. Nezávislý štát Izrael vznikol <i>14. 5. 1948</i>. Krátko potom nasledovala <i>1. arabsko-izraelská vojna (palestínska)</i>, prvá zo štyroch vojenských konfliktov s arabskými krajinami (Egypt, Zajordánsko, Sýria, Irak, Libanon). Izrael si v nej ubránil svoju nezávislosť, a navyše sa zmocnil niektorých nových území, ktoré pôvodne mali patriť Zajordánsku. Arabské štáty však existenciu Izraela neuznali. V roku 1956 Izrael napadol Egypt; <i>2. vojna (sinajská)</i> bola výsledkom tajnej francúzsko-izraelskej dohody ako súčasť odvety za znárodnenie Suezského prielavu Egyptom. Táto akcia však pre Izrael skončila neúspešne. Úspešne pre Izrael dopadla <i>3. vojna (šesťdňová)</i> v roku 1967, keď Izrael začal preventívnu rýchlu vojnu proti Egyptu a izraelská armáda v bleskovom ťažení obsadila Sinajský polostrov, Západný breh Jordánu a Golanské výšiny. Odvetou za šesťdňovú vojnu bola, taktiež prekvapivá, <i>4. vojna (jomkipurská)</i>, ktorú na najväčší židovský sviatok Jom Kippur v roku 1973 začal Egypt a Sýria. Keďže nedošlo k žiadnym územným zmenám, za víťaza sa označuje Izrael. V roku 1978 boli podpísané dohody z <i>Camp Davidu</i>, ktorými Egypt ako prvý arabský štát oficiálne uznal Izrael, výmenou za vrátenie Sinajského polostrova. Arabsko-izraelský konflikt sa tým však neskončil. Protiizraelská reakcia v arabských krajinách pravidelne oživa a spája sa s vývojom v palestínskom hnutí.	Reakciou na vznik Izraela bolo rozšírenie <i>antisemitizmu aj v komunistických krajinách</i>, ktoré pôvodne podporovali myšlienku vzniku nezávislého štátu, no svoj postoj zmenili po tom, keď sa Izrael začal vo svojej zahraničnej politike orientovať na západné krajiny a USA. Predovšetkým po 3. arabsko-izraelskej vojne zosilnel tzv. <i>nový antisemitizmus</i>, ktorý má politické príčiny a je namierený voči existencii štátu Izrael ako celku, jeho politickej reprezentácii a (zahraničnej) politike. Jeho nárast je priamo úmerný postupom izraelských ozbrojených síl v konflikte na Blízkom východe. Prejavuje sa napríklad ničením, bombovými útokmi či podpaľovaním synagóg, židovských cintorínov alebo útokmi na osoby židovského pôvodu.
Rok 1965 Na <i>2. vatikánskom koncile</i> sa katolícka cirkev dištancovala od praxe stredovekého kresťanstva a vyhlásila antisemitizmus za nekresťanský a nehumánny.	Po roku 1965 Protižidovské stereotypy a latentný antisemitizmus pretrvávajú v spoločnosti dodnes. Antisemitické myšlienky otvorene hlásajú niektoré hnutia, napríklad skinheads či niektoré ultranacionalistické politické strany, napríklad vo Francúzsku. Často sú spojené aj s popieraním holokaustu – masového vyhladzovania židov počas druhej svetovej vojny.

Stereotypy a predsudky

S identitou každého človeka, s jeho identifikáciou s určitou skupinou (etnickou, náboženskou, vekovou, záujmovou) sa spájajú pojmy **stereotyp a predsudok**. Tvoria súčasť základnej výbavy identity, podieľajú sa na jej formovaní a udržiavaní.

Stereotypy sú štandardizované predstavy, často emocionálne zaťažené, veľmi stabilné a takmer nezávislé od prežitých skúseností ľudí. Prenášajú sa na jedinca ako výraz verejného názoru (prostredníctvom rodiny, školy, autorít). Tvoria ich predstavy (obrazy), ktoré majú ľudia o sebe, o „svojej“ skupine, s ktorou sa identifikujú, a o členoch iných skupín, s ktorými sa naopak nestotožňujú.

(Napr. *Slováci sú pracovití a srdeční ľudia*. – stereotyp Slovákov o sebe uplatňujúci sa pri konštruovaní národnej identity).

Vznik a používanie stereotypov sa skúma (aj) prostredníctvom konkrétnych postojov a správania ľudí. **Predsudky** predstavujú zvyčajne negatívne postoje, voči určitej skupine ľudí ako celku, resp. voči jednotlivcovi považovanému za člena skupiny. Ide o silne emotívne, iracionálne aj racionálne predstavy o určitej skupine, vyvolávajúce následne isté správanie sa voči danej skupine – napr. **diskrimináciu**. (Napr. *Škóti sú lakomí. Cigáni sú zlodeji. Bezdomovci sú leniví opilci*.)

PROTIŽIDOVSKÉ MÝTY A STEREOTYPY – PREJAVY ANTIJUDAIZMU A ANTISEMITIZMU

> Ciele

- Oboznámiť študentov s existenciou protizidovských stereotypov a mýtov, objasniť súvislosť medzi vyslovovaním takýchto tvrdení a neznalosťou „pozadia“ – židovskej histórie a náboženstva
- Vplývať na vytvorenie vlastných postojov, akceptovať odlišné názory, neprijímať pasívne stereotypy a predsudky
- Rozvíjať asertivitu, komunikačné zručnosti a schopnosť argumentovať
- Rozvíjať schopnosť odlišovať fakty od názorov.

> Cieľová skupina

študenti a študentky stredných škôl (hodiny náuky o spoločnosti, etiky, dejepisu)

> Čas

domáca príprava + 45 minút

> Pomôcky

text

Postup

Domáca príprava:

1. Oboznámte študentov s témou nasledujúcej vyučovacej hodiny – Protizidovské mýty a stereotypy. Rozdeľte ich do skupín a rozdajte im súbor výrokov – pozitívne a negatívne. Ako negatívne sa najčastejšie prejavovali alebo prejavujú antijudaizmus a antisemitizmus. Požiadajte ich, aby si tieto výroky prečítali. Každá skupina si vyberie tie, ktoré ich zaujali, s ktorými sa už stretli, s ktorými buď súhlasia, alebo nesúhlasia. Zadaťte im úlohu nájsť v literatúre, na internete či v ďalších médiách argumenty, ktoré predložené výroky podporujú alebo vyvracajú. Pri príprave si môžu pomôcť aj príslušným textom v tejto príručke. Argumenty nech si zapisujú na kartičky.

Debatný duel:

2. Na vyučovacej hodine oznámte študentom, že sa ocitli v televíznom štúdiu – v relácii RING a budú debatovať na tému: Židia – mýty a predsudky. Triedu pripravte na „duel“ – lavice v učebni usporiadajte oproti sebe a ponechajte priestor aj pre obecenstvo.
3. Skupiny nech si spomedzi seba vyberú troch diskutujúcich súťažiacich („duelantov“).
4. Vyberte spomedzi výrokov kontroverzný výrok, ktorý podľa vášho názoru triedu najviac zaujal. Obom družstvám dajte pokyn zaujať stanovisko – za alebo proti výroku.
5. Obe družstvá sa so svojimi členmi poradia a pripravujú si argumenty (kartičky od spolužiakov), zvolia si stratégiu a hovorca skupiny.

Poučte žiakov o pravidlách diskusie:

- Diskusiu otvára a riadi moderátor – učiteľ.
- Úvodná prezentácia postojov oboch skupín – každá má právo na päťminútovú prezentáciu, ktorú nikto neprerušuje.
- Reakcia na prezentáciu skupín – právo klásť otázky majú len debatujúci súťažiaci. Snažia sa argumentmi poprieť, vyvrátiť, spochybniť tvrdenia konkurenčnej skupiny. Môžu pri tom využívať kartičky s argumentmi od spolužiakov a spolužiačok. Slovo udeľuje diskutujúcim moderátor, a to maximálne na 1 minútu.
- Otázky od „obecenstva“ – slovo udeľuje moderátor, pýtajúci si zvolí, kto mu má odpovedať.
- Záverečné zhrnutie – každá skupina na záver zhrnie svoje argumenty, aby presvedčila o svojej pravde obecenstvo (prípadne aj konkurenciu).

Záver a reflexia

Požiadajte triedu (obecenstvo), aby diskutujúcich zhodnotili. Môžete zvoliť formu hlasovania, ktorá skupina obecenstvo presvedčila.

Otázky na reflexiu:

Bol problém nájsť argumenty vyvracajúce negatívne sformulované tvrdenia?

Presvedčili vás argumenty, alebo schopnosť jednotlivých diskutujúcich argumentovať?

Prekvapila vás nejaká informácia?

Zmenili ste v priebehu diskusie svoj postoj? Ak áno, ako?

Čo si myslíte, pomohla vám diskusia v triede, aby ste dokázali zaujať postoj, nájsť argumenty, keby ste sa ocitli v podobnej, nesimulovanej diskusii?

Všimli ste si aj prejavy neverbálnej komunikácie? Ak áno, aké?

Pre diskutujúcich: Bol váš prezentovaný postoj aj vašim vnútorným presvedčením? Ako ste sa cítili?

Tip

Text o histórii stereotypov a o mechanizmoch ich reprodukcie môže byť pre vás východiskom na vedenie diskusie.

Židia zavraždili Ježiša Krista.

Židia sú zradcovia.

Židia si ctia rodinu.

Židia sú leniví.

Židia sú vzdelaní a múdri.

Židia si ctia svoje tradície.

Židia sú stelesnením zla, synagógy
a hebrejčina sú nástrojmi diabla.

Židia rituálne vraždili kresťanov, najmä deti,
aby mohli ich krv používať pri príprave macesov
(používaných pri sviatku Pesach) a vysväcovaní
svojich stavieb.

Židia sú iní
(výzorom - veľké uši, ušné boltce..., povahou - lakomí...).

Židia si v rámci svojej komunity pomáhajú.

(Všetci) Židia sú bohatí.

Židia chcú ovládnuť svet
(obvinenie zo svetového sprisahania).

Židia sa voči okolitému svetu uzatvárajú.

Pokúste sa vysvetliť výroky o židovských dejinách:

Židia majú veľa histórie, ale málo geografie.

Nekonečné ako židovské vyhnanstvo.

Iba jeden Pán Boh a tolko nepriateľov!

Pôvod a dôstojnosť možno nahradit' peniazmi.

*Skúsenosť Židov naučila: v neistote, bezprávi, nebezpečenstve je iba jediný štít,
na ustavične sa kníšucej, prepádajúcej pôde jediný pevný bod: peniaze.*

Žida s peniazmi nezadrží stráž pri bránach geta,

Žid s peniazmi už nesmrdí,

nijaký úpad mu nedáva na hlavu smiešny špicatý klobúk.

Kniežatá i veľkí páni ho potrebujú, bez neho nemôžu viesť vojnu ani vládnuť.

Pane, dnes sme spoznali, že naše oči boli po stáročia zastreté a nevideli sme krásu Tvojho vyvoleného národa, nepoznali sme v ňom tvár Tvojho prvorodeného syna, nášho brata. Teraz sme spoznali, že na našom čele je vypálené Kainovo znamenie. Náš brat Ábel ležal po celé stáročia vo svojej krvi, ktorú sme my preliali, ronil slzy, ktoré sme zapríčinili tým, že sme zabudli na Tvoju lásku. Odpusť nám našu kliatbu, ktorú sme nespravodlivo a neprávom vyslovovali nad židovským národom. Odpusť, že sme ho znovu a znovu pribíjali na kríž. Odpusť nám, lebo sme nevedeli, čo činíme. Zošli nám ducha pokánia a osviet' nás svojim svetlom, aby sme sa obrátili a žili novým životom pre zásluhy Tvojho Syna, nášho Ježiša Krista, ktorý sám patril k vyvolenému národu. Amen.

Modlitba pápeža Jána XXIII. za vyvolený národ

3. Holokaust v Európe

Holokaust sa stal symbolom bezprecedentnej formy genocídy a zlyhania ľudstva tomu zabrániť. Holokaust – priemyselné masové vyvraždenie šiestich miliónov židov v réžii nemeckých nacistov bolo na jednej strane umožnené stáročnou existenciou protizhidských stereotypov, ťaživou hospodárskou situáciou Nemecka ako porazenej krajiny, existenciou masy schudobnelého obyvateľstva, radikalizáciou politickej scény, samotnou existenciou fašistického Nemecka a vlády antisemitsky zameranej nacistickej strany. Na druhej strane k tomu prispela aj pasivita západných veľmocí v súvislosti s vnútorným dianím v Nemecku v 30. rokoch, ich ustupovanie pred jeho rozpínavosťou a v neposlednom rade aj vypuknutie druhej svetovej vojny.

Pre tých, ktorí holokaust prežili, a pre ich potomkov, stal sa bolesťou súčasťou ich existencie. Pre súčasnú spoločnosť by mal byť mementom, pretože genocídy na etnickom, rasovom alebo náboženskom základe do dnešného dňa nevyzli. Navyše o holokauste sa dnes veľa hovorí aj v súvislosti s jeho popieraním.

*Termín **holokaust** znamená v gréčtine zápalnú obeť. V prenesenom zmysle znamená „zničenie ohňom“, „úplné zničenie“. Mnohí židia odmietajú tento pojem, kvôli jeho spätosti s náboženstvom a uprednostňujú používanie termínu **šoa**, ktorý v hebrejčine znamená záhubu, zničenie.*

Nemecký rasový antisemitizmus, ktorý ideovo odôvodňoval holokaust, má svoje korene v posledných desaťročiach 19. storočia. Náboženský antijudaizmus a antisemitizmus vyplývajúci z hospodárskych obáv a paušalizujúci argumenty o úlohe židov v hospodárstve, sa vtedy „obohatili“ o rasovú teóriu označujúcu židov za menejcennú či (geneticky) skazenú rasu v protiklade k čistej árijskej germánskej rase. Koncom 19. storočia silnelo aj židovské sionistické hnutie (snaha o obnovu izraelského štátu) a prebiehali rozsiahle emigrácie východoeurópskych židov do západnej Európy a Ameriky. Antisemitské hnutia, veľaokrát v rámci kresťansko-sociálnych politických strán, ktoré boli silné napríklad vo Viedni a v Berlíne, to vo svojich populistických programoch ponímali ako celosvetové „židovské sprisahanie“ so zámerom uchopiť vládu nad celým svetom.

Situáciu v prospech nenávisť voči židom zhoršovali aj komplikované povojnové hospodárske pomery v Nemecku, ktoré bolo ako hlavný vinník prvej svetovej vojny zaviazané platiť vojnové reparácie v takej výške, ktorá dostala krajinu ekonomicky „na kolena“. Sociálne napätie, chudobu a nezamestnanosť v krajine zhoršovala aj samotná povojnová ekonomická kríza, ktorá zasiahla takmer celú Európu. Na prelome dvadsiatych a tridsiatych rokov 20. storočia zasiahla svet navyše aj veľká hospodárska kríza. Skupina radikálnych, extrémne nacionalistických a populistických nespokojných jednotlivcov, združených v Deutsche Arbeitspartei (Nemeckej robotníckej strane, založenej v roku 1919), resp. v roku 1920 premenovanej na **NSDAP** (Národno-socialistická nemecká robotnícka strana), bola v spojení s časťou nespokojných vojenských a podnikateľských elít. Tí označili židov za jedných z hlavných vinníkov ťažkej situácie krajiny.

Nacisti poskytovali schudobnelým masám ľudí falošné idey, že Nemecko sa opäť stane veľmocou, ak sa rozšíri jeho životný priestor smerom na východ a ak sa dôsledne eliminuje židovské nebezpečenstvo. V samotnom Nemecku v tom čase žilo takmer 500 tisíc židov (asi 1 % obyvateľstva). Základné myšlienky sformuloval Adolf

Hitler – zakladateľ NSDAP a propagátor protizhidskej nenávisťi a antisemitskej propagandy – vo svojom diele Mein Kampf, v ktorom však ešte nenaznačil, akým spôsobom by sa malo uskutočniť odstránenie „židovskej hrozby“. V roku 1933 sa Hitler stal ríšskym kancelárom a v krajine sa po jeho nástupe k moci vytvorili podmienky na uplatňovanie otvoreného antisemitského režimu.

Nemecko sa od začiatku tridsiatych rokov 20. storočia ekonomicky rozmáhalo – v tomto smere mu situáciu uľahčilo rozhodnutie západných veľmocí (bez súhlasu USA), ktoré mu ako hlavnému vinníkovi vojny odpustili platenie vojnových reparácií. V 30. rokoch vládnuca strana urobila kroky smerujúce k posilneniu postavenia Nemecka v oblasti vyzbrojovania armády, stabilizovala sociálne napätie v spoločnosti, zabezpečila dostatok pracovných miest pre obyvateľstvo a v medzinárodnej politike otvorene porušovala niektoré zmluvy, ktoré mali zabrániť Nemecku stať sa vojenskou veľmocou. Západné krajiny na túto situáciu dostatočne nereagovali a svojou politikou ústupkov (tzv. *Appeasement*) iba posilňovali nemecké sebavedomie.

Podľa historikov je analýza postupu nacistov pri zúctovovaní so židmi nasledovná:

zadefinovanie židov – vyvlastnenie ich majetku – koncentrácia – eliminácia židov alebo povinná registrácia – prenasledovanie – izolácia – deportácia – masové vyvražďovanie.

V roku 1935 prijal Ríšsky snem **Norimberské zákony**. Stanovili, že nemeckým občanom môže byť len človek „nemeckej alebo príbuznej krvi“. Za plného žida sa považoval ten, kto mal aspoň troch židovských prarodičov. Veľmi komplikovaná však bola kategorizácia tzv. miešancov. Nemeckí židia, zbavení občianskych práv, sa stali len druhoradými štátnymi príslušníkmi, nie štátnymi občanmi.

Na ochranu nemeckej krvi a cti sa zakázali sobáše i mimomanželský vzťah medzi židmi a nemeckými občanmi. Porušenie sa chápalo ako „hanobenie rasy“ a bolo kruto trestané.

Židia boli postupne zbavovaní všetkých občianskych a ľudských práv a slobôd, čoho dôsledkom bolo ich úplné vylúčenie z verejného, politického či hospodárskeho života. Hospodársky schudobnení židia sa týmto spôsobom stali ekonomickou príťažou štátu. Štát sa snažil „vyriešiť“ túto otázku ich elimináciou – vysťahovaním a fyzickou likvidáciou.

Pamätnou udalosťou na ceste k fyzickej likvidácii bol pogrom, známy ako **Krišťáľová noc**, keď v noci z 9. na 10. novembra 1938 bolo v Nemecku vypálených alebo zdemolovaných 267 synagóg a vyplienených niekoľko tisíc židovských obchodov. Takmer 30 tisíc židovských osôb bolo zatknutých a odvečených do koncentračných táborov. Nacisti však zatiaľ uprednostňovali menej nápadnú formu odstránenia židov zo spoločnosti.

Ešte pred vypuknutím druhej svetovej vojny nacisti podporovali, aj formou otvoreného terorizovania, zbavenie sa židovských obyvateľov formou dobrovoľného odchodu z krajiny. Po uzatvorení hraníc bola však emigrácia podstatne sťažená.

Krátko po vypuknutí druhej svetovej vojny sa začali prvé hromadné **deportácie** – násilné presídľovanie židov z novozabratých nemeckých území na východ. Akcia sa uskutočnila pod zámienkou, že židia budú presídľovaní do pracovných táborov, kde budú pracovať v prospech ríše. Prvé transporty smerovali do novo vybudovaných giet v Poľsku a Rusku: Nisko, Lublin, Lodž, Minsk.

Po vpáde Nemecka do Sovietskeho zväzu v júni 1941 začali nacisti hľadať účinnejšie metódy koncentrácie a likvidácie židov. V januári 1942 sa uskutočnila konferencia vo Wansee, kde vystúpil šéf Úradu ríšskej bezpečnosti Reinhard Heydrich s plánom „konečného riešenia židovskej otázky“. Židovské etnikum malo byť ako celok vyhubené a realizáciou tohto plánu bol poverený Adolf Eichmann. Na okupovanom poľskom území (Generálny gubernát) sa už od jesene 1941 budovali prvé **vyhladzovacie tábory**, kde sa na vraždenie najsôr používali plynové výfuky nákladných áut, neskôr otravné plyny v plynových komorách (Chelm, Belžec, Sobibor, Treblinka). Tábory boli určené pre židov zo Slovenska, protektorátu Čiech a Moravy, Francúzska, Holandska, Belgicka, Juhoslávie či Maďarska. Na ich vybudovaní a modernom technickom vybavení sa podieľali aj poprední nemeckí vedci – vedecké poznatky boli zneužitú v prospech deštruktívnej ideológie. Najväčší a technicky najdokonalejší tábor na priemyselne vyraďovanie, s používaním vražedného plynu cyklónu B – pôvodne určeného na deratizáciu, bol vybudovaný v Osvienčime. V dôsledku splynovania, lekárskeho pokusov, popráv zastrelením či vyčerpaním od chorôb alebo od ťažkej fyzickej práce pre niekoľko desiatok nemeckých firiem, tam zahynulo viac ako milión židov.

3.1. Holokaust na Slovensku

Na Slovensku sa antisemitizmus začal otvorene uplatňovať po vyhlásení Slovenskej republiky, tzv. vojnového slovenského štátu, ktorý bol v rokoch 1939 – 1945 satelitom nemeckej ríše. Židia, ktorých na Viedenskej arbitrážou oklieštenom území Slovenska žilo 95 tisíc, boli definovaní v apríli 1939 ešte na základe náboženského princípu. V tzv. Židovskom kódexe zo septembra 1941 to bolo už na základe rasových kritérií, podobne ako v Nemecku. Napriek tomu antisemitizmus na Slovensku ešte aj v tomto čase viac ideovo čerpal zo starých stereotypov než z pomerne nového, rasovo zameraného hitlerovského antisemitizmu. Židia tu boli stále vnímaní predovšetkým ako stáročná hospodárska hrozba.

Protižidovské zákonodarstvo sa postupne uplatňovalo už od obdobia vyhlásenia slovenskej autonómie na jeseň 1938, no predovšetkým po vyhlásení samostatnej Slovenskej republiky v marci 1939. Z hospodárskeho života boli židia eliminovaní prostredníctvom pozemkovej reformy (nútené vykúpenie a skonfiškovanie pôdy štátom) a arizácií (prevod židovského nehnuteľného majetku do rúk nežidov). Vyvrcholením bolo vládne nariadenie č. 198 z 9. septembra 1941, známe ako tzv. Židovský kódex, ktorého 270 paragrafov radikálne obmedzovalo ľudské a občianske práva židovských obyvateľov.

Aj v slovenskom vojnovom štáte boli súčasťou protižidovskej atmosféry lokálne pogromy proti židom a ich majetku, pokiaľ ho ešte vlastnili. Na Slovensku neboli zriadené vyhladzovacie tábory, ale „len“ koncentračné tábory (v zmysle sústreďovacie), z ktorých boli neskôr vypravované transporty do Poľska (Poprad, Žilina, Bratislava-Patrónka) a židovské pracovné tábory (Nováky, Sereď, Vyhne), ktoré mali charakter tovární – štátnych podnikov.

3.2. Deportácie slovenských židov

Násilné vysídľovanie židov z územia Slovenska, ktorí boli v predchádzajúcom období ožobráčení a zbavení občianskych a majetkových práv prostredníctvom arizácií, pozemkovej reformy

a zavedením protižidovského zákonodarstva, presadzovalo najmä radikálne krídlo slovenskej politickej scény, na čele s Vojtechom Tukom. Židovskí obyvatelia boli na územie Generálneho gubernátu deportovaní pod klamlivou zámienkou, že budú „cennými“ pracovnými silami v prospech Tretej ríše. Pri organizovaní deportácií vláda úzko spolupracovala s nemeckým poradcom pre židovskú otázku D. Wislicenym, ktorý bol na Slovensko delegovaný ako prvý ríšsky poradca pre židovskú problematiku. Vláda sa navyše zaviazala zaplatiť Nemecku kolonizačný poplatok na hradenie „osídľovacích nákladov“ za každého vyvezeného žida vo výške 500 ríšskych mariek.

Prvá etapa deportácií židov zo Slovenska (marec – október 1942) sa uskutočnila z iniciatívy profašistického krídla HSĽS, vedeného V. Tukom a A. Machom, a s verbálnou podporou Jozefa Tisu. Ten ako prezident republiky niesol plnú politickú zodpovednosť za vysídľovanie a v konečnom dôsledku aj za smrť deportovaných židov zo Slovenska. Najviac ich vtedy zahynulo pravdepodobne v tábore Sobibor. Deportácie boli realizované vlastnými mocenskými prostriedkami – za účasti príslušníkov Hlinkových gárd a polície.

Do koncentračných táborov na území Poľska bolo deportovaných 57 628 židov z vtedajšieho územia Slovenska. Celkový počet deportovaných, ak sa vezmú do úvahy aj územia odstúpené po viedenskej arbitráži Maďarsku, je značne vyšší. Dve tretiny deportovaných hrôzy táborov neprežilo.

Povolani si smeli zobrať so sebou 50 kg osobného majetku. Prvé transporty boli tzv. pracovné, t. j. transportovaní boli najmä mladí, práceschopní ľudia, ktorí mali údajne zabezpečiť pracovné prostredie pre nasledujúcich židov. Čoskoro za nimi nasledovali tzv. rodinné transporty, v ktorých sa nachádzali aj deti vo veku pod 15 rokov, starí ľudia, tehotné ženy a chorí, teda aj tí, ktorí mali len minimálnu šancu prejsť selekciou (výberom, kto pôjde na prácu a kto bude zavraždený) vo vyhladzovacom tábore, pretože teoreticky už neboli schopní namáhavej fyzickej práce.

Možnosťou, ako sa zachrániť, bolo udelenie výnimiek pre židov dôležitých pre hospodársky a verejný život (lekári, zubári, rôzni odborníci), alebo židom prekrstným pred marcom 1939 či židovským partnerom zo zmiešaných manželstiev. Väčšina výnimiek mala len dočasnú platnosť a po okupácii nacistami na jeseň v roku 1944 stratili svoju opodstatnenosť.

Druhá etapa deportácií (september 1944 – marec 1945) bola obnovená po potlačení SNP a postihla 13 tisíc židov. Táto etapa, na rozdiel od prvej, prebehla z podnetu a priamo v režii nacistov, ktorí v tom čase okupovali časť Slovenska. Keďže výnimky pre tzv. hospodársky dôležitých židov väčšinou stratili platnosť, prenasledovaní židia sa museli spoľahnúť na nezištnú pomoc zo strany nežidovských obyvateľov, ktorá bola práve v tomto období najväčšia. Podarilo sa zachrániť približne 10 – 15 tisíc židov. Pomoc mohla mať rôzne formy: ukrývanie v stodolách, zemľankách, kláštoroch, vystavovanie falošných dokladov, antidatovaných listín a krstných listov a podobne.

DENNÍK ANNY FRANKOVEJ**> Ciele**

- Získať informácie o holokauste, uvedomiť si, že počet obetí holokaustu nie sú bezmenné čísla, ale za nimi sú konkrétni ľudia so svojimi osudmi
- Rozvíjať empatické postoje študentov – v ich prístupe k ľuďom, schopnosť hodnotiť konanie, myslenie iných, aj svoje vlastné
- Posilniť schopnosť analyzovať text, rozvíjať komunikačné zručnosti.

> Cieľová skupina

študenti a študentky druhého stupňa základných a stredných škôl

> Čas

45 minút

> Pomôcky

úryvky z Denníka Anny Frankovej

Postup

1. Stručne načrtnite problematiku druhej svetovej vojny a perzekúcií voči židovskému obyvateľstvu. Rýchlym brainstormingom – zapisovaním všetkých nápadov na tabuľu – zistíte, čo študenti vedia o tomto období. Potom im oznámte, že na obdobie holokaustu sa pozrú prostredníctvom denníka mladého židovského dievčaťa Anny Frankovej, ktorá si ho písala v približne rovnakom veku, ako sú oni sami. Môžete sa ich opýtať, či majú vlastnú skúsenosť s písaním denníka.
2. Študenti a študentky si najprv prečítajú z Anninho denníka – **úryvky z roku 1942**.
3. Diskutujte o najpôsobivejších momentoch z denníka. Študentov vyzvite, aby sa metódou brainstormingu zamysleli, ako inak mohla Anna reagovať v kľúčových momentoch. V spoločnej diskusii so študentmi zhodnotte reálnosť návrhov.
4. Práca s textom: Študentom predložte ďalšie úryvky z denníka – **z roku 1944**. Svoje predstavy si porovnajú s Anninými pocitmi.

Otázky na diskusiu:

Ako sa Anna vyrovnávala so svojou životnou situáciou?

Zhodujú sa vaše predstavy o živote v izolácii s Anninými pocitmi?

Aký dojem máte z prečítaných úryvkov?

Súhlasíte s Anninou myšlienkou, že aj „malý človek“ má svoju spoluúčasť na vojne?

Poznáte vo svojom okolí ľudí, ktorí pomáhali ukrývať Židov počas druhej svetovej vojny, alebo čítali ste o tom v literatúre?

5. Oboznámte študentov s tým, ako sa v skutočnosti vyvíjal osud Anny a jej rodiny – ukrývanie, prezradenie miesta úkrytu a deportácia do koncentračných táborov. Diskutujte so študentmi o tom, čo pre nich samotných znamená pomoc v núdzi.

Vyzvite študentov, aby sa zamysleli a prediskutovali medzi sebou, čo by si Anna zapísala do denníka, keby ho mohla mať pri sebe, aj v čase núteného pobytu v koncentračnom tábore.

Reflexia

Poznáte niekoho vo vašom okolí, kto by mohol potrebovať pomoc? Ako by ste vedeli pomôcť vy?

Potrebovali ste vy sami niekedy pomoc?

Ako sa správate v kritických situáciách?

Čo si myslíte, že sa deje so psychikou osoby, ktorá žije v izolácii? Ako sa vyrovnáva s kritickými situáciami?

Napíšte, prečo by ste odporúčali, aby túto knihu čítali aj iní, prípadne, prečo nie.

Tip

Pokúste sa spolu so študentmi naplánovať si nasledujúcu hodinu, venovanú vojnovým konfliktom, humanitnej pomoci a ľudským právam. Nápomocné vám môžu byť tieto témy spracované v tzv. globálnom rozvojovom vzdelávaní. Vyzvite študentov, aby sa zamysleli nad tým, ako takéto konflikty vznikajú, aký je ich priebeh a čo asi prežívajú ich účastníci a obeť. Priebežne sa vráťte k pocitom Anny Frankovej.

Príbeh rodiny Frankovcov

Rodina Frankovcov pochádzala z nemeckého Frankfurtu nad Mohanom a patrila k tzv. liberálnym židom. Rodine sa aj napriek hospodárskym problémom krajiny darilo pomerne dobre. Situácia sa však zmenila v roku 1933 – po nástupe protizidovského režimu Adolfa Hitlera a NSDAP (Národno-socialistická nemecká robotnícka strana) k moci. Zakrátko potom Frankovci emigrovali do holandského Amsterdamu. Otec Otto Frank, pôvodne bankár, sa tu stal riaditeľom firmy Opekta na výrobu prípravkov na zaváranie. Anna a jej sestra Margot tu prežívali spokojné detské časy takmer až do mája 1940, keď Holandsko po rýchlej vojenskej akcii kapitulovalo pred nemeckou armádou a krajinu obsadili Nemci.

Nasledoval jeden protizidovský zákon za druhým a rodina sa rozhodla pre úkryt v zadnom dome – skladisku za otcovou firmou. Vernými spojencami im boli otcovi najbližší spolupracovníci – dve ženy a dvaja muži, ktorí im zabezpečovali potraviny, šatstvo, informácie i útechu. Frankovci spolu s rodinou van Pelsovcov a Fritsom Pfefferom (Düssel) prežili v úkryte viac ako dva roky (6. júl 1942 – 4. august 1944). Miesto ich úkrytu bolo napokon prezradené, dodnes sa nevie kým. Osmi zatknutí sa dostali posledným transportom do vyhladzovacieho tábora Osvienčim, ktorý sa o niekoľko týždňov začal likvidovať pred postupujúcou sovietskou armádou a väzni boli evakuovaní do iných koncentračných táborov. Anna spolu so sestrou zahynuli v dôsledku epidémie týfusu v tábore Bergen-Belsen, len pár dní pred jeho oslobodením v marci 1945. Jediný, kto z ukrývajúcich sa prežil, bol Otto Frank.

Dom, v ktorom sa Frankovci s priateľmi ukrývali, je dnes Múzeom Anny Frankovej.

Denník Anny Frankovej

Anna dostala denník na svoje trinásť narodeniny (12. júna 1942). Stal sa pre ňu dôvernou priateľkou, ktorej zveruje svoje pocity krátko pred ukrytím i počas neho. Po vojne bol denník publikovaný na celom svete – dosiať sa z neho predalo viac ako 20 miliónov výtlačkov vo viac ako 55 jazykoch. Stal sa predlohou aj pre divadelné hry či filmy.

„Jedna jediná Anna Franková nás dojíma viac ako nespočetné množstvo tých, ktorí trpeli práve tak ako ona, no ktorí zostali anonymní. Možno to tak musí byť: keby sme mali a mohli uniesť utrpenie každého človeka, nemohli by sme žiť.“

Primo Levi

(c) AFF Basle, CH/AFS Amsterdam, NL

Anne Frank [1929 - 1945]

DENNÍK ANNY FRANKOVEJ

8. júla 1942

Veľmi som sa preľakla. Predvolanie! Každý vie, čo to znamená: v duchu sa mi vybavili koncentračné tábory a samoty.

Kam sa však schováme? V meste, na dedine, v nejakom dome či chate? Ako a kde...?

Hoci som vedela, že toto bude posledná noc v mojej posteli, bola som na smrť unavená a zaspala som ako kus dreva. O pol šiestej ma prebudila mama. Našťastie už nebolo tak horúco ako v nedeľu; celý deň padal teplý dážď. Naobliekali sme sa, akoby sme mali stráviť nasledujúcu noc v chladničke. To preto, aby sme so sebou vzali čo najviac oblečenia. Nijaký žid by sa v našej situácii neopovážal vyjsť na ulicu s kuframi napratanými šatstvom. Mala som na sebe dve tielka, troje nohavíček, šaty, na nich sukňu, kabátik, letný plášť, dva páry pančúch, zimné topánky, čiapku, šál a bohviečo ešte. Už doma som sa takmer udusila, ale nikoho to nezaujímalo.

9. júla 1942

Tak sme teda utekali v ležaku – otecko, mama a ja. Každý držal v ruke nejakú tašku, buď školskú, alebo nákupnú, napchatú po vrch najrôznejšími vecami. Robotníci, ktorí išli včas ráno do práce, sa na nás sústrasťne dívali. Bolo vidno, že nás ľutujú, no odviesť nás nemohol nik; krikľavá žltá hviezda hovorila za všetko.

23. februára 1944

Pre každého, kto sa bojí, je osamelý alebo nešťastný, je rozhodne najlepšie, keď si môže vyjsť niekam von, kde je sám, len on a obloha, príroda a Boh. Pretože práve vtedy, len vtedy človek cíti, že všetko je tak, ako má byť, a že Boh stvoril ľudí do jednoduchej, no krásnej prírody preto, aby boli šťastní.

Pokým ešte jestvuje toto, a verím, že to tak bude naveky, viem, že nech by sa stalo čokoľvek, človek vždy a v každom zármutku nájde útechu...

P. S. Myšlienky venované Petrovi:

Pociťujem tu veľký, veľmi veľký nedostatok, a to už dosť dlho. Nemám pritom na mysli vonkajšie veci... Nie, myslím na vnútorné veci. Podobne ako Ty, aj ja túžim po slobode a čerstvom vzduchu, ale zároveň verím, že sme dostatočne odškodnení. Myslím tým odškodnenie zvnútra. Keď som dnes ráno sedela pri okne, dívala sa von a pozorne a hlboko vnímala prírodu a Boha, bola som šťastná, nesmierne šťastná. Vieš, Peter, pokiaľ toto šťastie vyviera z nášho vnútra, pokiaľ sa tešíme z prírody, zdravia a mnohých iných vecí, pokiaľ tento pocit nosíme v sebe, dovtedy budeme šťastní...

5. apríla 1944

Písanie pre mňa znamená úľavu, pri ňom sa stráca môj zármutok a oživa odvaha! Avšak, a to je vážna otázka, podarí sa mi niekedy napísať niečo veľké, bude zo mňa niekedy novinárka alebo spisovateľka?

11. apríla 1944

Boh nad nami držal ochrannú ruku, len si predstav: pred našimi tajnými dverami polícia, zažaté svetlo, a nik si nás nevšimol!

Táto príhoda so sebou priniesla určité zmeny. Düssel sedáva oteraz večer v kúpeľni, Peter chodieval kontrolovať dom a jeho okno musí byť stále zavreté... Po pol desiatej večer sa na záchode nesmie splachovať. Dnes večer príde tajne jeden stolár a z našich bielych frankfurtských postelí nám má zmajstrovať zadebnenie...

Veľmi dôrazne nás upozornili na to, že sme skrývajúci sa židia, že sme prikovaní na jedno miesto, nemáme nijaké práva, len tisíc povinností. My židia nemáme právo na vlastné pocity, musíme byť odvážni a silní, musíme vziať bez reptania na svoje plecía všetky nepríjemnosti, musíme urobiť všetko, čo je v našich silách a dôverovať Bohu. Raz sa však táto strašná vojna musí skončiť, a potom predsa zasa budeme ľudia, a nielen židia!

3. mája 1944

Neverím, že túto vojnu zapríčinili len veľkí muži, vládcovia a kapitalisti. Ó, nie, malý človek sa na nej tiež rád zúčastňuje, inak by predsa proti nej už dávno povstali národy! Ak raz ľudia zatúžia pustošiť, zabíjať, vraždiť a ničiť, a kým celé ľudstvo, bez výnimky, neprejde veľkou premenou, bude vojna trvať aj naďalej a všetko, čo sa vybudovalo, vypestovalo a vyrástlo, sa znovu zničí, aby sa potom začalo odznova!

Často som bola sklúčená, no nikdy zúfalá, na náš pobyt tu sa dívam ako na nebezpečné, romantické a zaujímavé dobrodružstvo...

13. júna 1944

Azda preto som taká posadnutá prírodou, že som už dávno nemohla vystrčiť von ani len nos? Veľmi dobre sa ešte pamätám na to, že kedysi dávno ma nadhlo nedokázalo upútať ani žiarivé modré nebo, ani spevavé vtáky, ba ani mesačný svit či kvitnúce kvety. Tu sa to všetko zmenilo, napríklad na Turíce, keď bolo tak teplo, som sa zo všetkých síl premáhala, aby som vydržala hore do pol dvanástej, keď som z otvoreného okna mohla sama a dobre pozorovať mesiac. Žiaľ, moja obeta vyšla nazmar, lebo mesiac svietil príliš jasne a ja som sa bála otvoriť okno...

Zdroj: Franková, A.: Denník. Bratislava: Archa 1996. V roku 2006 vyšlo nové vydanie vo vydavateľstve Ikar.

HOLOKAUST NA SLOVENSKU

> Ciele

- Prostredníctvom autentických výpovedí (oral history) oboznámiť študentov s priebehom „riešenia“ židovskej otázky na Slovensku
- Zaujať vlastný postoj k problematike holokaustu
- Rozvinúť schopnosť hodnotiť správanie, konanie iných
- Naučiť sa pri práci s textom oddeliť fakty od postojov, názorov.

> Cieľová skupina

študenti a študentky stredných škôl

> Čas

domáca príprava + 45 minút na vyučovacej hodine,
po prebratí učiva alebo v nadväznosti na prebratú tému o holokauste na Slovensku.

> Pomôcky

texty s autentickými výpoveďami slovenských Židov, ktorí prežili holokaust

Postup

1. Rozdeľte študentov do skupín. Požiadajte ich, aby si doma dôkladne prečítali texty s autentickými výpoveďami slovenských Židov, ktorí prežili holokaust. Upozornite ich, že na nasledujúcich vyučovacích hodinách sa budú venovať problematike riešenia židovskej otázky na Slovensku počas druhej svetovej vojny. Požiadajte ich, aby si sami vyhľadali informácie o téme, ktorá ich najviac zaujala.

1. *Protižidovské zákonodarstvo a jeho vplyv na život židovskej komunity*
2. *Deportácie Židov a ich život v koncentračnom tábore*
3. *Záchrana*

2. Na vyučovacej hodine ich požiadajte, aby si pripravili odpovede na otázky k vybranému textu.
3. Záverečná diskusia v triede – prebieha na témy, ktoré sa počas vyučovacej hodiny ukázali ako najkontrovernejšie, najzaujímavejšie. Študenti musia mať príležitosť vyjadriť a zhodnotiť svoje pocity, ktoré mali pri práci s autentickými výpoveďami.

Reflexia

Poznáte niekoho vo vašom okolí, kto prežil holokaust, alebo niekoho, kto počas neho prišiel o svojich blízkych?
Čo si myslíte, ako žijú, ako sa cítia tí, ktorí prežili holokaust? Myslíte si, že trpia v dôsledku zážitkov z obdobia holokaustu?
Môže poznanie histórie zabrániť tragédiám? Aké iné genocídy poznáte z dávnej či nedávnej minulosti?
V čom podľa vás tkvie príčina toho, že rasová, náboženská či etnická nenávisť stále existuje?

Tip

Upozornite študentov, že počas druhej svetovej vojny boli rovnako krutým spôsobom postihované aj iné vrstvy obyvateľstva (Rómovia, duševne a telesne postihnutí, homosexuáli, politicky a ideovo nevyhovujúci a podobne), nielen židovskí obyvatelia, ktorých týmto spôsobom zahynulo početne najviac. V prípade Židov bol holokaust tragickým vyvrcholením stáročného antisemitizmu. V prípade Rómov, dlhodobého „anti-cigánizmu“ (pozri kapitolu rómsky holokaust).
Taktiež im zdôraznite, že holokaust a iné genocídy sú predovšetkým ľudskou tragédiou – vinníkmi i obeťami sú vždy v prvom rade ľudia – ľudské bytosti, jednotlivci. Ich pohľad na obdobie vojny môžu študentom sprostredkovať aj autentické výpovede svedkov, ktorí danú dobu prežili. Zámerom tohto prístupu je podporiť citlivejšie vnímanie utrpenia jedinca, ktoré sa dostáva do úzadia, ak sa tejto problematike venujeme predovšetkým prostredníctvom faktov, konštatovaní a čísel.

Metóda oral history

Osobné spomienky zbierané metódou oral history – ústnej histórie predstavujú živé, subjektívne, často emotívne rozprávania o minulosti blízkej i vzdialenej, viažucej sa ku konkrétnej historickej udalosti či téme. Predstavujú sumu informácií, ktorá netvorí oficiálnu históriu. Táto špeciálna metóda poznávania histórie je dôležitou a neoddeliteľnou zložkou pohľadu na konkrétnu historickú udalosť. Čerpá zo „živých zdrojov“, z výpovedí ľudí, ktorí „veľké dejiny“ vnímali pohľadom svojich vlastných „malých dejín“, a rozširuje súbor informácií nielen o faktografiu, ale predovšetkým o emocionálny aspekt.

Uvedené ukážky výpovedí sú preto ponechané v autentickom znení a z tohto dôvodu často nespĺňajú stylistické a gramatické kritériá, čo mohlo byť spôsobené silným emocionálnym rozpoložením vypovedajúcich svedkov. Výpovede boli zozbierané v rámci (medzinárodného) projektu Osudy tých, ktorí prežili holokaust, ktorý na Slovensku realizovala Nadácia Milana Šimečku v rokoch 1995 – 1997 a zozbierala 150 videosvedectiev.

UKÁŽKA 1

Protižidovské zákonodarstvo vojnovéj Slovenskej republiky

„Prvé moje spomienky na to, že došlo k niečomu strašnému, začali šiesteho októbra tisícdeväťsto tridsaťosem, keď vznikla autonómia a v noci k nám prišli tí aktívni ľudia a chceli, aby sa do rána vytlačili plagáty v našej tlačiarni o tom, že vznikol slovenský štát. Nedlho po tej udalosti prišiel do Topoľčian rečník Ďurčanský, Ferdinand Ďurčanský, ktorý hovoril z balkóna mestského domu a hovoril tam zhromaždenému davu: „Pozrite sa, toto všetko sú židovské obchody, tu všade bývajú židia, toto všetko bude vaše“. Ostatné sa tak nejako do úzadia mojich spomienok dostáva, pretože my sme žili stále, ako deti spolu, chodili sme do školy. Prvý taký krutý zásah do môjho života, okrem toho, že sme nesmeli chodiť do kina, nesmeli sme chodiť do parku, napríklad v parku bol nápis „Vstup židom a psom zakázaný“. Nesmeli sme chodiť do nežidovských organizácií, bolo obmedzené vychádzanie večer. Ale ten prvý krutý zásah bol ten, keď som chodila už do piatej triedy, malo sa ísť do gymnázia, nedalo sa ďalej študovať, lebo sme mohli chodiť výlučne do židovskej školy. Do toho času mala tá židovská škola len päť tried, a pretože všetky deti z ostatných škôl sa vracali do tejto školy, tak sa tam utvorila šiesta, siedma a ôsma trieda. Tak tie obmedzenia potom sme pociťovali. Museli sme hviezdu nosiť, čo by nám nebolo vadilo, lebo hviezdu nosili moji rodičia, moji priatelia, moji bratia, moje sestry, moji príbuzní, moji známi. To sme nepokladali za potupu, ale cítili sme sa vystavení zvlí ulice. Nedá sa povedať, že by nás boli fyzicky nejak zvlášť mučili, ale vykrikovali na nás, naháňali nás po uliciach. Báli sme sa bez doprovodu dospelého chodiť po ulici. Ďalší taký zásah do života bol ten, že sme sa museli z nášho bytu vysťahovať, pretože okná ústili na hlavné námestie a sťahovali sme sa do ďalšieho bytu v tom istom dome, to bol náš dom, kde bývali, odkiaľ sa vysťahovala iná rodina. Takže to bolo už také obmedzenie, už nie ten byt, v ktorom som bola zvyknutá. Nebol ani tak dobre vybavený ten byt, ale to všetko pre mladého človeka nie je tak hrozné. Potom môjmu otcovi arizovali obchod. Ešte pred tým dávno, keď už to začalo byť také, jak môj otec hovoril zasmradené, tak predal kníhtlačiareň a kníhviazačstvo, pretože i tak nesmel zamestnávať árijských robotníkov. Potom zostal ten obchod a ten, čo kúpil to kníhviazačstvo a kníhtlačiareň arizoval náš obchod.“

Žena, 1929

UKÁŽKA 2

Deportácie a život v koncentračnom tábore

Fotografia - Deportáčny deň v Stropkove (1942)

Zdroj: Múzeum SNP, Banská Bystrica

UKÁŽKA 3

Deportácie a život v koncentračnom tábore (Výpoveď)

„Dali nás do vagónov plno ľudí, že sme sa nevedeli pohnúť, plno ľudí a ešte každý mal dajakú malú batožinu, takže to bolo dačo strašné. A dali nám tam jesť, marmeládu len tam nám dali, plno také bedničky. A ja odvtedy nenávidím marmeládu, lebo sme nejedli ju vôbec, ale sme boli úplne zašpinené, lebo na tých bedničkách sme sedeli. Strašné to bolo. Cestovali sme asi dva dni a prišli sme, nevedeli sme že kam, kde, nikto nám nič nepovedal. Prišli do Poľska, do Treblinky. Tam nás vyvagonírovali a sme zišli dole, sme mysleli, že ideme na tú prácu, ale jak nás vyvagonírovali, tak hneď starých ľudí dali nabok. Moja mamka mala ešte, som mala bračeka, štyriročného, najmenšieho a šesťročnú sestričku, tak tých malých, mamka mala malého na ruke, tak ich hneď dali nabok. Dvaja bratia išli s otcom na druhú stranu zase. Ja som mala sestru štrnásťročnú, tak nás zase. To nás sácali hore dole, nevedeli sme, že čo máme robiť, lebo nevedeli sme, že čo sa s nami robí vlastne. Z jednej strany na druhú nás sotili a plno esesmanov, psy tam boli, tie vlčiaky, no a tá moja sestra, už nás hnali jak dobytok. Tak moja sestra išla so mnou, ale mala štrnásť rokov, ale taká nízka bola, tak ten esesák videl, že ešte je mladá veľmi, tak ju sotili zase na tú stranu, kde mamička išla. Tak ja som ešte toľko zahliadla, som kričala na mamku, ale moja mamka bola taká zamyslená, že ani sa neohliadla. Išla s mojou tetou, aj s jej deťmi, teta mala tiež deti, aj dvoch synčekov. Toľko som videla, že moja sestra ešte dobehla k mamke. Potom ma ten Nemec sotil, ja som musela ísť. Hnali nás jak dobytok. Potom nás nahnali do jednej miestnosti, všetko sme museli dať dole, šaty naše. Ostrihali nás úplne na chlapcov, že jeden druhého, som tam mala priateľky, ani sme sa nepoznali vôbec. A dali nám také jak súkno, nie súkno, ale také texaskovina, jak sivé šaty, také jak plechy to boli, bez bielizne, bez všetkého, dreváky na nohy a ďalej nás transportovali ďalej, ďalej nás hnali.

...Vtedy sme ešte neboli takí vyhladovaní, sme nevedeli, že čo to je. Potom sme videli, že je to chlieb. Tak nás tam natrepali do toho a potom ráno nám dali nejaký čaj, čistý čaj, nič iné a vyhnali nás na dvor.

...My sme tak vedeli, že my budeme pracovať a každý týždeň nám povedali, že sa stretieme s rodičmi... Tak sme čakali, čakali, prišla jedna nedela, druhá nedela a nikde nič. Ja viem, a oni. Tak ich sme sa pýtali, že kedy sa už stretieme s rodičmi. A oni pozreli na nás a hovoria, hovoria, Vaše rodičia už sú dávno tam vo mrakoch, v dyme. No a tak potom už sme sa trošku tam zorientovali, no každý deň nás vyhnali, to bolo pri bloku veľký ako drot, a tam sme boli celý deň na tom horúcom slnku. Matky boli s dcérami, tak každá sa bránila, strach mali matka o dcéru, dcéra o matku, alebo sestry boli viacerí spolu, no a keď niektorá odpadla, už ju niesli preč, už ju niesli do krematória. Takže na obed nám tam doniesli, bola repa ako pre dobytok, uvarená trošku vode a toto nám dali obed. Ale my sme to nevládali ešte jesť vtedy, neboli sme natoľko vyhladovaní, tak to tam ostalo na tom slnku. No ale prišli časy, že veru sme sa aj o tú repu bili, lebo sme boli takí hladní, a nemali sme čo jesť, takže všetko bolo cenné.

Takže potom sme boli tam trošku zorientovaní a išli sme s dievčatami na ubikáciu, to boli také latriny, kde nás niesli, prepáčte na záchod. Videli sme, že idú transporty. Išli starí ľudia, mladí ľudia s deťmi, niesli balíky v lone a my sme už vedeli, že oni kde idú. To bolo dačo strašné, sme utekali do toho bloku a sme plakali, že chudáci nevedia, že kde ich nesú. A tie krematória deň a noc horeli tam, prv ich odniesli do plynu, tam boli tie plynové komory a potom z plynu ich rovno dali do toho krematória, tam robili komandá chlapi, tie chlapi robili tam tri mesiace, im dali jesť a piť, aby nevedeli, že čo robia, lebo niektorí to neznášali, tak ich dali opiť sa, aby len vládali to robiť. No a tí chlapi potom každé tri mesiace ich menili, ale už aj ich niesli do plynu, aby nevedeli niekomu, keď raz čo ja viem, oni počítali, že sa môže dačo stať, aby nemali svedkov. Takže ich takisto, to komando niesli do plynu. Ja som bola v tom lágri, A- lágri asi šesť mesiace. Tam nás niesli na prácu, celý deň sme mali stáť na tom slnku a, a nás mučili jak ony. Prišli jeden deň, krv brali od nás, liter krvi, potom brali na transporty dievčatá. Prišiel dáky továrnik a vybral si sám, vybral si sám, ktoré sa mu dievčatá videli také silnejšie, aby vládali robiť v tej továrni a bral ich na prácu. Ale ja som sa nedostala. Ušla som jak prišli vyberať. Som sa skryla, viacerí sme ušli. Potom jak tie dievčatá vybrali, tak ich odniesli do iného bloku, už ich oddelili od nás a na druhý deň ich niesli preč.”

Žena, 1924

UKÁŽKA 4

Záchrana pred deportáciami

„Ráno, keď sme prešli cez to územie, sme ešte neboli na hraniciach, až potom prišli tie hranice, sme sa ukryli do jedného senníka. Tam, že prečkáme deň a že v noci sa pôjde ďalej. Tak sme tam skutočne zalezli, mali sme so sebou len chlebíky a čaj. Ale sedliak prišiel po seno, alebo ja neviem po čo a objavil nás tam. Tak sme sa zľakli a pýtal sa nás, že kto ste. My sme mu povedali, že my sme židia a že sme na úteku do Maďarska. No nechal nás tak a povedal: „No počkajte, ja sa o chvíľu vrátim.“ No viete, že nám hocijako nebolo, lebo sme nevedeli, čo má za ľubom, teda s čím sa vráti, no ale vrátil sa. V ruke mal takú misu veľkú, pariacu sa teplými zemiakmi na cibulke a k tomu kyslé mlieko. No viete, od tých čias mám to jedlo najradšej na svete. Pretože to vám chutilo, po tom čaji a po tom chlebíku a potom, že namiesto toho, aby tých gardistov išiel zavolať, on nám toto doniesol.“

Žena, 1924

„V štyridsiatom druhom roku sa už verejne hovorilo o tom, že pôjde židovská mládež na prácu, kde, to sa nehovorilo, hovorilo sa o Poľsku, o Ukrajine, tak išlo sa na prácu. Môj otec vtedy už medzičasom pracoval v Bratislave a tu mal možnosť prv zistiť, aké, čo sa, čo sa pripravuje a tesne, asi tri dni pred nejakým, nejakým transportom z Ružomberka, nám telefonoval ihneď, aby sme prišli s matkou, dve sestry do Bratislavy. Tak sme sa dostali do Bratislavy a hlavne s povolením okresného náčelníka, lebo ináč sme cestovať ani nemohli. A prišli sme do Bratislavy, kde nás otec v nejakej archívnej miestnosti do úradu, teda schoval a s tým, že nejako nás prepraví cez hranice do Maďarska. V Maďarsku som mala príbuzných so strany mojej mamičky, tak sme sa rozhodli, že do toho Maďarska pôjdeme. No ale čo osud nechcel, prešli sme pri Senci, v Senci nás chytili a dopravili nás šupom nazad, dve dievčatá... Z Patrónky ten deň odchádzal transport do Osvienčima a natrafili sme na dvoch ľuď, ktorí nás vyšetrovali, ktorým asi prišlo ľúto, sme boli dve mladé dievčatá a povedali nám, že nás pustia, ale musíme zaplatiť pokutu. My sme peniaze nemali so sebou a prirodzene rodičov sme nechceli do toho zainteresovať, lebo sme sa báli, či náhodou im nezaškodíme a predstavte si: tí dvaja ľudia sa zložili na tú pokutu, dvaja mladí, mladí, okolo štyridsiatky mali, tridsaťpäť rokov, zložili sa na tú pokutu a nám povedali: „Chodte! Dneska ide transport, dávajte si pozor!“ My sme sa dostali nazad k rodičom, samozrejme, že im sme to potom vrátili, lebo aj celý čas sme boli s nimi v styku, takže títo dvaja ľudia nám zachránili prvý raz život.“

Žena, 1920

„V roku tisícdeväťstoštyridsaťdva, keď začali deportácie v Prešove, moji rodičia v snahe zachrániť seba a mňa dali sa pokrstiť v evanjelickom kostole a získali sme tak evanjelický krstný list. Myslím, že vďaka tomuto krstnému listu, ktorý vystavil pán farár H., a ktorému bolo úplne jasné, že ide o formálnu záležitosť, lebo to vtedy robili židia hromadne, vďaka tomuto krstnému listu sme sa dostali potom do pracovného tábora, a nie do vyhladzovacieho tábora. Avšak napriek tomuto krstnému listu, keď došlo na deportácie rodín, sa moji rodičia rozhodli ukryť, aby sa vyhli deportácii. Pamätám sa, že sme asi tri týždne v lete v štyridsiatom druhom sa ukrývali v jednom byte, u jednej pani, volala sa pani P., viac o nej neviem, mňa sa to týkalo len v tej miere, že som si uvedomovala, že nesmiem plakať, nesmiem kričať, musela som byť ticho, aby susedia nevedeli, že tam sme. Samozrejme ešte predtým obchod môjho otca bol arizovaný, arizoval ho P.K., ktorý ale asi veľa o tom obchode nevedel, pretože veľmi často sa o tom s mojím otcom potreboval radiť. V čase, keď sme sa ukrývali u tej pani P., tento arizátor odkázal otcovi, že potrebuje sa s ním poradiť niečo v obchode, aby prišiel, mal nejaké spojenie na otca, že vedel mu odkázať. Aby prišiel von, že on mu zaručuje, že sa nič nestane. Otec odišiel, ale už sa k nám nevrátil a potom sme sa nejako dozvedeli, neviem ako, ale niekto doniesol správu, že otca zatkli.“

Žena, 1936

OTÁZKY K UKÁŽKE Č. 1, K TEXTU „PROTIŽIDOVSKÉ ZÁKONODARSTVO VOJNOVEJ SLOVENSKEJ REPUBLIKY“:

- Nájdite a vypíšte fakty týkajúce sa riešenia židovskej otázky podľa pocitov autorky výpovede.
- Pokúste sa zhodnotiť emocionálne rozpoloženie autorky tejto výpovede (jej pocity, nálady, túžby...).
- Zhodnoťte vzťah majoritného obyvateľstva (Slovákov) k Židom po roku 1938.
- Na čom sa zakladá „logika“, argumentácia protižidovských nariadení? Vysvetlite.
- Pokúste sa na základe informácií z textu vysvetliť pojem arizácia?
- Zhodnoťte, aký vplyv, následky mali protižidovské nariadenia na pracovný život Židov.
- Zistite, ktoré ľudské práva potláčali protižidovské nariadenia, a vysvetlite, prečo.

OTÁZKY K UKÁŽKE Č. 2, K FOTOGRAFII „DEPORTÁCIE A ŽIVOT V KONCENTRAČNOM TÁBORE“:

- Opíšte spolužiakom fotografiu, ktorú ste preskúmali (ľudia na obrázku, vek, výzor, oblečenie, špeciálne označenia) a predpokladaný dej, ktorý zachytáva.
- Ako na vás pôsobí fotografia? Aké máte pri nej pocity? Aká je jej atmosféra?
- Čo myslíte, ktorí ľudia na fotografii mohli podľa vás prežiť vo vyhladzovacom tábore? Odôvodnite svoj výber.

OTÁZKY K UKÁŽKE Č. 3, K VÝPOVEDI „DEPORTÁCIE A ŽIVOT V KONCENTRAČNOM TÁBORE“:

- Ako opisuje historická faktografia priebeh deportácií Židov zo Slovenska? Ako vnímal deportáciu človek, ktorý ju skutočne prežil?
- Vysvetlite, prečo po príchode do tábora prebiehala selekcia väzňov na dve skupiny. Ktoré kritériá rozhodovali o ich zaradení do skupín?
- Vysvetlite, čo ste sa dozvedeli o tom, s akými predstavami prichádzali Židia do koncentračných táborov.
- Opíšte „jedálny lístok“ v tábore. Čo si myslíte, koľko vydržal človek žiť v takýchto podmienkach bez toho, aby sa to výrazne prejavilo na jeho zdraví? Vedeli Židia v tábore, čo sa stane, ak ochorejú?
- Opíšte vlastnými slovami, ako asi prebiehal bežný deň v koncentračnom tábore.
- Objasnite funkciu „komanda“, ktoré sa spomína v texte.

OTÁZKY K UKÁŽKE Č. 4, K TEXTU „ZÁCHRANA PRED DEPORTÁCIAMI“:

- Aké formy pomoci Židom pred ich deportáciou existovali?
- Viete si predstaviť, že by ste poskytli pomoc prenasledovanému človeku?
- Aké riziká podstupovali záchrancovia?
- Súhlasíte s názorom, že pre ukrývajúcich a prenasledovaných je životne dôležité mať pri sebe niekoho, kto im pomôže? Myslíte si, že by židovské deti spomínané v texte bez pomoci prežili?
- Pokúste sa vysvetliť, prečo sa slovenskí Židia pokúsili zachrániť útekem do Maďarska (najmä v roku 1942), prečo nie do inej susednej krajiny.
- Stretli ste sa vo svojom okolí s niekým, kto počas existencie vojnového slovenského štátu (1939 – 1945) akýmkoľvek spôsobom pomohol Židom?
- Ako si vysvetľujete citát z Talmudu “Kto zachráni jeden život, akoby zachránil celý svet“?

4. Židia na Slovensku

Hlavným zámerom tejto podkapitoly je poukázať na fakt, že v minulosti žila na území Slovenska početná židovská komunita, ktorej život bol až do 19. storočia determinovaný a obmedzovaný rôznymi nariadeniami, zasahujúcimi do spôsobu ich života. Avšak ani po vyhlásení rovnoprávnosti všetkých obyvateľov protižidovské predsudky širokej verejnosti nevymizli. V dôsledku protižidovského režimu vojnovnej Slovenskej republiky zostal žiť na našom území už len zlomok obyvateľov židovského pôvodu.

Historici sa domnievajú, že prvé stopy židovského osídlenia na území dnešného Slovenska môžeme datovať do 1. storočia n. l., keď bol zničený druhý chrám v Jeruzaleme rímskymi vojakmi, ktorí pravdepodobne využívali židovských zajatcov na budovanie ciest a opevnení.

Prvé doložené správy o židovskej komunite na Slovensku (Trnava, Devín, Holíč, Skalica) však pochádzajú až z 11. – 13. storočia. Všeobecne sa usudzuje, že židovské etnikum, usadené v západnej časti krajiny, na Považí i Orave, prišlo na naše územie zo západnej Európy a z Čiech a Moravy. Viaceré obce na východe Slovenska boli neskôr založené židmi z Haliče, ktorí sem prichádzali najmä po veľkých migračných presunoch v západnej Európe a kozáckych pogromoch Bohdana Chmelnického na Ukrajine v 17. storočí.

Jednotlivé mestá (kráľovské, zemepanské, banské) sa v stredoveku riadili rôznymi mestskými právnymi okruhmi (norimberské právo, magdeburské právo). Preto neexistoval právny systém, ktorý by jednotne určoval život židov v mestách a mestečkách – niektoré boli voči židom tolerantnejšie, iné menej. V banských mestách sa napríklad nesmeli usadzovať vôbec – jednak preto, že boli zdrojom bohatstva kráľovstva, a taktiež preto, že v ich samospráve prevládala nemecký element, ktorý odmietal usadzovanie sa židov v týchto mestách.

Život židovského obyvateľstva bol limitovaný rôznymi **nariadeniami**, ktoré viac či menej zasahovali do ich každodenného života.

Kým do polovice 13. storočia uhorskí panovníci „dožičili“ židom priaznivé podmienky, čo bolo vo vtedajšej Európe v tom čase už výnimočné, v roku 1279 vstúpilo do platnosti jedno z tvrdých protižidovsky orientovaných opatrení. Židia v celom Uhorsku mali byť viditeľne označení červeným pláteným kruhom, umiestneným na ľavej strane kabáta. Malo to zabezpečiť jasné odlíšenie židov od kresťanov. Toto nariadenie sa však neujalo všade rovnako rýchlo a napríklad v Bratislave sa židia v roku 1291 spomínajú v mestskom privilégii udelenom Ondrejom III. ešte ako rovnoprávni s kresťanmi. Mohli tu nadobúdať majetok, domy, ale vzhľadom na to, že na základe vlastnej viery odmietali zložiť povinnú kresťanskú prisahu (na kríž a Bibliu, obsahujúcu Nový zákon), nemohli vstúpiť do remeselníckych cechov a nadobudnúť meštianske práva. To im zabránilo zúčastňovať sa na voľbe richtára a mestskej rady.

Židia na Slovensku obývali v rámci miest oddelené štvrte, podobne ako inde v Európe. Mali však právo riadiť sa vlastnou samosprávou, a napríklad v Bratislave spadali pod kresťanského „židovského richtára“, ktorý riešil spory medzi židmi a kresťanmi. V rámci svojej štvrte si mohli židia obradiť v synagógach a v školách rozvíjať vlastnú kultúru, vzdelávanie, náboženstvo.

Hoci medzi židmi existovala veľká sociálna a majetková diferenciácia, väčšina židov pravdepodobne patrila k chudobným

vrstvám obyvateľstva. V rámci židovskej komunity však jestvovala aj skupina nadpriemerne bohatých rodín. Ich bohatstvo bolo výsledkom predovšetkým šikovného obchodovania a požičiavania peňazí na úrok. Panovníci i mesto si často požičiavali od židovských finančníkov peniaze, čím sa dostávali do stavu zadlženosti, a to prispievalo k pretrvávaniu nepriateľskej atmosféry voči židom. Niektorí králi a mecenáši však vyjadrovali židom priazeň a poskytovali im morálnu záštitu pred rôznymi protižidovskými motivovanými výtržnosťami a častým nerešpektovaním práv židov. V súvislosti s blížiacim sa tureckým nebezpečenstvom na začiatku 16. storočia sa vyostrovala aj situácia medzi židovským a nežidovským obyvateľstvom takmer v celom Uhorsku. V Bratislave napríklad na vypísanie ďalších mimoriadnych daní pre židov, ktoré mali slúžiť na financovanie vojenských výdavkov, reagovali mnohí židia útekom z mesta. Ďalšia vlna útekov nasledovala po prehratej bitke pri Moháči v roku 1526, keď boli židia obviňovaní z nedostatočnej pomoci kráľovi a kresťanom v boji proti Turkom. V tejto bitke zahynul aj židom naklonený kráľ Ľudovít II. Jagelovský. Vdova po ňom, kráľovná Mária, dala na podnet bratislavských mešťanov úplne vyhnáť židov z Bratislavy – vtedajšieho hlavného centra Uhorska. Skrytým motívom tohto činu bol pravdepodobne aj konkurenčný boj medzi kresťanskými a židovskými obchodníkmi. Židia sa do mesta už nevrátili a usadili sa v podhradí, na úpäť hradného vrchu, ktorý nepatril mestu Bratislava. Vznikla známa židovská štvrť – geto, kde až do 19. storočia žili pod ochranou rodu Pálffyovcov. V tomto vyčlenenom území mali vlastnú samosprávu, školy aj sociálne inštitúcie. Židovskí obchodníci však stále tvorili obchodnú a finančnú konkurenciu obchodníkom z mesta. Židia si v bratislavskom podhradí založili aj svoju **náboženskú obec**, ktorá sa stala najplyvnejšou obcou v celom Uhorsku, čím si postupne vyslúžila pomenovanie Jeruzalem Uhorska. Neskôr bola prirovnávaná k Jabne – mestu, ktoré sa v židovských dejinách symbolicky považuje za záchrancu duchovného dedičstva. Bratislavská židovská obec bola významným prostredníkom k viedenskému dvoru. Postupne sa táto jej úloha oslabovala pod silným vplyvom viedenského židovstva, ktoré už pred rokom 1848 získalo na cisárskom dvore a v kruhoch aristokracie pevné zázemie.

Na bratislavskej ješive, vysokej rabínskej škole, pôsobil jej najslávnejší rabín **Moše Schreiber (Chatam Sofer, 1762 – 1839)**, pôvodom z Frankfurtu, ktorý si získal autoritu Gaóna – najvyššej hlavy medzi učencami Izraela. Bol autorom 90 spisov (jeho meno v preklade znamená „pisár“) a jeho dielo dodnes študujú ortodoxní židia na celom svete. V čase modernizácie bol svedkom asimilácie časti židovskej populácie v Uhorsku, a to ho ešte viac utvrdilo v jeho ortodoxnosti.

V zahraničí mnohí dokonca poznajú Bratislavu ako **Mesto Soferovo**. Miesto posledného odpočinku Chatama Sofera v tomto meste sa považuje za jednu z najvýznamnejších svätých židov, dôležitosťou sa dokonca prirovnáva k jeruzalemskému Múru nárekov. Bratislavská ješiva v 19. storočí vychovala mnohých rabínov, ktorí neskôr pôsobili v rôznych kútoch sveta. Bola zrušená v roku 1940, ale pod týmto názvom pokračuje jej činnosť dodnes v Jeruzaleme – čo poukazuje na jej nesporný význam a tradíciu.

Okrem Bratislavy boli významné **židovské komunity** najmä v Košiciach, Novom Meste nad Váhom, Liptovskom Mikuláši, Huncovciach, Komárne, Lučenci, Nitre, Žiline, Dunajskej Strede, Galante – v niektorých týchto mestách sa nachádzali aj ješivy.

V 19. storočí ich bolo na Slovensku viac ako tridsať. Dnes ich je v celej strednej a vo východnej Európe len niekoľko.

Koncom 18. storočia nastáva obdobie trvajúce jedno storočie, ktoré v rýchlom slede priaznivo zmenilo podmienky pre židovskú komunitu a jej začlenenie sa do majoritnej spoločnosti. **Tolerančný patent** osvietenského panovníka Jozefa II. z roku 1781 priniesol židom mnohé pozitíva. Oslobodil ich od nosenia označenia na odev, dovolil im vykonávať všetky remeslá či zamestnania, navštevovať svetskú školu a univerzity pre lekárov či právnikov. Smeli si prenajať aj pôdu. Židia sa postupne stali dôležitou súčasťou spoločenského života krajiny a Tolerančný patent významne prispel k začiatkom občianskeho zrovnoprávňovania nekatolíkov s katolíkami.

Uhorská vláda v roku 1840 umožnila židom sťahovať sa do miest (okrem banských) a zrušila ďalšie hospodárske obmedzenia. Po zrušení poddanstva v roku 1848 úplne zanikali aj getá.

Po roku 1867 bola deklarovaná plná **formálna rovnoprávnosť**, dovŕšená zákonom uhorského parlamentu z roku 1895 o občianskej a náboženskej slobode. Židia sa v stále väčšom meradle mohli zapájať do rôznych oblastí života. Prudko stúpal najmä počet úspešných bohatých židovských podnikateľov, ktorí boli činní aj v mnohých oblastiach uhorského priemyslu – jeho významným centrom bolo práve územie Slovenska. Židovské obyvateľstvo však bolo vo veľkom počte zastúpené aj medzi chudobnými vrstvami obyvateľstva.

Legislatívne zmeny nielenže liberalizovali spoločenské pomery, ale na druhej strane urýchlili asimiláciu židovskej komunity a zánik tradičných prejavov židovskej viery. Vznikali tak nielen nové religiózne smery, ale aj napätie vnútri komunity. Reformovaní židia sa stále viac „otvárali svetu“. Uprednostňovali mestské prostredie a hodnoty meštianskej kultúry, svetskú vzdelanie, vzdávali sa identifikačných, vonkajších znakov príslušnosti k židovstvu – napríklad odevu, brady, pajesov, talitu s cicesmi – 613 strapcami, ale aj princípov rituálne čistej stravy. V krajnom prípade to mohlo viesť k ich asimilácii s majoritou, resp. príslušnosť k židovstvu sa už nespájala len s náboženstvom, ale aj so židovskou etnicitou či kultúrou. Ortodoxní židia boli uzavretí vo svojom svete, čo sa prejavovalo zachovávaním stáročných tradícií, ale aj ich väčšou chudobou a živiením sa remeslami a drobným obchodom.

Rozkol medzi ortodoxnými a reformovanými židmi sa prehlboval v celom Uhorsku. V roku 1868 sa vo vtedajšej Pešti uskutočnil kongres uhorských židovských komunit. Výsledkom rokovaní bolo **rozštiepenie uhorských náboženských obcí** na ortodoxné, neologické (reformné) a status quo ante („stav ako predtým“ – ich príslušníci sa odmietli pridať na jednu či druhú stranu).

Vo vzťahu majority k židovskej komunite prevládali protizidovské postoje, ktoré boli ovplyvnené predovšetkým dávny náboženským antagonizmom a ekonomickými faktormi. Do istej miery to zneužívali aj (slovenské) politické prúdy a strany, ktoré súdobé neduhy slovenskej spoločnosti v druhej polovici 19. storočia (alkoholizmus, zadlženosť), ale aj **maďarizáciu** dávali do súvislosti s pôsobením židovského elementu v spoločnosti, najmä v ekonomickej sfére.

Židovstvo na Slovensku reflektovalo aj na ideu sionizmu, a preto aj na našom území vznikli sionistické spolky a v roku 1904 bola Bratislava miestom konania druhého sionistického celosvetového kongresu. Väčšina židov na Slovensku však návrat do Izraela odmietala.

V medzivojnovom období prežívalo bratislavské židovstvo svoj rozkvet. Na Slovensku žilo asi 136 tisíc židovských obyvateľov z celkového počtu 360 tisíc v Československej republike. Žili bohatým kultúrnym a spolkovým životom (spolky – náboženské, dobročinné,

podporné, pohrebné, študentské, telocvičné, športové). Spolužitie s majoritným kresťanským obyvateľstvom však bolo determinované stáročia živými predsudkami, navzájom nepoznanými dejinami, náboženskými predpismi či odlišným spôsobom života. Toto obdobie bolo na druhej strane charakterizované snahou o korektné vzťahy s majoritným obyvateľstvom a ubúdaním protizidovských prejavov – aj to však záviselo od konkrétnej situácie v danom meste, obci či regióne. V mnohých menších slovenských mestečkách dotvárali malé židovské obchodíky miestny kolorit, ba niekde tvorili väčšinu obchodov. Príčinu tohto stavu treba hľadať skôr v obchodníckych tradíciách a znalostiach prevádzkovania obchodu a v hospodárskych podmienkach vtedajšej doby a spoločnosti než v demagogických zdôvodneniach neskoršieho režimu vojnového slovenského štátu – že židia sa snažili ovládnuť slovenské hospodárstvo.

Obdobie Slovenskej republiky, vojnového slovenského štátu malo pre židovských obyvateľov katastrofálne dôsledky. Bolo príčinou rapídneho úpadku slovenského židovstva, ktorý pretrvával aj po roku 1945, resp. 1948.

Holokaust prežilo asi 30 tisíc osôb židovskej príslušnosti. Na území Slovenska sa zachránilo asi 11 tisíc židov, 9 tisíc sa vrátilo z koncentračných táborov alebo z emigrácie a približne 10 tisíc osôb sa vrátilo z Maďarskom okupovaných území. Tí, ktorí prežili, museli riešiť dilemu: buď emigrovať, alebo zostať na Slovensku (a teda buď sa asimilovať, aspoň v kultúrnej a jazykovej rovine, alebo zotrvať pri tradíciách predkov). Väčšina židov sa vysťahovala najmä do novovzniknutého štátu Izrael, alebo západnej Európy či zámoria. Ateizmus hlásiaci komunistický režim a jeho propaganda stavali na pretrvávajúcom latentnom antisemitizme majority, čo výrazne živilo existujúce predsudky a stereotypy o židoch. Väčšina z tých, ktorí ostali na Slovensku, sa programovo rozhodla asimilovať sa kultúrne, jazykovo, politicky. Súčasťou toho bolo aj poslovenčovanie priezvisk, neraz aj preto, lebo po holokauste im vadili pôvodné nemecké priezviská. Nezriedka sa stávalo, že židia zo strachu radšej zatajovali svoj pôvod, či už pred vlastnými potomkami alebo pred okolitým svetom.

Už pred druhou svetovou vojnou časť slovenských židov pôsobila v ľavicových alebo sionistických hnutiach. Po vojne niektorí z nich, najmä z radov asimilovaných židov verejne odmietajúci svoje židovstvo, pôsobili aj v komunistickej strane, v ktorej mohli dosiahnuť aj vysoké stranícke či štátnické posty. Zatajiť svoj židovský pôvod však na malom území Slovenska nebolo úplne možné.

V období vlády komunistickej strany programovo absentovali informácie o náboženstve, kultúre a histórii židov, ničili sa synagógy, archívy náboženských obcí, asanovali sa židovské cintoríny. Výrazne to prispelo k úpadku židovskej komunity a jej kultúry na Slovensku. Tak aj Bratislava prišla o mnohé krásne stavebné pamiatky, ktorých existencia bola dovtedy prejavom tolerantného ducha tohto mesta.

Židovské náboženské obce, ktorých na začiatku vlády komunistickej strany bolo vyše 40 a združovali takmer 7 500 osôb vyznávajúcich židovské náboženstvo, boli jediným reprezentantom židovstva na Slovensku. Počet obcí výrazne klesol po roku 1968 v rámci ďalšej vlny emigrácie spôsobenej obavami z politickej represie.

Podľa posledného sčítania ľudu sa k židovstvu na Slovensku hlási takmer 3 tisíc občanov židovského vierovyznania, pričom len nepatrné množstvo z nich patrí k tzv. ortodoxným. Funguje tu jedenásť židovských náboženských obcí a niekoľko náboženských komunit, ale svojho rabína majú len obce v Bratislave a Košiciach. Činnosť náboženských obcí sa zameriava na aktivity rôzneho druhu.

Mnohé dnes prebiehajú verejne, kým pred rokom 1989 boli (viac) v ústraní:

– **religiózne aktivity** (organizácia a pripomínanie si náboženských sviatkov; zabezpečovanie podmienok na dodržiavanie **kašrutu** (kôšer stravovania), zabezpečovanie **minjanu** – modlitebného minima desiatich mužov, bez ktorého nemožno vykonať nijakú verejnú pobožnosť, udržiavanie religióznych pamiatok.);

– aktivity pripomínajúce holokaust (odhaľovanie pamätných tabúľ, pripomínanie Dňa holokaustu – Jom Ha-Šoa, odovzdávanie vyznamenania „Spravodliví medzi národmi“, ktorým štát Izrael oceňuje tých, ktorí zachraňovali židov v čase holokaustu.

Po roku 1989 židia môžu opäť slobodne obnovovať a rozvíjať svoj kultúrny, sociálny a náboženský život. Svoju činnosť znovuobnovili aj niektoré záujmové spolky (napríklad spolok **Bnai Brit** či **Makabi** – telocvičná a športová jednota pre mládež). Významnú úlohu v procese sebauvedomovania zohráva aj Slovenská únia židovskej mládeže, ktorá vydáva časopis Chochmes a usporadúva rôzne kultúrne a náučné podujatia, ktorými sprostredkúva základné formy a princípy judaizmu. Súčasťou života v Bratislave sa stali

verejné oslavy sviatku Chanuka, Purimový ples, Židovské fórum či rôzne prednášky a semináre. Súčasťou tohto procesu otvárania sa židovskej komunity je aj záujem nežidovskej verejnosti o literatúru so židovskou tematikou a o holokauste, ktoré boli do obdobia revolúcie zamlčovanou oblasťou.

ŽIDOVSKÁ RODINA

Židovská rodina a komunita sú priestorom, v ktorom sa formuje židovská identita, odovzdávajú sa tradície a postoje k judaizmu. V období diaspóry bola silným spojivom židovského života.

Na Slovensku rozoznávame tri základné formy židovskej rodiny, ktoré sa v 18. – 20. storočí navzájom odlišovali mierou dodržiavania príkazov a zákazov Tóry, a tým aj stupňom asimilácie.

Tradičná (ortodoxná): prísne dodržiavala predpisy, čo jej členovia navonok zdôrazňovali odevom, dodržiavaním šabaty, kôšer stravou a podobne, čím sa však vedome izolovala od majoritného obyvateľstva. Predpokladom vstupu do manželstva s príslušníkom tohto typu rodiny bol židovský pôvod a príslušnosť k rovnakému smeru judaizmu, vysoko sa oceňovalo aj náboženské vzdelanie mužov. Manželstvo bolo často sprostredkované (rodinnými príslušníkmi alebo profesionálnymi sprostredkovateľmi sobášov) a založené viac na racionálnych než na emocionálnych kritériách. Typickým znakom tradičnej rodiny bola mnohodetnosť; v 20. storočí pretrvávala najmä na vidieku.

Adaptovaná (reformovaná): rozšírila sa v druhej polovici 19. storočia. Jej príslušníci sa hlásili k judaizmu a dodržiavali základné sviatky, ale čoraz viac sa odklňali od svojich tradícií a preberali hodnoty meštianskeho kultúrneho prostredia. Uvoľnenie sa prejavilo aj v existencii zmiešaných sobášov, menšieho počtu detí či preferovaní meštianskych zdrojov obživy (živnosť, obchod, umenie), ako aj svetského vzdelania, na rozdiel od dovtedy uprednostňovaného talmudického náboženského vzdelania.

Asimilovaná: Prvé sa objavili začiatkom 20. storočia, ale zásadným momentom k premene na tento typ rodiny bol holokaust. Ten podstatne ovplyvnil hodnotovú orientáciu ľudí, ktorí protižidovské opatrenia, deportácie a pobyt v koncentračných táboroch prežili. Takmer v každej rodine sa však vyskytol niekto, kto neprežil a nevrátil sa – matka, otec, deti či starí rodičia. Holokaust a sprievodné psychické útrapy spôsobili rozklad celej židovskej komunity, čo sa prejavilo aj v existencii mnohých neúplných rodín. Tieto rodiny boli po vojne často „doplňané“, či už formou sobáša napríklad so súrodencom mŕtveho životného partnera alebo adopciou sirôt. Ľudia, ktorí prežili holokaust vo vyššom veku, uprednostňovali pri výbere nového partnera človeka zo židovského prostredia, aby s ním mohli zdieľať podobnú traumatickú skúsenosť, kým mladšie ročníky (narodené v rokoch 1930 – 1945), teda ich deti viac uprednostňovali nežidovských partnerov. Dôsledkom holokaustu bolo nielen mnoho komplikácií v citových vzťahoch, ťaživé spomienky, obavy, ale aj zásadná zmena spôsobu života. Židovské rodiny sa jednoznačne asimilovali, preberali formy kultúry a spôsob života majoritnej spoločnosti. Ostalo im však predovšetkým povedomie príslušnosti k židovskej komunite alebo pasívne pripomínanie veľkých židovských sviatkov. Základná funkcia rodiny – odovzdávanie skúsenosti a tradície mladším generáciám – bola výrazne oslabená, keďže kontinuita židovskej komunity na Slovensku bola v období holokaustu násilne prerušená vo fyzickom i v duchovnom zmysle. Väčšina detí židovského pôvodu nepoznala svojich starých rodičov či iných príbuzných, od ktorých by preberali poznatky, postoje a tradície a mnohí rodičia sa vedome rozhodli z rôznych dôvodov odmietnuť religiózne podoby judaizmu a neodovzdávať tieto tradície svojim potomkom. Od posledného desaťročia 20. storočia badať pokusy o nadviazanie na prerušenú kontinuitu, čo sa deje prevažne mimo rodiny (napríklad v židovskej škole alebo záujmových organizáciách) a odovzdávanie informácií sa môže neraz uskutočňovať aj tak, že deti učia svojich rodičov, ktorí tieto informácie nepoznajú z domu, alebo na ne už zabudli. Dnes je asimilovaná rodina prakticky jedinou formou židovskej rodiny na Slovensku.

MAPOVANIE OSUDOV ŽIDOVSKÉJ MENŠINY „VTEDY A DNES“

> Ciele

- Spoznávať regionálnu históriu s dôrazom na osud židovskej menšiny v mestách kedysi (do roku 1945) a v súčasnosti
- Zmapovať osudy židovskej menšiny v regióne
- Zachytiť stav židovských pamiatok v regióne (ochrana kultúrnych pamiatok)
- Zhodnotiť vplyv „veľkých“ udalostí (vznik slovenského štátu, prijatie Židovského kódexu) na život židovskej komunity
- Zvládnutie heuristiky – zbieranie materiálu, triedenie informácií, oral history, práca v archíve, sumarizovanie informácií
- Rozvoj komunikačných zručností
- Schopnosť zaujať vlastný postoj ku skúmanej problematike

> Cieľová skupina

študenti a študentky stredných škôl

> Čas

dlhodobá aktivita počas školského roka

Postup

1. Oznámte študentom, že počas celého školského roka budú pracovať na projekte, cieľom ktorého je zmapovať osudy židovskej komunity v meste, regióne. Výsledkom projektu bude dokument, poster, výstavka, videoprezentácia (zvolia si sami študenti). Výstup bude prezentovaný na konci školského roka. Požiadajte študentov, aby sa sami rozdelili do pracovných skupín (kvôli priestorovým a časovým možnostiam spolupráce). Počas práce na projekte buďte ich poradcom, usmerňujte ich, inšpirujte a motivujte. Pokiaľ študenti majú záujem, poskytnite im individuálne konzultácie.
2. Navrhňte študentom témy vhodné na spracovanie, napríklad:
 - Prítomnosť židovského obyvateľstva v danom meste v stredoveku, novoveku, v medzivojnovom období, po vojne
 - Fungovanie židovskej menšiny v meste dnes (synagógy, spolky, aktivity)
 - Existencia náboženských a kultúrnych pamiatok v meste a popis ich stavu a funkcie (napríklad synagógy: zachované, schátrané, už neexistujúce; stále fungujúce a slúžiace na pôvodný účel, fungujúce a slúžiace na iný účel (napr. kultúrna inštitúcia, obchod), židovské cintoríny, obchody na námestiach (početnosť a druhy), židovské spolky (kultúrne, športové, podporné, mládežnícke).
3. Prediskutujte spolu spôsoby práce a metódy, ktoré môžu použiť pri spracovaní témy. Okrem tradičných postupov, napríklad pátranie v archívoch po historických dokumentoch a fotografiách, matrikách, mestských knihách či štúdium monografie o danom meste, by mali študenti využiť aj metódu ústnej histórie – oral history. Ústna história využíva možnosť čerpať z rozhovorov s pamätníkmi tej doby, napríklad so starými rodičmi alebo s inými ľuďmi, pamätajúcimi si minulú dobu.
4. Na nástenku alebo školskú internetovú stránku zverejnite presný časový harmonogram jednotlivých fáz projektu:

1.	Vytvorenie pracovnej skupiny
2.	Voľba témy (špecifikácia)
3.	Heuristika (hľadanie a spracovanie prameňov)
4.	Vypracovanie prvej verzie práce
5.	Úpravy a priebežné hodnotenie práce
6.	Konečná verzia
7.	Prezentácia a záverečné hodnotenie.

Reflexia

Vedeli ste už pred výskumom niečo o dejinách židovskej minority vo vašom meste, alebo ste sa s touto témou stretli po prvýkrát?

Čo bolo najťažšie pri pátraní?

Ako ste vyberali svedkov? Ako reagovali na výzvu rozprávať o danej problematike?

Prejavili ochotu? Ak nie, prečo?

Prekvapilo vás niečo pri pátraní?

Neologická synagóga v Bratislave [1893 - 1967], stojaca vedľa gotického Domu Sv. Martina. Zbúraná pri výstavbe Nového mosta.
Zdroj: Slovenský národný archív v Bratislave.

Rovesnícke vzdelávanie

V prípade dostatku obrazového materiálu, môžete výsledky projektu spracovať aj do podoby výstavy. Tá môže slúžiť ako priestor na realizáciu tzv. rovesníckeho vzdelávania – autori projektu sprevádzajú po výstave svojich spolužiakov, prípadne aj návštevníkov z iných škôl daného regiónu, alebo aj širšiu verejnosť.

Ak sa do projektu zapoja študenti viacerých škôl, výsledkom môže byť putovná výstava, ktorá bude „putovať“ po školách daného regiónu a sprievodcovský servis k nej zabezpečia študenti domácej školy.

Pedagóg by mal študentským sprievodcom pomôcť pri nácviku sprievodcovstva – predovšetkým pri nácviku prezentácie pred verejnosťou (verbálna a neverbálna komunikácia pri vystupovaní, stručná a jasná formulácia viet, odbúranie prípadnej trémy a podobne).

Rovesnícke vzdelávanie je veľmi efektívnou metódou, no na Slovensku zatiaľ len veľmi málo uplatňovanou pri vzdelávaní.

5. Tradičný každodenný život

Každodenný život je u ortodoxných židov tesne spätý s duchovným, náboženským životom, resp. tieto dve zložky sa nedajú v židovstve od seba presne oddeliť. Náboženské príkazy Tóry určujú dodržiavanie predpisov od narodenia až po smrť a dávajú tradičnému každodennému životu špecifickú podobu. Miera ich dodržiavania v súčasnosti do veľkej miery závisí od príslušnosti k jednotlivým prúdom judaizmu.

Židovská rodina, domov je ohniskom náboženských aktivít. Základným obradom, určujúcim príslušnosť mužov k židovskému náboženstvu, je **zmluva obriezky**. Označuje sa aj ako „zmluva Abraháмова“. Všetci chlapci po ôsmich dňoch od narodenia, musia byť obrezaní, a je to prvý náboženský obrad po narodení chlapca. Po požehnaní dostáva chlapec hebrejské meno, ktorého súčasťou je aj meno otca: napríklad David ben Josef je Dávid, syn Jozefov. V aškenázskej oblasti (východná, stredná a západná Európa) sa dávali prvé mená len po zomrelých predkoch.

Dievčatá dostávajú toto meno ešte skôr než chlapci, a to pri prvom šabate po narodení.

Na 31. deň po narodení sa koná „**Výkup prvorođeného**“ – keď je od Hospodina symbolicky vykupovaný prvorođený chlapec. Pripomína desiatu egyptskú ranu (vraždenie prvorođených synov), od ktorej boli prvorođení Izraela ušetrení.

Chlapci vo veku 13 rokov dosahujú **náboženskú dospelosť**, čo formálne potvrdzuje obrad **bar micva**. Týmto okamihom sa chlapec stane „synom príkazu“, alebo „synom Božích príkázaní“. Priznávajú sa mu práva a povinnosti muža. Obrad bar micva sa koná v prvú sobotu po 13. narodeninách v synagóge. Tam je na potvrdenie dospelosti po prvýkrát volaný k Tóre a prvýkrát sa halí do talitu a hebrejsky predčíta z prorockých kníh.

Dievča sa stáva „dcérou príkazu“ vo veku 12 rokov počas obradu **bat micva**, po ktorom nasleduje slávnostná hostina s početnými darčekom.

Manželstvo sa považuje za posvätné spojenie muža a ženy, teší sa nesmiernej úcte a spočíva na vzájomnej dôvere a dohode. Uzatvorenie manželstva sa chápe ako najdôležitejšia udalosť jednotlivca. Každý muž má príkaz založiť si rodinu a mať deti.

Manžel sa podpisom svadobnej zmluvy – **ketuby** – zaväzuje, že sa bude k manželke správať s úctou, a že ju nenechá bez prostriedkov. Ketuba stanovuje hmotné zabezpečenie ženy po rozvode alebo smrti manžela a je výlučným vlastníctvom manželky.

Svadobný obrad sa koná obyčajne v utorok, nikdy nie cez sviatky alebo smútočné dni. Nemusí sa konať v synagóge – môže byť aj pod holým nebom, ale podmienkou je oddanie snúbencov pod baldachýnom, upevneným na štyroch tyčiach, symbolizujúcim budúci domov snúbencov. V súčasnom štáte Izrael môže byť podľa kritérií ortodoxie sobáš jedine náboženský. Občiansky sobáš sa uznáva len vtedy, ak je uzavretý v zahraničí.

Manželstvo je rozlučiteľné – **rozvod** je síce jednoduchý, ale považuje sa za krajný prostriedok riešenia. Prednosť sa dáva pokusu o zmierenie. Podľa tradície je náboženský rozvod potrebný na rozviazanie cirkevne uzavretého manželstva. Liberálni židia akceptujú aj civilnú formu rozvodu.

Mezuzá

Vstup do **židovského príbytku** i ostatných priestorov v dome či byte (s výnimkou kúpeľne, toalety a garáže) sa na prvý pohľad odlišuje od nežidovských príbytkov malou podlhovastou drevenou, kovovou alebo plastovou schránkou, nazývanou **mezuzá**. Požehnaná mezuzá slúži ako ochrana domu a jeho obyvateľov. Zároveň je znamením zbožnosti. Pri vstupe a odchode z miestnosti sa jej zbožní židia dotýkajú, aby vyjadrili svoju lásku k Bohu a Tóre. Jej pripevnenie na hornú tretinu pravej zárubne dverí sa nazýva „zasvätením domu“. Tým je splnený príkaz Piatej knihy Mojžišovej, podľa ktorej sa majú vyznania viery písať „na veraje svojho domu a svojej brány“. Ďalšou zvláštnosťou domu alebo bytu je **mizrach**, tabuľka alebo obraz, ktoré v Európe naznačujú východný smer modlitby smerom k Jeruzalemu, resp. k zvyškom jeruzalemského chrámu (tzv. Západnému múru, kresťanmi nazývanému aj Múr nárekov).

Domácnosť je vybavená rôznymi predmetmi domácej zbožnosti: modlitebné knihy, chanukové a šabatové svietniky, rôzne misy a pokrievky na sviatočné jedlá.

Stravovanie

Podľa tradície bolo židom prikázané dodržiavať **stravovacie zvyklosti**, späté s rituálnou čistotou jedla. Tento súbor pravidiel sa nazýva **kašrut** (alebo **kóšer** = vhodný, rituálne čistý) a (ne)vhodnosť konkrétneho jedla určuje presne Tóra a Talmud. Rituálne čisté zvieratá sú napríklad prežuvávi párnokopytníci (hovädzí dobytok, ovce, jelene, kozy). Preto židia nejedia bravčové, ani králičie či zajačie mäso. Z vtákov sa nesmú požívať draví vtáci. Z rýb sa smú konzumovať len také, ktoré majú súčasne plutvy aj šupiny (napríklad nie jeseter) a zakázané sú všetky druhy plazov vrátane obojživelníkov, mäkkýšov a hmyzu. Ovocie musí byť zásadne bez červíkov.

Aby bolo mäso rituálne čisté, zviera musí byť zabitý predpísaným spôsobom: rituálnu porážku smie vykonávať len na to spôsobilý mäsiar, ktorý zviera usmrčuje čistým rezom, aby čo najmenej trpelo, a zároveň z jeho tela odišla krv. Jej požívanie je prísne zakázané, pretože v krvi sa nachádza „duša“ mäsa, je sídlom života. Preto sa mäso doma ešte nasoluje a máča vo vode, aby sa všetky zvyšky krvi odstránili. Mäso nesmie pochádzať z nezabitého zvieratá a zakázaná je aj konzumácia hustého, pevného tuku zvierat. Poľovanie na zvieratá nie je povolené.

Mliečna a mäsitá strava sa nesmú jesť dohromady. Tento príkaz je založený na interpretácii nariadenia „Nevar kozľa v mlieku jeho matky“. Aby mohol byť príkaz splnený, v kóšer kuchyni existujú oddelené sady riadu a oddelené drezy na ich umývanie.

Požehnania sprevádzajú mnohé úkony bežného života; osobitný význam majú požehnania späté s jedlom: jedlo neuspokojuje len fyzickú potrebu, ale je darom, za ktorý sa treba Bohu poďakovať. Pokiaľ Židia požívajú chlieb, musia si rituálnym spôsobom umyť ruky, lebo hlavné denné jedlo začaté chlebom sa považuje za hostinu, a preto nasleduje len jednoduché požehnanie, ale obsiahla modlitba.

Vzdelanosť je dôležitou súčasťou židovskej identity. Pozitívny vzťah ku vzdelaniu je dôsledkom náboženskej tradície, pretože príkazy o učení hovoria o povinnosti rodičov zabezpečiť vzdelanie svojim deťom a odovzdať im získané vedomosti. Na území Slovenska pôsobil v minulosti mnoho **chederov** (nižšie náboženské školy, v ktorých si študenti osvojovali základné vedomosti) i **Ješív** (vyššie náboženské školy, zaoberajúce sa predovšetkým štúdiom Talmudu). Židovské religiózne vzdelanie sa často nekončilo ani v dospelosti. V 19. storočí, v súvislosti s nástupom reformistov a ich snahou prispôbiť sa majoritným podmienkam, začali sa ich stúpenci venovať aj svetským predmetom a navštevovať univerzity. Ortodoxní židia sa tomuto trendu bránili. Tóru považovali za prameň Božej múdrosti, ktorá automaticky obsahuje aj celú ľudskú múdrosť.

Tradičnou inštitúciou, ktorá sa stará o potreby chorého alebo umierajúceho, je pohrebné bratstvo **chevra kadiša**: poskytuje útechu pozostalým, vybavuje pohreb, v núdzi finančne podporuje pozostalých. Byť členom bratstva sa považovalo za poctu. Tejto cti sa dostalo len mravne úplne bezúhonným členom židovskej obce. V súlade s biblickým učením „Prach si a na prach sa obrátiš“ tradičný judaizmus odmieta kremáciu (je považovaná za urážku ľudskej dôstojnosti a popretie viery vo vzkriesenie – aj preto bolo obdobie holokaustu pre židov také traumatizujúce) a pohreb by sa mal konať čo najskôr, najlepšie ešte v deň smrti. Židia veria, že mŕtvi budú vzkriesení v čase príchodu Mesiáša. Pochovávajú zásadne len v bielom oblečení, mužov s talitom, bez kvetov a šperkov: pri ortodoxných pohreboch sú ostatky zabalené len v plachte, niekedy aj v truhle (neológovia), ktorá je len z jednoduchých latiek, aby neboli na prvý pohľad zjavné rozdiely medzi bohatými a chudobnými. Záver obradu tvorí modlitba za mŕtvych, tzv. **kadiš**, ktorý majú pozostalí muži prednášať počas celého roka pri verejných bohoslužbách.

Obdobie smútku má tri fázy: v prvej, do siedmich dní od pohrebu, sa nemá vychádzať z domu; v druhej fáze – do ďalších 30 dní je možný pomalý návrat k povinnostiam života; v poslednej, tretej – do jedného roka sa treba zdržiavať zábav.

Židovský cintorín je na prvý pohľad jasne identifikovateľný. Dôvod nachádzame v prastarej zásade nenarušiteľnosti hrobov. Náhrobky sa nenapravujú, resp. nevyrovnávajú, ak sa pod váhou času začnú nakláňať. Je dovolené pochovávať aj nad seba a vedľa pôvodných náhrobkov sa môžu ukladať nové. V minulých storočiach sa náhrobky dávali k nohám zomrelého. V hornej časti náhrobkov sú často plastiky, ktoré buď napovedajú, z akého rodu zomrelý pochádzal (dvojica žehnajúcich rúk – symbol potomkov kňazov jeruzalemského chrámu zvaných kohenovia; konvica na mise – symbol tzv. levitov – taktiež potomkov duchovných), prípadne naznačuje jeho povolanie (lekárska pinzeta, krajčírské nožnice, kniha), alebo symbolizujú tradičné mená (jeleň, vlk, lev). Na židovský hrob sa nenosia kvety, ale ukladajú sa kamienky – tento zvyk pripomína hroby v starovekom Izraeli, keď hroby boli pokrývané veľkými kameňmi ako ochrana pred zverou.

Kamenné pomníky (stély – dosky) alebo tumby – sarkofágy, pre najvýznamnejších ľudí, často reflektovali aktuálny umelecký štýl. Na starých cintorínoch môžeme nájsť renesančné či barokové náhrobky, ale náhrobky od 19. storočia sa väčšinou neodlišujú od nežidovských. Pomníky sa vztyčujú rok po úmrtí. Do konca 19. storočia býval židovský cintorín umiestnený ďaleko od mesta alebo dediny. Neskôr sa stali súčasťou mestských cintorínov, ktoré mali židovské oddelenie.

KALENDÁR ŽIDOVSKÝCH SVIATKOV

> Ciele

- Popísať typológiu a obsahovú náplň najdôležitejších židovských sviatkov
- Uvedomiť si prepojenosť sviatkov s každodenným životom
- Popísať podobnosti a odlišnosti v slávení sviatkov židovského a kresťanského roku
- Uvedomiť si rozdiely medzi židovským a občianskym letopočtom

> Cieľová skupina

študenti a študentky základných škôl

> Čas

projektové vyučovanie – 1 mesiac + 1 vyučovacia hodina

> Pomôcky

papieri s popisom jednotlivých sviatkov; baliaci (flipchartový) papier na výrobu veľkého plagátu židovského kalendára; tabuľka – tzv. slepá mapa kalendára, v ktorej sú v stĺpcoch vyznačené štyri druhy sviatkov (veľké, pútnické, náboženské, smútočné) a v riadkoch názvy mesiacov židovského kalendára; lepiaca páska.

Postup

1. Oznámete žiakom, že jeden mesiac budú samostatne pracovať na projekte Kalendár židovských sviatkov. Vysvetlite im, že slávenie židovských sviatkov významne zasahuje do každodenného života tých židov, ktorí sa dodnes riadia tradíciami – tzv. ortodoxných židov. Aby sme pochopili ako žijú, aké sviatky oslavujú, potrebujeme poznať ich históriu a tradície. Atraktívny spôsob je zostavenie židovského kalendára, ktorí si žiaci samostatne vyrobia.
2. Rozdeľte žiakov do trojčlenných skupín. Každšej skupine (lósom) pridajte sviatok, o ktorom bude musieť zistiť čo najviac informácií. Poskytnite im úvodné informácie na liste papiera. Ďalšie informácie si skupina zhromažďuje samostatne z literatúry, médií, internetu. Poradte žiakom, ako hľadať zdroje informácií, pracovať s literatúrou, selektovať najdôležitejšie informácie.
3. Každá skupina diskutuje o „svojom“ sviatku – snaží sa definovať kľúčové pojmy. Skupiny si pripravujú krátku prezentáciu sviatku, v ktorej objasnia dôvody osláv, ich morálny rozmer, prípadne stručne naznačia ich priebeh.
4. Tvorba plagátu: každá skupina si v rámci prezentácie pripraví ilustračný obrazový materiál a nakreslí ilustrácie. Tie nemusia byť doslovnou ilustráciou konkrétneho sviatku, môžu byť symbolické, naznačujúce napríklad sviatok Sukkot – stan, púšť, polia, obilie, vinič, ľudia rôznych farieb pleti ako symbol rovnosti ľudí a podobne.
5. Prezentácia: Každá skupina prezentuje „svoj“ sviatok pred spolužiakmi. Hovorcu si skupiny zvolia samy, prípadne to urobte vy. Plagát so základnými informáciami a ilustráciami žiaci nalepia na veľký kalendár.

Tip

Po prezentácii každej skupiny si žiaci môžu vyrobiť svoj malý kalendár (pracujú s tzv. slepou mapou), v ktorom si poznačia kľúčové slová každého sviatku, alebo si nakreslia výstižný obrázok.

Reflexia

Ktorý zo židovských sviatkov by ste radi slávili aj vy?

Našli ste medzi židovskými sviatkami nejaký, ktorý sa podľa vás podobá na sviatok kresťanský?

Čo vás najviac prekvapilo v slávení židovských sviatkov?

Nájdete medzi náboženskými/nenáboženskými sviatkami, ktoré poznáte, také, počas ktorých výrazne meníte stravovacie návyky?

Porovnajte slávenie šabatu, kresťanskej nedele a iného sviatku s podobnými znakmi. Nájdite spoločné znaky a odlišnosti.

Viete vysvetliť, prečo je rok 2006 občianskeho letopočtu pre Židov rokom 5767?

Židovský kalendár je lunárno-solárny, pretože vraj Boh prikázal Izraelu, aby harmonicky zjednotil lunárnu koncepciu chaldejsko-babylonského sveta (resp. neskoršieho islamského) a solárnu koncepciu starej egyptskej civilizácie (resp. kresťanstva).

Židovský letopočet sa mení na jeseň, v mesiaci Tišri, keď bol stvorený svet (Roš Hašana – Nový rok). Roky sa teda počítajú od stvorenia sveta. Náš rok 2006 je v židovskom kalendári rokom 5767.

Rok 0, v nežidovskej spoločnosti označovaný ako začiatok „nášho letopočtu“, alebo „po

Kristovi“, označujú židia za začiatok „občianskeho letopočtu“.

Podľa Tóry sa náboženský rok začína na jar, v mesiaci Nisan, od sviatku Pesach.

Dĺžka mesiaca zodpovedá skutočnej dobe obehu Mesiaca okolo Zeme, ktorý trvá 29 a pol dňa. Preto je nutné raz za 3 – 4 roky pridať jeden mesiac Adar II. Židovské sviatky však vždy pripadnú na rovnaký dátum. Deň sa začína večer po západe slnka a končí sa nasledujúci deň tiež po západe slnka.

Zo židovského humoru

„Pozri sa, Móric, keď je dnes ten deň zmierenia, odpustíme si, čo sme si, to sme si – budme zase priatelia!“
 „Ja som za!“
 „Tak teda ti zo srdca prajem to, čo ty mne.“
 „Vidíš, a už zase začínáš!“

SLEPÁ MAPA KALENDÁRA

Sviatky ► Mesiace ▼	Veľké	Pútnické	Náboženské	Smútočné
Tišri (sept./okt.)	Roš Hašana	Sukkot		
		Šemini Atceret		
	Jom Kipur	Simchat Tóra		
Chešvan (okt./nov.)				
Kislev (nov./dec.)			Chanuka	
Tevet (dec./jan.)				
Ševat (jan./feb.)				
Adar (feb./mar.)			Purim	
Nisan (mar./apr.)		Pesach		Jom Hašoa
Ijar (apr./máj)				
Sivan (máj/jún)		Šavuot		
Tamuz (jún/júl)				
Av (júl/aug.)				Tiša be-av
Elul (aug./sept.)				

TÝŽDENNÝ SVIATOK

Šabat (sabat, sobota) je posledný deň v židovskom týždni. Tento deň je určený na fyzický odpočinok, duchovné záležitosti – modlitby a štúdium Tóry či na venovanie sa rodine. Aj pri bohoslužbách sa zdôrazňuje radostná nálada a potláčajú sa spomienky na národné nešťastia. Duchovná príprava na šabat spočíva v tom, že ortodoxní zbožní muži meditujú pri rituálnom ponorení v kúpeľoch „mikve“, aby mohli privítať sobotu v telesnej čistote.

Šabat sa začína v piatok pred západom slnka – ženy zapalujú dve šabatové sviece, a pri tom odriekajú požehnanie s modlitbou za blaho rodiny. Jedlo musí byť navarené už v piatok popoludní: konzumuje sa zvláštny sobotný chlieb – chala, ktorý je hlavným šabatovým jedlom.

Pohostinnosť je medzi židmi jednou z najvyšších cností. Bývalo zvykom, že hlava rodiny sa snažila priviesť na piatkovú večeru hosťa, väčšinou zo synagógy, a pohostiť ho najlepším jedlom, aké si mohol dovoliť. Bolo nepredstaviteľné, aby niekto zostal v predvečer šabatu sám. Deň odpočinku sa končí v sobotu večer.

VELKÝ SVIATOK

Roš Hašana (Nový rok) pripadá na prvý deň siedmeho

mesiaca a jeho oslava trvá dva dni. Nový rok je **Dňom stvorenia sveta**. Je to výročie šiesteho dňa stvorenia sveta, keď Boh stvoril prvého človeka – Adama, ktorý v tento deň urobil svoje prvé kroky. Nazýva sa aj **Dňom trúbenia**

(na baraní roh – tzv. šofar): kvíľivý zvuk má prebudiť veriacich z mravnej ochabnutosti a pripomína zmluvu na hore Sinaj, kde tiež znel zvuk šofaru. Nový rok je zároveň aj **Dňom spomínania**: ľudia

sa majú rozpomenúť na svoje skutky a napraviť ich. A napokon je aj **Dňom súdu**: celý svet je v tento deň súdený za svoje skutky. Boh určuje, kto bude zapísaný do Knihy mŕtvych alebo Knihy živých, komu je súdené bohatstvo a komu bieda. Nie je to sviatok veselosti a zábavy, ale sviatok duchovného znovuzrodenia a ponorenia sa do seba, prebudenia sa z náboženskej ľahostajnosti. Ďalším významom tohto dňa je vyjadrovanie nádeje do budúcnosti, že príde mesiášska éra pokoja a harmónie.

VELKÝ SVIATOK

Jom kipur (Dlhý deň, Pôstny deň, Deň zmierenia, Sobota sobôt) je najvýznamnejším židovským sviatkom a je vyvrcholením siedmich dní pokánia po Novom roku. Hospodin v tento deň dáva odpustenie niektorých hriechov voči nemu z minulosti, ale len v prípade, že dotyčný sa duševne očisťuje od hriechov a úprimne sa kajú. Na odpustenie hriechov medzi ľuďmi je potrebné požiadať o odpustenie ľudí, ktorým bolo ublížené.

PÚTNICKÝ SVIATOK

Pesach je tzv. **Sviatok prekročenia** a súvisí s odchodom z Egypta a s desiatou ranou egyptskou, ktorou Hospodin usmrtil všetkých prvorođených v zemi spurného faraóna. Podľa Biblie Boh ušetril – „prekročil“ domy zotročených Izraelcov. Tí priniesli ako obeť baránka a potom pod Mojžišovým vedením opustili Egypt. Izraelčania museli utiecť tak rýchlo, že im ani nestihlo vykvasiť cesto na chlieb, a preto si vzali na cestu len nekvasené placky urobené vo vode – macesy. Preto sa počas Pesachu nič kvasené nesmie konzumovať a ani nachádzať v domácnosti. Na slávnostnom stole sa nachádzajú okrem macesov aj pokrmy so symbolickým významom: pečená kosť (obetný baránok), vajce (sviatočná obeť v jeruzalemskom chráme), horké byliny (napr. chren – horkosť otroctva), petržlen alebo zemiak (jar), sladká zmes z ovocia, vína a korenia (malta, z ktorej židia ako otroci vyrábali v Egypte tehly).

PÚTNICKÝ SVIATOK

Šavuot je **Sviatkom týždňov**, lebo od počiatku Pesachu ho delí sedem týždňov. Súvisí tiež s odchodom z Egypta. Sviatok má jednak poľnohospodársky význam: do jeruzalemského chrámu sa nosilo prvé obilie z novej úrody pšenice – dodnes sa chrámy zdobia kvetmi alebo ratolesťami zo stromov. Taktiež pripomína deň, keď Hospodin na hore Sinaj vyhlásil svoj mravný zákon Desatoro a odovzdal Mojžišovi knihu Božieho učenia – Tóru.

PÚTNICKÝ SVIATOK

Sviatok **Sukkot** - **Sviatok stanov** (sukkos – plátno, stan). Takisto súvisí s odchodom z Egypta, konkrétne s biblickým príkazom pobudnúť sedem dní vo zvláštnych stanoch, resp. nevelkých provizórnych prístreškoch pokrytých listnatými ratolesťami alebo chvojinou, cez ktoré musí byť večer vidno na hviezdnu oblohu. Pobyt v stane pripomína rozprávanie o tom, ako židia putovali štyridsať rokov púšťou, než sa usídlili v Zaslúbennej zemi. Zároveň je to aj oslava úrody a vinobrania. Poďakovanie Bohu za úrodu sa vyjadruje pri bohoslužbe mávaním zväzkom štyroch rastlín (cedrát – citrusový plod, myrta, d'atlová palma, vrbá). Rastliny v tomto zväzku symbolizujú rovnosť všetkých ľudí, ktorí majú držať spolu, a citrusové plody, staršie i novšie, symbolizujú kontinuitu minulosti a budúcnosti.

Veriaci sa sťahujú naspäť do svojich príbytkov na ôsmy deň (**Šemini atceret – Sviatok ôsmeho dňa**) a ich sviatočná modlitba obsahuje prosbu za dažď, lebo bez dažďa by bola Zaslúbená zem len vyprahnutou púšťou.

Simchat Tora – Radosť zo Zákona sa oslavuje na deviaty deň. Oslavuje sa len mimo Izraela a je radostnou oslavou veľkosti Tóry. Tancuje sa s jej zvukmi, vyjadruje sa radosť z Písma, ktoré je v modlitbe nazývané aj stromom života.

NÁBOŽENSKO-HISTORICKÝ SVIATOK

Chanuka – Sviatok zasvätenia, Sviatok svetla (a sviatok Purim) pripomínajú Božiu pomoc v dobe núdze a oslavujú sa v zime. V roku 164 pred o. l., Židia vedení Judom Makabejským, zvíťazili nad krutým panovníkom Sýrie – Antiochiom IV., ktorý v Zaslúbennej zemi zakázal obrady židovskej viery a zneuctil jeruzalemský chrám. Ten bol potom opäť zasvätený Božej službe. Po zapálení 7-ramenného svietnika (menora, symbol Božej prítomnosti v chráme), došlo k zázraku: jediná konvička olivového oleja, ktorá mala vystačiť na jeden deň, vydržala celých osem dní a presne tak dlho trvalo, kým bol vyrobený ďalší olej. Na pamiatku toho sa každý deň počas ôsmich dní zapaluje jedna sviečka na 8-ramennom svietniku (chanukija), v smere zľava doprava.

NÁBOŽENSKO-HISTORICKÝ SVIATOK

Purim - Sviatok lósov je najveselší sviatok. Pripomína, ako zlý vezír Haman (keď sa pri predčítaní textov povie jeho meno, tak sa ozve krik detí a zvuk rapkáčov) chcel vyhladiť všetkých židov, a preto si hádzal lósy, ktoré mu mali ukázať najpríhodnejší deň pre jeho strašný čin. Vďaka legendárnej kráľovnej Ester a jej strýkovi Mordechajovi sa plán nevydaril. Pri tejto príležitosti sa konajú veselé hostiny, maškarné sprievody pre deti a hrajú sa divadelné hry o kráľovnej Ester. Súčasťou sviatku je obdarúvanie chudobných a posielanie darčiekov – sladkostí priateľom a známym. „Aj keby všetky sviatky mali zaniknúť, fašiangy (Purim) zostanú!“

SPOMIENKOVÝ/ SMÚTOČNÝ SVIATOK

Tiša be-av - Pôst 9. Av je najvýznamnejším smútočným dňom. Pripomína viacero tragických udalostí, ktoré sa odohrali v 9. deň mesiaca Av: zničenie prvého a druhého jeruzalemského chrámu (r. 586 pred o. l. babylonským kráľom Nabuchodonozorom, r. 70 o. l. Rimanmi), vypovedanie židov z Anglicka v roku 1290 a zo Španielska v roku 1492. Vyhostenie bolo pre židov jedným z najťažších trestov. Na jeho ospravedlnenie kresťania vytvorili **Legendu o večnom/ bludnom židovi Ahasverovi**, ktorá pochádza z 13. storočia a hovorí o židovskom vrátnikovi v Jeruzaleme, ktorý údajne udrel Ježiša Krista, keď vychádzal z Pilátovho domu a chcel si trochu odpočinúť. Za tento čin bol Ahasver potrestaný tým, že nikde nemohol nájsť pokoj a musel stále putovať z jedného miesta na druhé.

SPOMIENKOVÝ/ SMÚTOČNÝ SVIATOK

Jom Ha-šoa pripomína šesť miliónov obetí holokaustu v 20. storočí. Počas tohto štátneho spomienkového dňa sa na znak úcty voči obetiam zapalujú spomienkové svetlá a v celom Izraeli znejú jednu minútu sirény.

ZÁKONY KAŠRUTU (ZÁSADY RITUÁLNE ČISTÉHO JEDLA)

> Ciele

- Vysvetliť pojem kašrut (synonymom tohto slova je v jazyku jidiš slovo „kóšer“, ktoré sa v našom prostredí používa častejšie)
- Poukázať na rozdelenie potravín na povolené a nepovolené z hľadiska zákonov kašrutu
- Pochopiť špecifiká stravovania (predovšetkým) ortodoxných židov – prečo sa stravujú inak a prečo nenakupujú stravu v bežných obchodoch

> Cieľová skupina

študenti a študentky základných škôl

> Čas

30 minút

> Pomôcky

reklamné letáky potravinárskych supermarketov, obaly z obľúbených potravín a sladkostí, nožnice, lepidlo, baliaci papier

Postup

1. Začnite hodinu výkladom na tému Zásady rituálne čistého jedla – kóšer stravovanie.
2. Upozorníte žiakov na to, že uvedené zásady striktnie dodržiavajú predovšetkým ortodoxní židia, ktorí potraviny ani nenakupujú v bežnom potravinovom obchode. Na tento účel existujú predovšetkým v zahraničí špecializované predajne alebo oddelenia v supermarketoch, ktoré sú pod dohľadom rabínov.
3. Rozdeľte žiakov na skupiny. Každá skupina dostane reklamné letáky, papier, nožnice, lepidlo. Ich úlohou bude z reklamných letákov povystrihovať potraviny a odhadom ich priradiť do jedného z dvoch nákupných košíkov – kóšer potraviny a nepovolené potraviny. Požiadajte ich, aby si dôkladne preštudovali na prinesenom obale zloženie svojej obľúbenej potraviny a zaradili ju do nákupného košíka.
4. Každá skupina dostane zoznam povolených a nepovolených potravín a má si skontrolovať svoj „kóšer“ nákupný košík
5. Po skončení skupinovej práce žiaci ukážu svoj nákupný košík a zhodnotia „osud“ svojej obľúbenej sladkosti, pochutiny.

Reflexia

Diskusia o zásadách a princípoch stravovania u židov a nežidov:

- Zdá sa vám tento spôsob stravovania príliš komplikovaný?
- Existuje niečo, čo by ste boli ochotní prebrať do svojho jedálneho lístka?
- Zamyslite sa nad požiadavkou, aby zvieratá určené na konzumáciu boli usmrtené rituálnym a čo najšetnejším spôsobom. Skúste porovnať s bežnou praxou na bitúnkoch.
- Myslíte si, že tzv. kóšer potraviny sú u nás dostupné? Ak nie, prečo?

POVOLENÉ POTRAVINY (KÓŠER)

Z hľadiska druhov potravín sú povolené napríklad tieto: ryby s plutvami a šupinami zároveň (štika, treska, losos, kapor, tuniak, sardinky), mlieko (neochutené i sušené), neochutený kefír, acidofilné mlieko, probiotické biele aj ovocné jogurty, čerstvé maslo a smotana, tvaroh, zmrzlina, nutella, arašidové maslo, ovocie a zelenina, obilie, huby, takmer všetky rastlinné výrobky (margaríny, oleje), vajcia, najmä biele, mäso: prežúvavých párnokopytníkov (hovädzie, jelenie, baranie), domácej hydiny. Ďalšie povolené potraviny sú napríklad: corn flakes, 100 %-ná káva, 100 %-né kakao, čaje bez umelých aróm, 100 % čisté džúsy a nektáre, čokoláda, cukrovinky, chlieb (aj racio chlebíky, pita chlieb).

NEPOVOLENÉ POTRAVINY (TREIFE)

Nepovolené je konzumovať všetko, v čom je želatína (vyrába sa z kostí, kože zvierat alebo z morských živočíchov), syridlá (pokiaľ sú z teľacích a hydinových žalúdkov; kým z mikroorganizmov sú kóšer syridlá), termix, bežné syry (tvrdé, tavené), mlieko z nekóšer zvierat (kobyly – kumys, oslie, ťavie), krv zvierat, mäso z nekóšer zvierat (divoké zvieratá a vtáci, obojživelníky, morské živočíchy, hmyz, plazy, mäkkýše, hlodavce, kone) a mäso z takých zvierat, ktoré nie sú usmrtené špeciálnym, rituálnym spôsobom.

Potraviny, ktoré obsahujú zakázané látky (ako napríklad želatína, syridlá, nepovolené farbivá, stabilizátory, kyselina vínna, hroznový cukor, laktóza a pod.) sú tiež nepovolené.

ŽIDOVSKÁ SYMBOLIKA

> Ciele

- Spoznať kultúrne a náboženské tradície Židov, ich pochopením predísť vzniku mýtov a predsudkov
- Podporiť u žiakov úctu k predkom, pietnym miestam a oboznámiť ich s osobitosťami židovského cintorína
- Upozorniť na ochranu kultúrnych pamiatok.

> Cieľová skupina

študenti a študentky základných škôl

> Čas

90 minút (45 minút na hodine, 45 minút na exkurzii)

> Pomôcky

pracovný list - obrázky židovských symbolov

Postup

Príprava exkurzie:

1. V sídle miestnej židovskej náboženskej obce sa informujte, či je cintorín v danej lokalite prístupný verejnosti, prípadne si jeho návštevu dohodnite so správcom. Pokiaľ sa vo vašej lokalite nenachádza židovský cintorín, overte si, či na vašom cintoríne neexistuje časť, do ktorej sa pochovávali Židia (resp., kde by boli aspoň individuálne hroby). Pokiaľ nemáte možnosť navštíviť židovský cintorín, pracujte s obrázkovým materiálom (pracovný list).
2. Pred návštevou cintorína oboznámte žiakov so židovskou symbolikou a kultúrnymi praktikami, ktoré sa viažu na ich každodenný život. Na náhrobných kameňoch sa nachádzajú symboly viažuce sa k židovskej kultúre, čo tiež poskytnie priestor na diskusiu o kultúrnych špecifikách židovskej komunity.

Exkurzia:

3. Poučte žiakov o správaní na pietnom mieste. Zdôraznite im, že tým vyjadrujú úctu k našim predkom, bez ohľadu na to, či ide o Židov alebo nežidov. Upozornite ich aj na fakt, že mnohé cintoríny alebo jednotlivé hroby patria ku kultúrnym pamiatkam, ktoré treba chrániť a udržiavať v dobrom stave.
4. Úlohy pre žiakov počas exkurzie – pozorne si všimajte náhrobky a snažiť sa odpovedať na otázky:

Čím sa židovský cintorín/hrob odlišuje od kresťanského už na prvý pohľad?
 Dokážete zhodnotiť, v akom „fyzickom“ stave sa cintorín nachádza?
 Prečo sú pre staršie cintoríny typické naklonené náhrobky?
 Je zdevastovaný vandalmi, alebo sú náhrobky naklonené v dôsledku pôsobenia času?
 Z akých materiálov sú židovské stély? Dokážete určiť, v akom období vznikli?
 Aké reliéfy sa na nich nachádzajú? Čo znamenajú v symbolickom jazyku?

6. Žiaci by si svoje pozorovania mali stručne zapísať, prípadne aj načrtnúť – ak nevedia objasniť význam neznámeho symbolu.

V prípade, že pracujete len s pracovným listom, úlohy sú pre všetkých rovnaké.

Reflexia

- Na nasledujúcej vyučovacej hodine (prípadne na záver exkurzie) požiadajte žiakov, aby prezentovali výsledky svojho pozorovania:
- Dokázali ste ľahko identifikovať povolanie, mená zomrelých?
- Prevládalo nejaké meno, symbol nad ostatnými?
- Našli ste rozdiely medzi občianskymi, kresťanskými a židovskými hrobmi?
- Aký ste mali pocit, keď ste prechádzali cintorínom?
- Stretli ste sa už s vandalstvom na pietnom mieste?
- Čo si myslíte o ľuďoch, ktorí na cintoríne kradnú?
- Kde inde môžete nájsť židovské symboly?

ŽIDOVSKÁ SYMBOLIKA

- 1. Magen David.** Hviezda Dávidova – šesťuholník, pozostávajúci z dvoch prekrížených trojuholníkov. Všeobecne uznávaný a považovaný za emblém judaizmu – nachádza sa aj na štátnej vlajke Izraela.

- 2. Menora.** Sedemramenný svietnik. Symbol Božej prítomnosti v dnes už neexistujúcom jeruzalemskom chráme.

- 3. Mojžišove dosky. Desatoro.** Kamenné dosky s vytesaným morálnym zákonom – Desatorom.

- 4. Žehnajúce ruka kňaza (Kohena), zdvihnuté ruky.** Na náhrobku znamenajú, že je tam pochovaný Kohen (kňaz) – potomok kňazov jeruzalemského chrámu. Od neho sú odvodené mená ako Kohn, Kahn, Katz či Kagan.

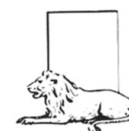

- 5. Konvica na mise.** Symbol tzv. levitov – príslušníkov kmeňa Lévi. V konvici sa nachádzala voda, ktorú levitovia – chrámoví pomocníci – vylievali na ruky kňazov v čase existencie chrámu.

- 6. Korunka.** Symbol Tóry, kňazstva a kráľovskej moci. V židovskej mystike symbolizuje prameň Božieho pôsobenia, zároveň je to aj jedno z mystických Božích mien.

- 7. Lev.** Symbol kráľovskej moci. Veľmi často sa vyskytuje v židovskom umení či ako dekorácia synagógálnych textílií a rituálnych predmetov.

- 8. Jeleň.** Symbolizuje milenca zo Šalamúnovej Piesne piesní. Jelenček, znak krásy, duša bežiaci v ústrety k Bohu. Naznačuje mená ako Hirsch, Cvi.

- 9. Hrozno.** Predstavuje Božie kráľovstvo, Izrael a dvanásť Jákobových kmeňov. Je znakom budúceho sveta a spasenia. Hovorí sa, že každý, kto zje hrozno, má zaistený svoj podiel spasenia v budúcom svete.

- 10. Palma.** Je znakom životaschopnosti a plodnosti, obnovy sveta a života. Môže symbolizovať aj jeruzalemský chrám a jeho slávu.

- 11. Obriezková súprava.** Naznačuje, že na tomto mieste je pochovaný mohel – ten, kto vykonáva obriezku.

- 12. Ryba.** Naznačuje meno človeka, ktoré je odvodené od ryby (Fischer, Fischel, Karpeles).

- 13. Krajčírské nožnice, lekárska pinzeta, kniha.** Symboly naznačujúce povolanie.

AU-PAIR V ŽIDOVskej ORTODOXNEJ RODINE

> Ciele

- Spoznať osobitosti života ortodoxnej židovskej rodiny prostredníctvom autentického zážitku nežidovského dievčaťa
- Uvedomiť si, že miera dodržiavania tradícií do veľkej miery závisí od príslušnosti k jednotlivým prúdom judaizmu (ortodoxný, liberálny)
- Akceptovať a rešpektovať právo človeka žiť podľa svojich predstáv, tradícií.

> Cieľová skupina

študenti a študentky stredných škôl

> Čas

45 minút

> Pomôcky

Článok „Židovská Amerika“

Postup

1. Oznámete študentom, že budú diskutovať o spôsobe života, o fungovaní domácnosti ortodoxných židov v USA. Zdôraznite, že ide o ortodoxnú domácnosť, pretože v judaizme existuje aj reformný – liberálny prúd, a že s takouto rodinou sa študenti môžu stretnúť napríklad aj ako au-pair vo Veľkej Británii či v USA. Nie však na Slovensku, kde jednoznačne dominuje asimilovaná židovská rodina. O dôvodoch tohto stavu na Slovensku študentov stručne poinformujte. Predovšetkým zdôraznite vývoj židovskej rodiny v 19. storočí, a najmä zničujúci vplyv holokaustu na ortodoxné a liberálne židovské rodiny na Slovensku.
2. Aby si študenti (pokiaľ sa s pojmom ortodoxia ešte nestretli) vedeli predstaviť, čo to znamená ortodoxná rodina, použite v stručnom výklade prirovnanie k silne veriacej katolíckej rodine (modlitba, pravidelná návšteva bohoslužieb, sviatosti, spoveď).
3. Rozdajte študentom text článku Židovská Amerika a požiadajte ich, aby si ho prečítali. Vyzvite ich, aby si poznačili, čomu nerozumejú.
4. Po prečítaní článku študentov vyzvite, aby povedali, čo ich najviac zaujalo. Na tabuľu postupne pripisujte ich podnety a vytvárajte tzv. mentálnu mapu – mapu mysle, od ktorej sa bude ďalej odvíjať diskusia.
5. Podnety na diskusiu:

Vyberte tie časti článku, ktoré vás najviac prekvapili. Zdôvodnite, prečo.

Dokázali by ste pracovať ako au-pair v takejto rodine? Vysvetlite, prečo.

Dokázal/a by si uvariť kóšer jedlo? Existuje nejaké jedlo, ktoré máte radi a ktoré sa podľa vás dá považovať za kóšer pripravené?

Vysvetlite, v čom sa prejavuje previazanosť náboženského života s každodenným chodom domácnosti, rodiny a rolami jej jednotlivých členov a členiek. Dajú sa tieto dva svety pri dodržiavaní tradičného spôsobu života vôbec oddeliť?

Reflexia

Získali ste nové informácie o spôsobe života ortodoxných židov, ktoré vás prekvapili? Viete porovnať niektoré aspekty so životom tradičných kresťanov, moslimov či iných náboženských a kultúrnych skupín?

Tip

Požiadajte študentov, aby si samostatne vyhľadali informácie o spôsobe života reformných – liberálnych židov a porovnali ich so životom ortodoxných židov.

V jednej židovskej ortodoxnej rodine.

Keď Lucii v agentúre povedali, že pre ňu majú prácu v ortodoxnej židovskej rodine, súhlasila. Aspoň spozná iný New York ako bežní turisti.

„Prišla som v sobotu a to je deň, keď majú židia **šábés**. Začína sa v piatok večer po tom, ako sa na oblohe zjaví prvá hviezda, a o tom istom čase v sobotu sa končí. V tomto čase nemôžu telefonovať, riadiť auto, ovládať žiadne elektrické spotrebiče, a dokonca ani manipulovať s peniazmi. Vlastne nevykonávajú žiadnu prácu a deň trávia v synagóge, študujú tóru alebo navštevujú príbuzných a priateľov.“

„Ďalším prekvapením bola kuchyňa. Jedlo totiž musí byť **kóšer**. Žiadne bravčové mäso, ani výrobky z neho. Keďže v Amerike je židovská komunita dosť početná, každá kóšer potravina je špeciálne označená písmenom U v krúžku. Kóšer jedlo však nie je len o vhodných a nevhodných potravinách. Je to aj o vhodných kombináciách. Kombinovať mäso a mlieko je vylúčené. Preto v kuchyni nájdete dva servisy, dve súpravy príborov, pohárov a všetkého kuchynského náradia. Položiť naraz na stôl napríklad syry a šunku bolo vylúčené. V ortodoxných židovských rodinách tieto dve potraviny nemôžete jesť z rovnakých tanierov či skladovať v jednej chladničke,“ objasňuje Lucia a dodáva: „V mnohých rodinách nájdete aj tretiu súpravu riadov, ktoré sa používajú len raz ročne, počas sviatku Pesach. Jedlo podávané počas tohto významného židovského sviatku nesmie prísť do styku s ničím kvaseným.“

Vrcholom týždňa je piatkový šábés. Vtedy sa celý deň točí okolo príprav na večer. S prípravou začína pani domu už od rána. Pečie sa chala, tradičné židovské pečivo z kysnutého bieleho cesta. „Vyzerá ako naša pletenka. Nie je ani veľmi sladká, ani veľmi slaná. S prípravou vždy výdatne pomáhajú aj deti, hlavne dievčatá,“ vysvetľuje Lucia. Tradičnú večeru varí žena, mužská časť rodiny je v synagóge. Ak sa tam vyberú aj ženy, všetko na večeru musí byť dopredu pripravené. V **synagóge** sedia muži a ženy zásadne oddelene. Nie je to však preto, že by boli ženy diskriminované. Lucii to vysvetlil jej domáci: „Je to preto, aby sa muži mohli lepšie sústrediť na modlitby. Ženy totiž majú Boha v srdci a ľahšie sa s ním spoja. Muž sa potrebuje viac sústrediť a jeho pozornosť ľahko zabúdi iným smerom.“

„Najočakávanejšou časťou večera bol pre mňa **oneg**, časť šábésového večera, keď k nám prišlo mnoho hostí. Moji domáci ich pozývali hádam zo všetkých kútov USA. Čítala sa Tóra, spievali židovské piesne, diskutovalo sa o náboženstve, ale aj o bežných otázkach života. No aj tu ženy a muži sedeli oddelene.“ Keď pani domu zbadala, že Lucia sa cíti nesvoja, pohotovo jej to vysvetlila: „Je to naša tradícia a ja to nevnímam ako diskrimináciu. Je to proste tak a nikdy mi nenapadlo nesúhlasiť s tým. Akceptujem to a viem k tomu aj svoje dcéry.“

„Napriek tomu, že Amerika je jednou z najpokrokovejších krajín na svete, ortodoxným židovským komunitám sa podarilo udržať tradíciu dohovorených **sobášov**. Dohaduje ich „matchmaker“, ktorý zoznámi vhodných kandidátov. Môžu to však byť aj rodiny, ktoré sobáš svojich detí vopred dohodnú. Budúca nevesta má, samozrejme, právo vyjadriť sa o tom, či súhlasí, alebo nie. Málokedy sa však stane, že by nesúhlasila. Svadba znamená pre takéto dievča skutočný obrat v živote. Okrem vnútorných zmien sa musí pripraviť aj na zmenu v obliekaní. Medzi ľudí už nesmie vyjsť bez pokrývky hlavy. Nie sú to šatky, ako je to u moslimských žien, židovky používajú rôzne sieťky alebo špeciálne upravené čiapky. I keď sa hovorí, že mladým židovským dievčatám po svadbe ostrihajú vlasy, nie je to pravidlo. Vymysleli si aj taký trik, že namiesto čiapok nosia parochne rovnaké ako ich pôvodné vlasy. Náboženská podmienka je splnená, hlavu majú zakrytú,“ hovorí Lucia. Ortodoxné židovky nesledujú módné trendy. Žiadne odhalené nohy či hlboké výstrihy, v obliekaní sú striedne. Ako v strihoch, tak vo farebnosti. Preto aj počas horúceho leta stretnete na uliciach New Yorku mladé ženy alebo dievčatká v dlhých sukniach a dlhých rukávoch. Lucia sa nestretla s tým, že by to vnímali ako problém: „Ony to ako diskrimináciu nechápu. Pre nich je to kultúra, ktorá ich odlišuje od ostatných a dodáva im pocit identity a príslušnosti k svojmu národu, na ktorý sú hrdé.“

Lucia svoju skúsenosť rozhodne nechce zovšeobecňovať. „Nie všetky židovské rodiny žijú takto. Tradície a náboženstva sa pridržiavajú jedni viac, iní menej. Každý si však žije po svojom. Ak ste iný, nik po vás na ulici nezazerá a nevykrikuje. Nestane sa, že napadnú žida v tradičnom kaftane a klobúku len preto, že je iný, ako sa to stalo u nás na Slovensku rabínovi. Netvrdím, že v Amerike je to ideálne, aj tu fungujú predsudky. No ľudia sa naučili žiť v multikultúrnej spoločnosti.“

Zdroj: časopis EMMA 4/ 2005

„AKO V ŽIDOVSEJ ŠKOLE“**> Ciele**

- Porovnať súčasný systém vzdelávania na Slovensku s tradičným židovským
- Vybrať tie metódy výučby, ktoré by sa dali využiť aj v súčasnosti

> Cieľová skupina

študenti a študentky stredných škôl

> Čas

20 – 30 minút

> Pomôcky

text – autentická spomienka na vyučovanie v ješive

Postup

- 1.** Vopred alebo na hodine dajte študentom a študentkám prečítať spomienku muža, narodeného na východnom Slovensku v roku 1916, ako sa vyučovalo v židovskej škole pred druhou svetovou vojnou a humorné výroky, ktoré dokresľujú vzťah židov ku vzdelaniu.
- 2.** Požiadajte študentov, aby si počas čítania do textov poznačili odpovede na otázky týkajúce sa textu.
- 3.** Po prečítaní textu o otázkach diskutujte.

Reflexia

Chceli by ste sa takto učiť v „dnešnej škole“? Ak áno, čo by ste vyzdvihli ako najväčší prínos takéhoto vzdelávania?

Dalo by sa takouto metódou vyučovať na každom predmete?

Ktoré by boli podľa vás najvhodnejšie?

V ŽIDOVSKEJ ŠKOLE...

„Pochádzam z ortodoxnej rodiny. V duchu židovských tradícií som sa už ako štyri až päťročný chlapec učil Tóru. Neučili ma písať, ale učili ma čítať. A tak som sa už v útlom veku stal gramotným. A potom som chodieval do takzvaného chederu. **Cheder**, to je izba, byt učiteľa, ktorý učí deti tak do desať – dvanásť rokov. Učí ich Tóru. Väčšinou sa to zakladá ani nie na memorovaní, ale na pochopení významu. Lebo slovo Tóra znamená nie ani tak zákon, ale skôr návod ako žiť. Ono vôbec židovské náboženstvo je náboženstvom životosprávy. Ako žiť, podľa akých pravidiel.

Metóda vyučovania v **Ješive** bola taká, že všetkých žiakov asi raz do týždňa zvolal rabín, všetkých mladších i starších, a predniesol im istú časť Talmudu. Tam obyčajne sme si vypočuli, čo on hovorí, niektorí starší vstali, prihlásili sa k slovu a oponovali, prípadne povedali, že ten výklad príslušnej časti Tóry by mohol byť iný, a že ten a ten autor Talmudu, no proste že ten výklad možno chápať ináč, než to povedal rabín. No a keď tá prednáška s diskusiou skončila, potom nás rozdelili do takých malých skupín. Obyčajne nás bolo tak šesť, sedem mladších študentov a jeden starší. Ja som bol vtedy, čo ja viem, tak štrnásť, pätnásťročný. No a ten starší, čo bol takým našim vedúcim, to bol asistent rabínov a on sa venoval nám. Látku, ktorú rabín predniesol, potom s nami preberal ešte dôkladne a umožňoval nám látku akosi hlbšie si osvojiť, a to tým spôsobom, že on opakoval ten výklad príslušnej látky, čo počul od rabína a sám doplnil svoj výklad. Vyzval nás, aby sme povedali svoju mienku, či súhlasíme, či sa nám to vidí logické, či to je správne a ak sa nám to vidí nesprávne, že samozrejme máme možnosť uplatniť svoj názor. Tak to bola výzva. Každý mal možnosť sa uplatniť, uplatniť svoj intelekt. Tak samozrejme, že sme sa pretekali, a sme prekríkovali jeden druhého. Bolo to veľa kriku, a preto sa hovorí, že je **krik ako v židovskej škole**. Lebo tam nesedia tí žiaci priklincovaní k stoličkám a počúvajú, čo ten učiteľ hovorí, ale hlásia sa aj slovné so svojím výkladom príslušnej látky, ktorú predniesol.“

Muž, 1916

Zdroj: Salner, P.: Židia medzi tradíciou a asimiláciou. Bratislava: Zing Print 2000, s.111-112

Zo židovského humoru

Odpoveď židovskej matky na otázku,
koľko majú jej deti rokov.
„...Doktor má štyri a právnik bude mať dva...“

Prečo vy Židia odpovedáte otázkou?
-A prečo nie?

Stý učenc strelol priateľa, ktorý bol oblečený
len tak po domácky a viedol syna do školy.
„Prečo sa tak ponáhľaš, veď si sa ani neoblekol?“
„Pretože povinnosť vodiť deti do školy
je najdôležitejšia a najprvoradejšia.“

Poznačte si v texte odpovede na nasledujúce otázky:

V čom spočíva podstata vyučovania v židovskej škole?

Porovnajte ho so súčasným systémom vzdelávania.

Zhodnotte, akú úlohu má rabín na vyučovaní.

Viete vysvetliť výrok: „krik ako v židovskej škole“ a prečo sa používa na označenie „skákania do reči“?

Nežidovská spoločnosť považuje Židov za veľmi vzdelaných a inteligentných. Skúste vysvetliť, prečo.

6. Kultúra

Podkapitola poukazuje na špecifiká židovskej kultúry, ktorá – vzhľadom na život židov v diaspóre – síce preberala okolité kultúrne podnety, ale na druhej strane sa jej podarilo v niektorých oblastiach, napríklad v ľudovej hudbe aškenázkych židov, udržať si typický ráz.

6.1. Umenie

Druhé prikázanie Desatora zakazovalo židom zobrazovanie živých tvorov (najmä človeka) či Boha na kultové účely. Židovské výtvarné umenie bolo po stáročia zredukované na architektúru, umelecké remeslo a knižnú maľbu, ktorá ilustrovala najmä Hagadu – legendy a rozprávania, Tóra sa neilustrovala. Umelecká výzdoba cirkevnej i svetskej architektúry bola abstraktná, ornamentálna alebo geometrická. Život v diaspóre neumožňoval židom vytvoriť si jednotný štýl, často preberali prvky umenia od národov, na území ktorých žili. Obrazy na náhrobných kameňoch boli vždy heraldické (zvíra alebo pracovný nástroj v erbe vyjadrovali buď meno mŕtveho alebo jeho povolanie) alebo symbolické (koruna či hviezda patrila mužom, vtáky sa obvyčajne vzťahovali na ženy).

Židovská náboženská hudba bola predovšetkým vokálna, z nástrojov sa najčastejšie používal šofar – nástroj vyrobený z rohu rituálne čistého barana. Zavedenie organovej hudby do bohoslužieb je spojené s úsilím reformného hnutia v 19. storočí.

Termín **klezmer** označuje určité odvetvie židovského – aškenázkého folklóru, ktorý má korene vo východnej Európe a v chasidizme. Vyvíjal sa v stredoveku a rozkvet prežil v 18.–19. storočí. Pôvodne boli potulní židovskí klezmeri najímaní ako hudobníci, hrajúci židom i nežidom na svadbách a pri iných príležitostiach. Spočiatku boli v klezmer kapele zastúpené najviac sláčiky, cimbal a bubny. Ich hudobná produkcia bola zásadne inštrumentálna (husle, klarinet, basa, cimbal) a improvizovaná (nehrala sa z nôt), pretože hudobníci údajne čítali noty priamo z neba. Spolu s postupnou asimiláciou východoeurópskych židov a úpadkom chasidizmu (v prvej polovici 20. storočia), sa z klezmerských melódii stala populárna hudba, ku ktorej sa pridali texty v jidiš jazyku a zapojila sa dnes typická ťahacia harmonika.

Židovského pôvodu boli a sú mnohé významné osobnosti kultúry, umenia a vedy. V oblasti hudby napríklad skladatelia a dirigenti *George Gershwin*, *Vladimír Ashkenazy*, *Leonard Bernstein*, speváci *Paula Abdul*, *Michael Bolton*, *Bob Dylan*, *Art Garfunkel*. Vo výtvarnom umení *Marc Chagall*, *Amadeo Modigliani* či *Frida Kahlo*. Vo svete filmu to boli napríklad herečky a herci *Sarah Bernhardt*, *Elisabeth Taylor*, *Barbra Streisand*, *Gwyneth Paltrow*, *Sarah Jessica Parker*, *Goldie Hawn*, *Michael Douglas* či režisér *Steven Spielberg*. Literatúru svojím dielom obohatili spisovatelia *Boris Pasternak*, *Franz Kafka*, *Elias Canetti*, *Isaac Bashevis Singer* či *Woody Allen* (*Allen Stewart Konigsberg*), ktorý je zároveň aj herec. Dodnes čerpáme z filozofického odkazu *Barucha Spinozu*, *Edmunda Husserla*, *Henriho Bergsona* alebo *Hannah Arendtovej*. Obrovský prínos pre ľudstvo malo vedecké dielo fyzikov *Alberta Einsteina*, *Nielsa Bohra* či psychiatra *Sigmunda Freuda*.

6.2. Jazyk

Alef-Bet je hebrejská abeceda pozostávajúca z 22 písmen. Prvým písmenom je Alef, posledným Tav. Hebrejčina (jazyk Tóry, Talmudu a mod-

litieb), jidiš (ľudový jazyk aškenázkych židov) a ivrit (novohebrejčina, národný jazyk v štáte Izrael) používajú odlišné písmená ako latinka.

Samohlásky sa nepíšu, prípadne sa pre ne používajú pomocné znaky – pod alebo za písmenom, s ktorým tvoria slabiku.

Dôkazom starobylosti hebrejského písma je jeho písanie a čítanie v smere sprava doľava, podobne ako to mali všetky staré obrázkové písma (napr. klinové).

Veľké a malé písmená sa nerozlišujú a každé písmeno má číselnú hodnotu, takže čísla sa dajú vyjadriť aj pomocou hebrejskej abecedy.

Jidiš sa píše upraveným hebrejským písmom, na rozdiel od hebrejčiny sa v ňom zapisujú samohlásky. Jidiš je jediným germánskym jazykom, obohateným o hebrejské a slovanské slová, písaným bez použitia latinky. Niektoré slová z jidiš prešli do slovenčiny: napríklad sobota, amen, aleluja, abrakadabra, mesiáš, jubileum...

Tento jazyk sa používal najmä v ortodoxnom prostredí na Slovensku a všetci muži ovládali aj hebrejčinu, pretože je jazykom Tóry. V liberálnych židovských komunitách funkciu jidiš postupne prebrala spisovná nemčina a obvykle ich príslušníci poznali aj niektorý zo svetových moderných jazykov. Okrem toho židia hovorili aj úradným jazykom, prípadne aj jazykom okolitej majoritnej spoločnosti, takže pre nich bola typická viacjazyčnosť, pretrvávajúca až do obdobia holokaustu.

6.3. Židovský humor

Židovský humor a vtip je neoddeliteľnou súčasťou židovskej existencie a kultúry a jeho počiatky je možné sledovať už v spisoch Tóry a Talmudu. V prostredí uzavretého geta plnil nielen zábavnú funkciu, ale hlavne bol prostriedkom výchovy, vzdelávania, poznávania dejín, vlastnej kultúry a hodnotových orientácií. Židovský humor reflektuje aj každodenný život a vzťahy s majoritnou spoločnosťou.

Židovský vtip má svoje špecifické čaro, odlišuje sa od politických, sexuálne zameraných alebo zlomyseľných vtipov voči inému pohlaviu, etniku či skupine. Tvorcovia i adresáti pravých židovských anekdot pochádzajú zo židovskej komunity. Robia si „dobry deň“ sami zo seba, s iróniou dokážu vypichnúť komiku vlastných zvykov, pováh, vzťahov.

K autenticite židovského vtipu neodmysliteľne patrí živá gestikulácia, modulácia hlasu, jedinečná interpretácia a nadšenie rozprávača, a samozrejme sledovanie reakcií adresáta – publika. Neznalosť židovských reálií, použitie neznámych slov a život v majoritnej spoločnosti veľaokrát spôsobuje, že židovské vtipy vyvolávajú u nežidovského publika rozpaky alebo nepochopenie. Židovský humor je teda určený najmä pre židov. Avšak jeho bohatá tradícia a myšlienkový obsah patria k významným zdrojom spoznávania postavenia a života židov v spoločnosti, a zároveň je jedným z posledných autentických posolstiev tradičného judaizmu v strednej a vo východnej Európe. Pochopenie židovského humoru si vyžaduje premýšľanie s často vopred nezaručeným výsledkom. Ako hovorí Alexander Moszkowski: „Židovský vtip je čosi, čomu gój nikdy nerozumie a žid to vždy pozná.“ (Pozn.: gój – pejoratívny termín na označenie osoby nežidovského pôvodu.)

Na druhej strane – v dôsledku asimilácie židov a ich vymanenia sa z opevnení geta a liberalizácie náboženského života – židovský vtip upúšťa od religióznych a rodinných tém a viac sa venuje profánnemu svetu (kaviarni, obchodov, reštaurácií a pod.) či existencii štátu Izrael.

Chelm je legendárnym mestečkom, v ktorom bývajú zmätení, hlúpi, ale svojím spôsobom roztomilí a privetiví ľudia – podobne ako na Slovensku a v Čechách Kocúrko.

POZNÁTE ICH?

> Ciele

- Poukázať na prínos židovskej kultúry pre duchovný život civilizovaného sveta v minulosti a dnes
- Uvedomiť si, že mnohé známe osobnosti, ktoré poznajú z histórie alebo zo súčasnosti sú židovského pôvodu

> Cieľová skupina

študenti a študentky stredných škôl

> Čas

30 minút

> Pomôcky

zoznam mien niektorých slávnych a známych osobností židovského pôvodu

Postup

1. Rozdeľte študentov do 4-členných skupín. Každéj skupine dajte zoznam osobností kultúrneho a vedeckého sveta, pričom by nemali tušiť, že pôjde o aktivitu so židovskou tematikou. Skupiny zhromaždia čo najviac informácií o menách – roztriedia ich podľa oblasti pôsobenia a pokúsia sa spomenúť na ich dielo alebo obsah tvorby. Potom sa zamyslia nad tým, čo majú tieto osobnosti spoločné.
2. Požiadajte každú skupinu, aby prezentovala svoj doplnený zoznam. Pripomeňte študentom, že osobnosti majú spoločný židovský pôvod. Diskutujte so študentmi o prínose týchto osobností v kultúre, vo vede, v duchovnom svete v minulosti i súčasnosti.

Reflexia

Mali ste problém identifikovať osobnosti zo svojho zoznamu?

Počuli ste o niektorej z nich po prvýkrát?

Pokúste sa chybať informácie doplniť pomocou internetu a literatúry.

Ktoré osobnosti sú dnes pre vás najznámejšie?

Kde v súčasnosti nachádzame odkazy a váhu ich pôsobenia?

Kto sú? V akej oblasti pôsobili/pôsobia? Kde a v ktorom období žili/žijú? V akom kontexte ich poznáte?

Paula Abdul

Woody Allen

Hannah Arendt

Vladimír Ashkenazy

Sarah Bernhardt

Leonard Bernstein

Niels Bohr

Michael Bolton

Elias Canetti

Michael Douglas

Bob Dylan

Albert Einstein

Sigmund Freud

Art Garfunkel

George Gershwin

Goldie Hawn

Edmund Husserl

Marc Chagall

Franz Kafka

Frida Kahlo

Ježiš Kristus

Amadeo Modigliani

Gwyneth Paltrow

Sarah Jessica Parker

Boris Pasternak

Isaac Bashevis Singer

Steven Spielberg

Baruch Spinoza

Barbra Streisand

Elisabeth Taylor

VŠETCI ĽUDIA SÚ SI ROVNÍ

> Ciele

- Spoznať jazyk jidiš ako jazyk aškenázskych židov (v strednej a vo východnej Európe)
Uvedomiť si, že je germánskym jazykom (obohateným o slovanské a mnohé ďalšie slová), ktorý sa píše upraveným hebrejským písmom, a nie latinkou
- Osvojiť si základnú myšlienku Všeobecnej deklarácie ľudských práv

> Cieľová skupina

študenti a študentky základných a stredných škôl

> Čas

20 minút

> Pomôcky

tabuľka prvej vety 1. článku Všeobecnej deklarácie ľudských práv, prijatej OSN 10. decembra 1948 – v jazyku jidiš, v nemčine a slovenčine; tabuľka hebrejskej abecedy.

Postup

1. Vyzvite žiakov/študentov, aby si predstavili, že pracujú na šifrovanom oddelení tajnej služby nemenovaného štátu. Ich úlohou bude rozlúštiť tajnú správu. Rozdeľte ich do dvojíc. Rozdajte im text v riadku A – v jazyku jidiš a tabuľku s hebrejskou abecedou. Upozornite ich, že tento jazyk má s hebrejštinou spoločnú abecedu, niektoré slová a písanie i čítanie sprava doľava. Požiadajte ich, aby sa pokúsili niektoré písmená rozlúštiť.
2. Potom rozdajte texty v riadkoch B a C. Nechajte žiakov/študentov, aby zistili, ktorý európsky jazyk im text pripomína.
3. Po obdržaní a prečítaní riadku D im bude jasné, že ide o nemecký jazyk. Požiadajte ich, aby vytvorili skupinky, v ktorých budú môcť text preložiť.
4. Pre kontrolu im rozdajte riadok E so slovenským znením prvej vety 1. článku Deklarácie. Diskutujte o historickom kontexte jidiš, o jazykoch a formách komunikácie a o Všeobecnej deklarácii ľudských práv.

Reflexia

Počuli ste už niekde tento jazyk?

Bolo ťažké dešifrovať ho?

Porozmýšľajte o obsahu a význame úvodných slov Deklarácie.

Myslíte si, že sú naozaj platné a že ľudia sa navzájom rešpektujú?

VŠEOBECNÁ DEKLARÁCIA ĽUDSKÝCH PRÁV (1. ČLÁNOK)

A. jidiš	און געוויסן יעדער ווערט. יעדער מענטש ווערט געבוירן פֿרײַ און גלײַך אין כבוד און רעכט רודערשאַפֿט פֿון ב יעדער זאָל זיך פֿירן מיט אַ צווייטן אין אַ געמיט; באַשאַנקן מיט פֿאַרשטאַנד
B. prepis	Yeder mentsh wert geboym fray 'un glaykh 'yn kvud 'un rekht. Yeder wert bashonqn myt farshtand 'un gewysn; yeder zol zykhn fym myt a tsweyt'n 'un a gemyt fun brudershaft.
C. výslovnosť	Jeder menč vert gebojrn fraj un glajch in koved un recht. Jeder vert bašonkn mit farštand un gevisn; jeder zol zich firm mit a cvejtn un a gemit fun bruderšaft.
D. nemecky	Alle Menschen sind frei und gleich an Würde und Rechten geboren. Sie sind mit Vernunft und Gewissen begabt und sollen einander im Geist der Brüderlichkeit begegnen.
E. slovensky	Všetci ľudia sa rodia slobodní a rovní si v dôstojnosti aj v právach. Sú nadaní rozumom a svedomím a majú vychádzať v duchu bratstva.

HEBREJSKÁ ABECEDA

Znak	Pomenovanie	Ekvivalent v latinke/ výslovnosť	Číselná hodnota
א	Alef	nevyslovuje sa	1
ב	Beth, Veth	B / V	2
ג	Gimel	G	3
ד	Daleth	D	4
ה	He	H	5
ו	Vav	V / O / U	6
ז	Zajin	Z	7
ח	Chet	Ch	8
ט	Tet	T	9
י	Jod, Jud	J	10
כ ך	Kaf, Khaf	K / Ch	20

Znak	Pomenovanie	Ekvivalent v latinke/ výslovnosť	Číselná hodnota
ל	Lamed	L	30
מ ם	Mem	M	40
נ ן	Nun	N	50
ס	Samech	S	60
ע	Ajin	nevyslovuje sa	70
פ ף	Pe, Fe	F	80
צ ץ	Cadiq	C	90
ק	Qof	Q	100
ר	Réš	R	200
ש	Šin, Sin	Š, S	300
ת	Tav	T	400

Zoznam použitej literatúry

AVICHAIL, E.: Judaizmus. Úvod do základov židovskej viery a zákonov. Bratislava: Uniapress International 1997.

DROZDÍKOVÁ, J.: Základy judaizmu. Bratislava: SNM 1993.

FRANEK, J. – KAMENEC, I. – SALNER, P.: Prednášky o dejinách a kultúre Židov. Štúdie Inštitútu judaistiky Univerzity Komenského Zošit 3. Bratislava: IJUK 2002.

FRANEK, J.: Judaizmus. Kniha o židovskej kultúre, histórii a náboženstve. Bratislava: Archa 1993, 1998.

JAAP, T.: Fifty Questions on Antisemitism. Amsterdam: Anne Frank House 2005.

KAMENEC, I.: Po stopách tragédie. Bratislava: Archa 1991.

Kol.: Interkultúrní vzdelávaní – príručka nejen pro středoškolské pedagogy. Praha: Člověk v tísní 2002.

Kol.: Lexikón svetových dejín. Bratislava: SPN 1997.

Kol.: Židé – dejiny a kultura. Praha: Židovské muzeum 2002.

KOHÚT, L.: Keď strihajú ovce, trasú sa jahňatá alebo Židovské jidiš príslovia a porekadlá. Bratislava: Q 111 1998.

NEWMANN, J. – SIVAN, G.: Judaizmus od A do Z. Praha: Sefe 1992.

PAVLINCOVÁ, H. a kol.: Slovník – Judaizmus, křesťanství, islám. Praha: Mladá fronta 1994.

ROSTEN, L.: Jidiš pro radost. Praha: Academia 1998.

RUNES, D. D.: Slovník judaizmu. Bratislava: Danubiapress 1992.

SALNER, P.: Židia na Slovensku medzi tradíciou a asimiláciou. Bratislava: Zing Print 2000.

SALNER, P.: Prežili holokaust. Bratislava: Veda, vydavateľstvo SAV 1997.

SALNER, P. (zost.): Židovská identita včera, dnes a zajtra. Bratislava: Zing Print 1995.

SALNER, P.: (Môj) židovský humor. Bratislava: Ústav etnológie SAV, ZNO BA 2002.

SALNER, P. (zost.): Židia v Bratislave. Bratislava: IJ FF UK, Ústave etnológie SAV, ZNO 1997.

ŠPIESZ, A.: Bratislava v stredoveku. Bratislava: Perfekt 2001.

TRABALKA, V.: Hebrejský šlabikár. Bratislava: IJ UK 1997.

VRZGULOVÁ, M. (ed.): Videli sme holokaust. Bratislava: Nadácia Milana Šimečku 2002.

Židovská Amerika. In: Časopis Emma 4/ 2005

webstránky textových zdrojov:

www.jewishvirtuallibrary.org
www.chaverim.sk
www.delet.sk
www.klezmer.hyperlink.cz
www.judaism.about.com
www.holocaust.cz
www.wikipedia.org

webstránky obrazových zdrojov:

www.m-w.com
www.judaica-mall.com
www.music.vt.edu
www.izrael.badacz.org
www.m-w.com
www.templetreasures.org
www.bje.org.au
<http://bokertov.typepad.com>
www.jewishmag.com
<http://imagesource.allposters.com>
<http://geohistech.free.fr>
www.fathom.com
www.jewishfuneralcare.com

Slovensko nikdy nebolo a ani dnes nie je monokultúrne. Kultúru na našom území formovali a formujú mnohé sociálne skupiny, etniká, národy. Slováci tvoria približne 86 % obyvateľov Slovenskej republiky. Populáciu krajiny tvoria aj príslušníci menších tradične žijúcich na spoločnom území – Maďari, Rómovia, Nemci, Rusíni, Ukrajinci, Česi, Poliaci, Židia, Bulhari, Chorváti...A neodškriepiteľne aj tzv. nové menšiny – Vietnamci, Číňania, Afgánci, Arabi a mnohé iné skupiny.

Používanie materinského jazyka, príslušnosť k rôznym náboženským skupinám, túžba a zároveň potreba slobodne prejavovať inakosť a byť vo svojich prejavoch nielen tolerovanými, ale aj akceptovanými a rovnoprávnymi členmi a členkami spoločnosti, vznik a aktivity vyvíjané rôznorodými alternatívnymi subkultúrami – to všetko spolu vytvára obraz rôznorodosti a prehlbujúcej sa diferencovanosti našej spoločnosti.

Xenofóbia, rasizmus, intolerancia sú slová, ktorými označujeme negatívne postoje, ktoré voči sebe pociťujú príslušníci rôznych etník, národov a sociálnych skupín. Sú to ale tiež formy správania, ktorými dávame najavo svoju domnelú nadradenosť. Je to prejav neschopnosti uznať predstaviteľov rôznych sociokultúrnych skupín ako rovnocenných. Ako sa s týmito javmi môžeme vyrovnávať vo výchove a vzdelávaní?

Potreba hľadať dôvody a identifikovať prejavy jedinečnosti rôznorodých sociokultúrnych skupín získava na intenzite. Táto príručka má ambíciu bližšie vymedziť význam pojmov kultúra, kultúrne rozdiely, interkultúrne vzťahy a prostredníctvom multikultúrnej výchovy otvoriť cesty k porozumeniu odlišných spôsobov života, vnímania a premýšľania o svete.

Príručka je určená učiteľkám a učiteľom základných a stredných škôl i všetkým tým, ktorí sa venujú multikultúrnej výchove (MKV). Zaujímavé informácie a poznatky v nej nájdú začiatočníci aj odborníci, ktorí sa problematike venujú dlhodobo a systematicky. „Začiatočníci“ – učitelia, vedenia škôl, či rodičia v príručke nájdú jeden z možných „návodov“, ako pripraviť a realizovať svoj vlastný, na lokálne podmienky adaptovaný a multikultúrne orientovaný vzdelávací program. „Pokročilí“ môžu svoje zaužívané postupy porovnať s naším prístupom, získať nové informácie o „multikultúrnej pedagogike“, o konkrétnych sociokultúrnych skupinách a vyskúšať si nové aktivity so žiakmi.

NADÁCIA
MILANA
ŠIMEČKU

MILAN
ŠIMEČKA
FOUNDATION

© Nadácia Milana Šimečku, 2006
Panenská 4, 81103 Bratislava
nms@nadaciams.sk, www.nadaciamilanasidecku.sk

ISBN 80-89008-21-6